

परमतत्त्वनी उपासना

-: संयोजक :-

प.पू. आचार्यदेव श्रीमद् विजयकलापूर्णासूरीश्वरश्च म.सा.

-: प्रकाशक :-

श्री वर्धमान तत्त्वज्ञान विद्यालय
पो. वांकी, ता. मुन्द्रा (कच्छ), पीन : ३७० ४२५.
फोन : (०२८३८) २७८२४०, २७८२८४

- ◆ પુસ્તક :
પરમતત્ત્વની ઉપાસના
- ◆ સંયોજક :
પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયકલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.
- ◆ પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિસ્થાન :
શ્રી વર્ધમાન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાલય
પો. વાંકી, તા. મુન્દ્રા (કચ્છ), પીન : ૩૭૦ ૪૨૫.
ફોન : (૦૨૮૩૮) ૨૭૮૨૪૦, ૨૭૮૨૮૪
- ◆ દ્રવ્ય સહાયક :
શ્રી વર્ધમાન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાલય
વાંકી તીર્થ (કચ્છ).
- ◆ પ્રથમ સંસ્કરણ : વિ.સં. ૨૦૩૭
દ્વિતીય સંસ્કરણ : વિ.સં. ૨૦૬૫, કારતક સુદ-૫,
તા. ૦૩-૧૧-૨૦૦૮, સોમવાર
- ◆ નકલ : ૫૦૦
- ◆ મૂલ્ય : રૂ. ૯૫/-
- ◆ મુદ્રક :
Tejas Printers
F/5, Parijat Complex, Swaminarayan Mandir Road,
Kalupur, AHMEDABAD-380 001.
PH. (079) (O) 22172271 (R) 29297929 (M) 98253 47620

પ્રકાશકીય

આપણો આત્મા અનાદિકાલથી આ દુઃખમય સંસારમાં ભમી રહ્યો છે, તેનું મુખ્ય કારણ આત્માનું અજ્ઞાન છે.

એ અજ્ઞાનનું નિવારણ અને જ્ઞાનાનંદમય આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું પ્રકાશન કેમ કરવું ? તેનું યથાર્થ માર્ગદર્શન સર્વજ્ઞકથિત શાસ્ત્રો કે એ શાસ્ત્રોના અભ્યાસી સદ્ગુરુઓ દ્વારા જ મળી શકે છે.

શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી મહારાજકૃત આ ચોવીસીમાં આપણને આત્મ-વિકાસલક્ષી સાધનામાં નિતાંત ઉપયોગી તત્ત્વજ્ઞાન અને જિનભક્તિ વિશે અપૂર્વ પ્રકાશ જોવા મળે છે.

આત્મલક્ષી સાધનાના ક્ષેત્રમાં ઉપાદાન અને નિમિત્ત અથવા નિશ્ચય અને વ્યવહાર આ બંને સમાન ઉપયોગી છે. ક્યારે, કઈ રીતે સાપેક્ષપણે એકને પ્રધાન અને બીજાને ગૌણ સ્થાન આપવું, તેની સૂઝ અને સમજણ જેટલી વધુ સ્પષ્ટ અને વિશદ હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં સાધનામાં ઊંડાણ અને વેગ આવે છે.

આ ચોવીસી પરમાત્મભક્તિ વિશે આપણને નવી દૃષ્ટિ આપે છે. પરમાત્માની સંપૂર્ણ શરણાગતિ સ્વીકાર્યા સિવાય કોઈ પણ આત્મા પોતાનું હિતકલ્યાણ સાધી શકતો નથી.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા વીતરાગ અને પૂર્ણ કૃતકૃત્ય છે, તેથી જ તેઓ જગતના જીવોના કલ્યાણમાં પરમ હેતુરૂપ છે, તેમની શરણાગતિ સ્વીકારી ભવ્ય આત્મા પ્રભુના અચિંત્ય સામર્થ્યના પ્રભાવે શીઘ્ર

ભવસાગરનો પાર પામી જાય છે. એટલે કે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

પ્રભુના નામની કે તેમની મૂર્તિની ઉપાસના-પૂજા કોઈ માને યા ન માને, કોઈ કરે યા ન કરે, પરંતુ તેનો જે અચિંત્ય પ્રભાવ છે, અદ્ભુત મહિમા છે, તેનો અપલાપ - ઈન્કાર કોઈનાથી પણ કરી શકાય તેમ નથી.

શુભ અને શુદ્ધ આશયથી કરવામાં આવતી પ્રભુની સ્તુતિ, પૂજા, ભક્તિ આત્માને પવિત્ર બનાવે છે, શુદ્ધ બનાવે છે. ભગવદ્ ભક્તિની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલો ભક્ત એક દી સ્વયં ભગવાન બને છે. આ છે પ્રભુની ભક્તિનો મહિમા !

આ ચોવીસીની રચના ગુજરાતી ભાષામાં હોવા છતાં તેમાં જે તત્ત્વજ્ઞાન પીરસવામાં આવ્યું છે, તે ઘણું જ ગંભીર અને રહસ્ય ભરપૂર છે. જિનાગમના સૂક્ષ્મ બોધ સાથે જેણે પ્રભુભક્તિમાં તન્મયતા સાધી હોય, તેવા મહાત્મા પુરુષો જ તેના અર્થગાંભીર્યને અને રહસ્યોને સમજી, જીવનમાં તેને અનુભવી શકે છે અને બીજાઓને પણ સમજાવી શકે છે.

પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી વિજયકલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ પ્રભુ-ભક્તિના રસમાં સદા ઓતપ્રોત રહેનારા એક મહાત્મા પુરુષ છે. તેઓશ્રીએ પોતાના સ્વાધ્યાય અર્થે કરેલું આ ચોવીસીનું લખાણ આજે પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે, તે તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ માટે ખૂબ જ પ્રેરક અને ઉપકારક બની રહેશે.

તત્ત્વજ્ઞાન ગર્ભિત ભક્તિનાં પ્રેરક અને પોષક આ સ્તવનોનાં ગાન, ચિંતન, મનન અને પરિશીલનમાં આપણે જેમ જેમ ઊંડા ઊતરતા જઈશું, તેમ તેમ પ્રભુના અચિંત્ય અને અદ્ભુત સામર્થ્યનો પ્રભાવ શું છે તે જીવનમાં સાક્ષાત્ અનુભવી શકીશું.

આ પુસ્તકમાં પ્રેસદોષ યા અમારી ગેરસમજથી કોઈ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો તે બદલ ક્ષમા યાચીએ છીએ, અને આવા અણમોલ ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવાની સોનેરી તક અમને વારંવાર મળતી રહે તેવી આશા વ્યક્ત કરીએ છીએ.

જૈનં જયતિ શાસનમ્ !

જિનભક્તિનો મહિમા

- પૂ.આ.શ્રી વિજયકલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.

જિનભક્તિ મુક્તિનું પ્રધાન અંગ છે.

મોક્ષપ્રાપ્તિનું સરળ, સચોટ અને સુરક્ષિત સાધન કોઈ હોય, તો તે પરમાત્મભક્તિ છે, જિનેશ્વર પરમાત્માની સેવા-પૂજા-ભક્તિ કરનાર ભક્ત પણ અનુક્રમે જિન - ભગવાન બને છે.

ભક્તિની આ કબૂલાત છે : “તમે જેની ભાવથી ભક્તિ કરો, તેના જેવા તમે બનો.” ભગવાનની ભક્તિ કરનાર ભક્ત સ્વયં ભગવાન બને છે. ભક્તિ નિષ્કામ - મોક્ષલક્ષી હોવી જોઈએ.

સર્વ આગમ-શાસ્ત્રોનો સાર ભક્તિયોગ છે. પરમાત્માની સ્તવના-પૂજા-સેવા કરવાથી ચિત્તની નિર્મળતા થાય છે, પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ અને ભક્તિ વધે છે. તે વધવાથી સાધક ક્રમશઃ ધ્યાનયોગની સાધનામાં સરળતાથી પ્રવેશ કરી તેમાં પ્રગતિ હાંસલ કરી શકે છે.

De. aUkA } ae S, aae S, aabUkA } ae ...D: J

...DUkA } ae S^2 aYc S^2 aYUkA } ae H^2: JJ

પૂજા કરતાં સ્તોત્રનું, સ્તોત્ર કરતાં જપનું, જપ કરતાં ધ્યાનનું અને ધ્યાન કરતાં લયનું અનુક્રમે કરોડગણું અધિક ફળ કહ્યું છે.

સ્તોત્ર - સ્તુતિપૂર્વક જપ કે ધ્યાન કરવાથી વિશેષ એકાગ્રતા પેદા થાય છે. અનુષ્ઠાનની અપેક્ષાએ પૂજામાં પ્રીતિ-અનુષ્ઠાન, સ્તોત્રમાં ભક્તિ-અનુષ્ઠાન, જપ કે ધ્યાનમાં વચન-અનુષ્ઠાન અને લયમાં અસંગ-અનુષ્ઠાનનું પ્રાધાન્ય હોય છે.

આ ચારે અનુષ્ઠાનના નિરંતર અભ્યાસ દ્વારા જ આત્મા પરમાત્મા બને છે, અને મુક્તિપદને વરે છે.

પ્રાથમિક કર્તવ્યરૂપ ગણાતાં દેવદર્શન, પ્રભુપૂજા, મંત્રજાપ અને અભક્ષ્યત્યાગ આદિ નિયમોના ગ્રહણ-પાલન પાછળ પણ આ જ શુભ ઉદ્દેશ રહેલો છે કે તે દેવદર્શન ઈત્યાદિ દ્વારા જીવોની યોગ્યતા વિકસે, તેમનામાં પરમાત્મા અને સદ્ગુરુ આદિ પૂજ્ય તત્ત્વો તરફ અંતરંગ પ્રીતિ અને અંતરંગ ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય.

પ્રીતિ એ પાયાની વસ્તુ છે. પ્રીતિ વિના ભક્તિ પ્રગટતી નથી, અને તે બંને વિના શાસ્ત્રનાં વચનો પ્રત્યે આદર-બહુમાન પ્રગટતા નથી; કે શાસ્ત્રવચનોના પાલનનું સામર્થ્ય પણ પ્રગટતું નથી અને શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાનના આસેવન વિના અસંગ દશા પ્રાપ્ત થતી નથી; અસંગ દશા વિના કર્મક્ષય થતો નથી, કર્મક્ષય વિના કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ મળતાં નથી. માટે જ પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ સૌથી પહેલાં આરાધ્ય તત્ત્વો પ્રત્યે પ્રીતિ અને ભક્તિ પેદા કરે તેવાં અનુષ્ઠાનોનું આદરપૂર્વક સતત સેવન કરવું જોઈએ.

પરમ ગીતાર્થ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ આ હકીકતને સમજાવતાં સંખ્યા-બંધ સ્તોત્રોની રચના કરી છે. પોતાના જાતઅનુભવને શબ્દદેહ આપી અને ભક્તિયોગનું અતિશય મહત્ત્વ બતાવ્યું છે.

જૈન દર્શનમાં આવશ્યક સૂત્રો તરીકે પ્રસિદ્ધ ‘લોગસ્સ’ અને ‘નમુત્યુણં’ વગેરે સૂત્રોમાં, તેમજ સ્તોત્રોમાં શ્રી ગણધર ભગવંતોએ જિનભક્તિનો જે અપાર મહિમા ગાયો છે અને પરમાત્મા પ્રત્યે જે ભક્તિ-સભર હૃદયે પ્રાર્થના પોકારી છે, તે નિમ્નોક્ત દાખલાઓથી પણ સમજી શકાય છે, તથા તેઓશ્રીએ ‘લોગસ્સસૂત્ર-નામસ્તવ’માં ચોવીસે જિનેશ્વર ભગવંતોનાં કીર્તન, વંદન, પૂજન કરીને તેમની પાસે પરમ આરોગ્ય, બોધિલાભ અને ઉત્તમ સમાધિની યાચના કરી છે, તેમ જ એજ ગણધર ભગવંતોએ ‘નમુત્યુણં-શકસ્તવ’માં ભાવજિન અને દ્રવ્યજિનના અદ્ભુત ગુણોનું વિશિષ્ટ રીતે વર્ણન કરવાપૂર્વક શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોની ભાવ-ભરી સ્તુતિ કરી છે, અને ‘ચૈત્યસ્તવ’માં સ્થાપનાજિન(જિનપ્રતિમા)નાં વંદન, પૂજન સત્કાર અને સન્માન માટે કાયોત્સર્ગ કરવાનું વિધાન કર્યું છે.

તદુપરાંત ‘શ્રુતસ્તવ’માં જિનાગમ-જિનવચનની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, અને ‘સિદ્ધસ્તવ’માં સિદ્ધ ભગવંતો વગેરેની સ્તુતિ કરેલી છે.

આ બધાં સૂત્રોનો પ્રતિક્રમણ, દેવવંદન, ચૈત્યવંદન આદિ ક્રિયાઓમાં અહર્નિશ ઉપયોગ થાય છે.

ચૌદપૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પણ પાર્શ્વનાથ પ્રભુને સ્તુતિ કરતાં કહે છે કે “હે મહાન યશસ્વી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ! આ રીતે મેં ભક્તિ ભરપૂર હૃદયે આપની સ્તુતિ કરી છે, તો હે દેવાધિદેવ ! તેના ફળરૂપે મને ભવોભવ બોધિરત્ન આપજો !”

‘કલ્યાણમંદિર’ સ્તોત્રમાં શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરીશ્વરજી મહારાજ પ્રભુના નામનો મહિમા બતાવતાં કહે છે : “અચિંત્ય મહિમાવંત હે ભગવાન ! આપની સ્તુતિ તો શું, આપના નામના સ્મરણમાત્રથી પણ ભીષણ ભવભ્રમણથી જગતના જીવોનું સંરક્ષણ થાય છે.”

આ રીતે અનેક સાધક મહર્ષિઓએ પરમાત્મ-પ્રીતિ અને પરમાત્મ-ભક્તિનો અપૂર્વ મહિમા ગાયો છે અને આત્મલક્ષી સર્વ સાધનાઓની સફળતામાં પરમાત્મ-ભક્તિને અને તેમની કૃપાને જ આગળ કરી છે.

સામાન્ય લોકોને પણ પ્રેરક બની રહે તે માટે ગુજરાતી, હિન્દી વગેરે ચાલુ લોકભાષામાં પણ જિનભક્તિના અચિંત્ય મહિમાને વર્ણવતી થોકબંધ કૃતિઓ જ્ઞાની મહર્ષિઓએ રચી છે. તેમાં યોગીરાજ શ્રી આનંદધનજી, ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી, શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી, પંડિત શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી આદિ મહાત્માઓની કૃતિઓ વિપુલ સંખ્યામાં ઉપલબ્ધ છે, જેનું ગાન-પાન કરીને ભાવુક આત્માઓ આ પરમાત્મ-પ્રીતિ અને પરમાત્મભક્તિના રસમાં તરબોળ બની વર્તમાનમાં પણ અલૌકિક આનંદ અનુભવે છે.

◆ યોગદૃષ્ટિએ પ્રભુસ્તુતિનું મહત્ત્વ :

પ્રભુની સ્તુતિ, ગુણસ્તવના, પ્રાર્થના પણ અધ્યાત્મયોગ છે. પ્રભુ-સ્મરણ, તત્ત્વચિંતન, આત્મનિરીક્ષણ આદિ શાસ્ત્રવિહિત જે ધર્મ-અનુષ્ઠાનો આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટાવવાના હેતુથી કરવામાં આવે છે, તે ધર્મ-અનુષ્ઠાનો અધ્યાત્મયોગ છે અને તે સર્વ પ્રકારના યોગોમાં વ્યાપક છે.

‘દેવવંદન’ અને [૫૩ આવશ્યકરૂપ] ‘પ્રતિક્રમણ’માં અંતર્ગત ‘ચતુર્વિંશતિ સ્તવ’ એ જિનસ્તુતિરૂપ છે, અને ‘વંદનક’ એ ગુરુસ્તુતિરૂપ છે. મંત્રજાપને પણ દેવતાસ્તવનો જ એક પ્રકાર કહ્યો છે, તેથી તે પણ ‘અધ્યાત્મયોગ’ છે. તેનો નિત્ય નિયમિત વારંવાર અભ્યાસ કરવો એ ‘ભાવનાયોગ’ છે. તેના ફળરૂપે અશુભ ભાવોની નિવૃત્તિ અને શુભ ભાવોની અભિવૃદ્ધિ થતાં ધ્યાનયોગનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે. ધ્યાનયોગના સતત અભ્યાસથી સર્વ પ્રસંગોમાં સમતા, સમભાવ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના પ્રભાવે અનુક્રમે ક્લિષ્ટ અને અક્લિષ્ટ સર્વ વૃત્તિઓનો ઉચ્છેદ થાય છે.

‘યોગવિંશિકા’માં બતાવેલા સ્થાનાદિ પાંચ યોગો પણ ચૈત્યવંદન વગેરે ક્રિયાઓમાં અંતર્ભૂત થઈ જાય છે, તે આ પ્રમાણે :

- (૧) સ્થાનયોગ : ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયાઓ યોગમુદ્રા, જિનમુદ્રા કે મુક્તા-શુક્તિમુદ્રા[આસનવિશેષ]પૂર્વક કરવાની હોય છે, એ સ્થાનયોગ છે.
- (૨) વર્ણયોગ : ચૈત્યવંદનાદિ ક્રિયામાં બોલાતાં સૂત્રો-સ્તોત્રો કે સ્તુતિ-ઓના પવિત્ર શબ્દો (સંપદાઓ વગેરે) સ્પષ્ટ અને શુદ્ધોચ્ચારપૂર્વક બોલવાના હોય છે, એ વર્ણયોગ છે.
- (૩) અર્થયોગ : બોલાતાં સૂત્ર કે સ્તોત્રનો મનોમન અર્થનિશ્ચય કરવો, અથવા પદ, વાક્ય, મહાવાક્ય, ઐદંપર્યર્થ અને તાત્પર્યર્થ વડે ચૈત્યવંદનાદિનું પરિશુદ્ધ જ્ઞાન થવું, એ અર્થયોગ છે.
- (૪) આલંબનયોગ : ચૈત્યવંદનાદિ અનુષ્ઠાનોમાં પ્રભુપ્રતિમા આદિ બાહ્ય શુભ આલંબનને સન્મુખ રાખી તેમાં એકાગ્ર બનવું, એ આલંબનયોગ છે. આ યોગ દ્વારા કાયાની ચપળતાના ત્યાગ સાથે મન, વાણી અને દૃષ્ટિની સ્થિરતા અને નિર્મળતા સધાય છે.
- (૫) અનાલંબનયોગ : ઉપરોક્ત ચારે યોગોના સતત અભ્યાસથી તેના ફળરૂપે જે નિર્વિકલ્પ ચિન્માત્ર સમાધિ અવસ્થા પ્રગટે છે, તે અનાલંબનયોગ છે.

આ પાંચે પ્રકારના યોગો (૧) ઈચ્છા, (૨) પ્રવૃત્તિ, (૩) સ્થિરતા અને (૪) સિદ્ધિ કોટિના હોઈ શકે છે, એટલે આ પાંચે યોગોને ઈચ્છાદિ ચાર વડે ગુણવાથી તેના વીસ ભેદ થાય છે.

◆ ઈચ્છાદિ ચાર પ્રકારના યોગોનું સ્વરૂપ :

- (૧) ઈચ્છાયોગ : સ્થાનાદિ યોગવાળા સાધકોની કથા અથવા વાત સાંભળીને તેમના પ્રતિ હર્ષ-પ્રમોદ થવા સાથે સ્વજીવનમાં આવી ઉત્તમ ધર્મક્રિયા-યોગપ્રક્રિયા સાધવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થવી તે.
- (૨) પ્રવૃત્તિયોગ : સર્વત્ર સર્વ અનુષ્ઠાનોમાં ઉપશમભાવપૂર્વક સ્થાનાદિ યોગોનું શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે પાલન કરવું તે.
- (૩) સ્થિરતાયોગ : અનુષ્ઠાનોમાં કોઈ પણ અતિચાર-દોષ સેવ્યા વિના અસ્ખલિતપણે, અખંડિતપણે પ્રવૃત્તિ થવી તે.
- (૪) સિદ્ધિયોગ : સમીપવર્તી અન્ય સાધકોમાં પણ સ્થાનાદિયોગને સિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રગટ થવું તે.

આ રીતે ઈચ્છાદિના ભેદથી સ્થૂલદૃષ્ટિએ સ્થાનાદિયોગના વીસ ભેદ થાય છે અને સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી વિચારતાં તો ઈચ્છાદિના તારતમ્યને કારણે સ્થાનાદિયોગના સ્વસ્થાનમાં અસંખ્ય પ્રકાર પણ ઘટી શકે છે. તેનું કારણ એ છે કે મુમુક્ષુસાધકોને તથાપ્રકારના ક્ષયોપશમ વિશેષથી સ્થાનાદિ યોગના જેવા જેવા પ્રકારનાં શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, ધૃતિ, ધારણા અને અનુપ્રેક્ષાદિ યોગો થાય છે, તેવા તેવા પ્રકારના તેને ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધિ યોગો પ્રાપ્ત થાય છે.

ટૂંકમાં ઈચ્છાદિ યોગોની તરતમતાએ તથાવિધ ક્ષયોપશમજન્ય શ્રદ્ધા વગેરેની વિશેષતાને કારણે થાય છે, જેને જેને જેવા જેવા પ્રકારનો ક્ષયોપશમ થયો હોય છે તેને તેવા તેવા પ્રકારની ઈચ્છા વગેરે થાય છે.

સ્થાનાદિ યોગોમાં પ્રણિધાન (એકાગ્રતા) થવાથી ચૈત્યવંદન, પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓ ભાવાત્મક બને છે; તેને ભાવચૈત્યવંદન આદિ કહેવાય છે. અને તે અમૃત અનુષ્ઠાનરૂપ હોવાથી, મુમુક્ષુ સાધકને અવશ્ય અનાલંબનયોગ પ્રાપ્ત કરાવીને અનુક્રમે મોક્ષસુખ આપનાર બને છે.

આ રીતે સ્થાનાદિ યોગોમાં ભક્તિયોગની પ્રધાનતા છે, તેના વિના શેષ યોગો પણ વાસ્તવિક રૂપે ફળદાયી બનતા નથી.

શરણાગતિ અને સર્વસમર્પિતભાવ પણ ભક્તિયોગનાં જ અંગ છે. શરણાગમનપૂર્વક સ્વદુષ્કૃતની ગર્હા અને સુકૃતની અનુમોદના કરવાથી

મિથ્યાત્વાદિ પાપોનો પ્રતિઘાત-નાશ અને સમ્યગ્ દર્શનાદિ ગુણોનું બીજાધાન થાય છે.

એકાંતે શરણ કરવાયોગ્ય પરમાત્માની શરણાગતિ એ ભક્તિનું બીજ છે અને ભક્તિ એ સર્વ યોગોનું બીજ છે.

◆ ગ્રંથ પરિચય :

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વર્તમાન ચોવીસીના ચોવીસ તીર્થંકર પરમાત્માઓના આસાધારણ ગુણોની સ્તુતિ-સ્તવના કરવા સાથે તેમણે પ્રતિપાદન કરેલા વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાનમય ભક્તિમાર્ગ ઉપર સુંદર પ્રકાશ પાથરતાં ચોવીસ સ્તવનો-કાવ્યો છે અને તેની સાથે આ ચોવીસે સ્તવનોનો સરળ ગુજરાતીમાં અર્થ તથા ભાવાર્થ પણ આપવામાં આવ્યો છે, જેનું એકાગ્ર ચિત્તે ગાન, વાચન અને મનન કરવાથી અરિહંત પરમાત્મા પ્રત્યે હૃદયમાં અત્યંત આદર-બહુમાન પ્રગટવા સાથે અપૂર્વ પ્રીતિ, ભક્તિ અને ભાવોલ્લાસ પેદા થાય છે અને ધ્યાનયોગની અનેક ગુપ્ત ચાવીઓ - સૂક્ષ્મ રહસ્યો પણ જાણવા મળે છે. આ ચોવીસ સ્તવનોમાં પ્રતિપાદન કરેલા જુદા જુદા વિષયોની અને આત્મસાધનામાં અત્યંત ઉપયોગી રહસ્યથી ભરપૂર બાબતોની સંક્ષિપ્ત નોંધ આ પ્રમાણે છે.

(૧) પ્રીતિ સર્વ સાધનાનો પાયો છે. પણ એ પ્રીતિ કેવી હોવી જોઈએ, તેની રીત પ્રથમ સ્તવનમાં બતાવી છે.

ભૌતિક સુખ-સાધનાની કામનાથી કરેલી પ્રીતિ એ ઝેરીલી પ્રીતિ છે. આવી પ્રીતિ તો પ્રત્યેક જીવાત્મા અનાદિ કાળથી કરતો જ રહ્યો છે. ભૌતિક ઈષ્ટ પદાર્થો અને તેના ઈષ્ટ સંયોગોની પ્રીતિથી આત્મા વધુને વધુ દૂષિત બને છે - મલિન બને છે. ઝેર ચડવાથી જેમ માણસ સાનભાન ભૂલી જાય છે અને પ્રાણો પણ ગુમાવે છે, તેમ સકામ પ્રીતિથી જીવાત્મા આત્મજ્ઞાન ભૂલી જાય છે અને તેના જ્ઞાનાદિ ભાવ પ્રાણો નષ્ટ પણ થાય છે.

પરમ ગુણી પરમાત્મા સાથે તેમનામાં રહેલા કેવળજ્ઞાનાદિ મહાન ગુણો પ્રત્યે અથાગ આદર-બહુમાન કેળવવાપૂર્વક તેવા ગુણો મારા આત્મામાં પણ પ્રગટે એવી ઉદાત્ત ભાવનાથી પ્રીતિ કરવી જોઈએ.

ભૌતિક પદાર્થોની સ્પૃહાવાળી પ્રીતિ વિષભરી છે. આત્મિક ગુણોની સ્પૃહાવાળી પ્રીતિ અમૃતભરી છે. પૌદ્ગલિક પ્રીતિ જેટલા અંશે તૂટે છે તેટલા અંશે પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ જોડાય છે.

પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ એ લોકોત્તર પ્રીતિ છે, અને એ પ્રીતિ પ્રશસ્તરાગ છે. તેવી પ્રીતિથી આત્મગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે, અને તેવી પ્રીતિથી ક્રમશઃ પરમાત્માની એકતારૂપ, તન્મયતારૂપ પરાત્પર તાત્ત્વિક ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

પરમાત્માની પ્રીતિ, ભક્તિ અને આજ્ઞાપાલનરૂપ સેવા એ આત્મ-ગુણોની પૂર્ણતા અને પ્રભુતાને પ્રાપ્ત કરાવે છે, અવિનાશી સુખ આપે છે, વગેરે હકીકતો આ પહેલા સ્તવનમાં કહેલી છે.

(૨) બીજા સ્તવનમાં કાર્ય-કારણ-ભાવની વ્યવસ્થાનું સુંદર સ્વરૂપ બતાવી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં પરમાત્મા પુષ્ટ-નિમિત્ત કારણ છે, એ વાત સિદ્ધ કરી છે. આત્માની ઉપાદાન જ્ઞાનાદિ શક્તિઓનું પ્રગટીકરણ પરમાત્મ-દર્શનાદિ શુભ નિમિત્તોના યોગે જ થાય છે.

જેમ બકરાના ટોળામાં રહેલો બાલસિંહ સ્વજાતિ સિંહના દર્શન વડે અને તેની ગર્જના વડે પોતાના સિંહપણને ઓળખે છે, તેમ ભૌતિક દુનિયામાં અટવાયેલા ભવ્ય આત્માને પણ પ્રભુનું સ્વરૂપ જોવાથી અને સાંભળવાથી પોતાની અનંત શક્તિઓની ઓળખ થાય છે.

પરમાત્મ-દર્શન અને પરમાત્મ-પૂજન એ હકીકતમાં તો સ્વ-આત્માનું જ દર્શન અને સ્વ-આત્માનું જ પૂજન છે, આત્મદર્શન અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શન થવાથી જીવને આરોપિત સુખનો ભ્રમ ભાંગી જાય છે, અનંત-અવ્યાબાધ સુખનું ભાન થાય છે અને તેને પ્રગટ કરવાની તીવ્ર તાલાવેલી જાગે છે. આત્મ-સ્વભાવના કર્તાપણાની તેમ જ તેના સાધન અને સાધ્યની પ્રતીતિ થાય છે.

અનાદિકાળથી પુદ્ગલ અનુયાયી બનેલી આત્માની કર્તૃત્વ, ભોકતૃત્વ, ગ્રાહકત્વ આદિ અનેક શક્તિઓ પરમાત્માના આલંબને સ્વરૂપ અનુયાયી બને છે, તથા શ્રદ્ધા, ભાસન-જ્ઞાન, રમણતા તેમજ

દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યાદિ સર્વ ગુણો પણ આત્મ-સત્તાના રસિક બને છે.

આ રીતે અરિહંત પરમાત્મા સર્વ ભવ્ય જીવોના મોક્ષનાં પુષ્ટ નિમિત્ત કારણ હોવાથી કારણપદને કર્તાપણે સ્વીકારી તેમની સ્તુતિ, ભક્તિ, સેવા, આદરપૂર્વક, બહુમાનપૂર્વક કરવી એ જ સર્વ મુમુક્ષુ સાધકોનું પરમ કર્તવ્ય છે, એમ ભારપૂર્વક આ બીજા સ્તવનમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

(૩) ત્રીજા સ્તવનમાં ઉપાદાન-કારણથી પણ નિમિત્ત કારણની અધિક પ્રધાનતા અને જિનવંદનનું - જિનપૂજનનું પ્રકૃષ્ટ ફળ મોક્ષપ્રાપ્તિ છે, તે બતાવ્યું છે.

મોક્ષનું ઉપાદાન-કારણ આત્મા પોતે જ છે, પરંતુ મોક્ષનું પુષ્ટ આલંબન પરમાત્મા છે, એ પરમાત્માની સેવા વિના ઉપાદાન-આત્મામાં મોક્ષરૂપ કાર્ય કરવાની શક્તિ પેદા થતી જ નથી, તેમાં દૃષ્ટાંતરૂપે નિગોદના કે અભવ્ય જીવો છે. આ આત્મામાં મોક્ષરૂપ કાર્ય કરવાની શક્તિ પ્રગટાવવામાં, પરમાત્મા જ પુષ્ટ આલંબન છે. એ જ મુખ્ય હેતુ છે, શેષ સર્વસામગ્રી ગૌણપણે જ ઉપકારક બને છે.

પ્રભુના પરમ શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખી, સ્વ-આત્માનું પણ તેવું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે, એ હેતુથી પ્રભુને વંદન કરનાર ભક્તાત્મા ધ્યાનના અભ્યાસ દ્વારા અનુક્રમે અભેદ પ્રણિધાનરૂપે પરમાત્માની સાથે તન્મય-તદ્રૂપ બની શકે છે. જિન સ્વરૂપ થઈને જિનનું ધ્યાન કરવું એ જ ઉત્કૃષ્ટ વંદન છે, એ સામર્થ્યયોગનો નમસ્કાર છે, તેને 'પરાભક્તિ' કે 'રસીલિ-પ્રીતિ' પણ કહી શકાય છે.

(૪) ચોથા સ્તવનમાં પૂર્વોક્ત રસીલી-પ્રીતિ અને પરાભક્તિની ભૂમિકા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો બતાવ્યા છે.

તેમાં સૌ પ્રથમ પૌદ્ગલિક - વર્ણ, ગંધ, રસ, રૂપ અને સ્પર્શના ભોગના અને ઉપભોગના ત્યાગની વાત કહી છે. અનુકૂળ વિષયો પણ જડ, ચલ અને જગતના સર્વ જીવોના ભોગમાં અને ઉપભોગમાં આવેલા હોવાથી એંઠ તુલ્ય છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો એ મુમુક્ષુજનો માટે જરૂરી છે.

શુદ્ધ નિમિત્તરૂપ અરિહંત પરમાત્મા અને સિદ્ધ પરમાત્માના આલંબન ધ્યાનમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં અશુભ અને અશુદ્ધ નિમિત્તોનો પરિહાર કરવો જરૂરી છે.

ધ્યાનમાં એકાગ્રતા - તન્મયતા સિદ્ધ કરવા માટે આલંબનના સતત અભ્યાસ દ્વારા પરમાત્માની સાથે અભેદ ધ્યાન કરવાનું હોય છે. તેમાં સત્તાએ પરમાત્માથી અભિન્ન એવા સ્વ-આત્માના સ્વરૂપનું નિઃશંકપણે ચિંતન કરવું જોઈએ.

આ રીતે પરમાત્માનાં વચન અનુષ્ઠાન અને અસંગ અનુષ્ઠાનરૂપ આલંબન અને નિરાલંબન ધ્યાનના સતત અભ્યાસથી સ્વ-સ્વરૂપમાં તન્મયતા સિદ્ધ થાય છે, જેને પરાભક્તિ, પ્રશાંતવાહિતા, સમાપત્તિ કે અનુભવદશા પણ કહે છે.

પરમાત્મમિલનની સુખદ પળો માટે તલસતો ભક્ત સાધક પ્રશાંત-વાહિતાના અસ્ખલિત પ્રવાહમાં તરબોળ બનીને પરમાત્મ-મિલનનો પરમ અલૌકિક આનંદ અનુભવે છે.

(૫) પાંચમા સ્તવનમાં શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પરમાત્માની સ્યાદ્-વાદમયી સ્વભાવદશાનું વર્ણન કર્યું છે અને અસંગ-અનુષ્ઠાનવાળો યોગી જે રીતે પરમાત્માના શુદ્ધ દ્રવ્ય-ગુણ પર્યાયના ચિંતન દ્વારા પોતાના શુદ્ધ દ્રવ્ય-ગુણ પર્યાયમાં લીન બને છે, તે પણ ટૂંકમાં સમજાવ્યું છે.

નિત્યત્વ, અનિત્યત્વ આદિ પરસ્પર વિરોધી અનેક ધર્મો એક જ આત્મામાં એકી સાથે રહેલા છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવાથી સાધકને પોતાના આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવની અદ્ભુતતા સમજાય છે, તેને પ્રગટાવવાની રુચિ જાગે છે અને રુચિના પ્રમાણમાં તત્ત્વ-રમણતા પ્રાપ્ત થાય છે, અનુક્રમે શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટે છે.

(૬) છઠ્ઠા સ્તવનમાં નિમિત્તકારણની યથાર્થતા બતાવી છે અને સાતે નયની અપેક્ષાએ પ્રભુદર્શનનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે.

જ્યારે સાધક શબ્દનયની અપેક્ષાએ પ્રભુનું દર્શન કરે છે, ત્યારે સંગ્રહનયે તેનો શુદ્ધ સ્વભાવ જે સત્તામાં રહેલો છે એ એવંભૂતનયે પ્રગટ થાય છે.

સંગ્રહનયે સર્વ જીવો સિદ્ધ સમાન છે. જ્યારે આત્મા પોતાના સમસ્ત કર્મભલને દૂર કરીને સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે એવંભૂતનયે સિદ્ધ કહેવાય છે. આવું સિદ્ધ સ્વરૂપ જ્યારે આત્મા શબ્દનયે એટલે કે સિદ્ધ સમાન પોતાના આત્મસ્વરૂપને ઓળખી તેને પ્રગટાવવાની તીવ્ર ઝંખના સાથે પરમાત્માનું દર્શન અને જિનશાસનની આરાધના કરે છે, ત્યારે પ્રગટે છે.

પરપુદ્ગલાદિ અશુભ નિમિત્તોની અસર અરિહંત પરમાત્માના અને તેમનાં નામાદિના આલંબન વિના દૂર થતી નથી, આ બાબતને માટી, જલ, સૂર્ય, ઉત્તરસાધક અને પારસમણિનાં દષ્ટાંતો દ્વારા સ્પષ્ટ કરીને અને જિનેશ્વરનાં નામાદિ એ મોક્ષના નિર્વામિક-પુષ્ટ હેતુ છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે.

(૭) સાતમા સ્તવનમાં સિદ્ધ પરમાત્માઓ જે અનંત ગુણના આનંદને અનુભવે છે, તેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

આત્માના ગુણ અનંતા છે, તેમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય, અવ્યાબાધ સુખ વગેરે ગુણો મુખ્ય છે. સિદ્ધ અવસ્થામાં આત્મા પ્રત્યેક સમયે અનંત ગુણના ભિન્ન ભિન્ન આનંદનો અનુભવ કરતો હોય છે, તેનાં સ્વરૂપનું શ્રવણ, ચિંતન, મનન અને ધ્યાન કરવાથી સાધકને પણ તેવા આનંદ અને સુખને પ્રાપ્ત કરવાની રુચિ જાગે છે અને તેના ઉપાયરૂપ રત્નત્રયીની આરાધનામાં તત્પર બનવાની પ્રેરણા મળે છે.

(૮) આઠમા સ્તવનમાં પરમાત્માની સેવાનાં વિવિધ સ્વરૂપો અને તેના પ્રકારો બતાવી જિનભક્તિની વિશાળતા દર્શાવી છે. સેવાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. પરમાત્માનાં દર્શન, વંદન, પૂજન અને કીર્તનની ક્રિયા એ 'દ્રવ્યસેવા' છે, તેના દ્વારા ઉત્પન્ન થતા શુભ ભાવ એ ભાવસેવા છે; પરમાત્મગુણોના આલંબને થતું ધ્યાન એ 'અપવાદ-ભાવસેવા' છે અને તેના દ્વારા પ્રગટતી આત્મવિશુદ્ધિ એ 'ઉત્સર્ગ-ભાવસેવા' છે : અપવાદ કારણ છે, ઉત્સર્ગ તેનું કાર્ય છે.

ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતી વિશુદ્ધિને અહીં ચૌદ ગુણસ્થાનકોની જેમ સાત પ્રકારની અપવાદ-ભાવસેવા અને સાત પ્રકારની ઉત્સર્ગ-

ભાવસેવાઓના ક્રમથી વર્ણવી છે, જે સાધકની સાધનાનો માપદંડ છે. અપુનર્બંધકની ભૂમિકાથી પ્રારંભી યાવત્ અયોગી અવસ્થા સુધીની ભૂમિકાનું પૃથક્કરણ આમાં થયેલું છે. સાચો સાધક જ્યાં સુધી સિદ્ધ ન બને ત્યાં સુધી તે સિદ્ધ પરમાત્માની સેવામાં સેવકભાવે સદા તત્પર રહે છે.

(૯) શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનના નવમા સ્તવનમાં સાધકને પરમાત્મદર્શનના ફળરૂપે આત્મદર્શન શી રીતે થાય છે, તેનું અત્યંત રહસ્યમય રીતે ભાવભરપૂર શબ્દોમાં વર્ણન થયેલું છે.

સમાધિરસથી પરિપૂર્ણ પ્રભુમુદ્રા એ નિર્મળ અરીસા જેવી છે. ભક્તદ્રષ્ટ્રાને પ્રભુમુદ્રામાં પ્રતિબિંબિત થતું પોતાનું આત્મ-સ્વરૂપ જ્યારે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, ત્યારે તે રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવોથી નિવૃત્ત બનીને આત્મસ્વભાવરૂપ સામાયિકની સાધનામાં પ્રવૃત્ત થાય છે. વિભાવરૂપે કામ કરતી તે ભક્તદ્રષ્ટ્રાની દાનાદિક સર્વ આત્મશક્તિઓ સ્વભાવની સન્મુખ બને છે, અને તેથી અનુક્રમે અવિદ્યાનો-મોહનો અંધકાર ભેદાઈ જતાં અને આત્માના નિર્મળ, અખંડ, અલિપ્ત સ્વભાવની ઓળખાણ થતાં તેની આત્મસ્વરૂપમાં સહજ રમણતા થાય છે.

ભક્ત સાધક પ્રભુ પાસે તેમનો એક અદનો સેવક બનીને સદા માટે આ જ પ્રાર્થના કરતો રહે છે કે હે પ્રભુ ! આપની અચિંત્ય શક્તિના પ્રભાવે મને આત્મસ્વરૂપની શ્રદ્ધા, ઓળખાણ અને રમણતા પ્રાપ્ત થાઓ !

આ રીતે પ્રભુ-પ્રાર્થના અને પ્રભુ-મુદ્રાના યોગે, જ્યારે સાધક-આત્માના ક્ષાયોપશમિક ભાવના ગુણો, પરમાત્માના ક્ષાયિકભાવના કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોની સાથે, ધ્યાન દ્વારા એકરૂપ-તન્મય બને છે, ત્યારે તે સાધકમાં પોતાના આત્મસ્વભાવને પ્રગટાવવાની પ્રબળ ઈચ્છાશક્તિ પેદા થાય છે.

સ્તવનકાર મહર્ષિને પ્રભુના ગુણોત્કીર્તન સાથે તેમના ધ્યાન વડે પોતાને જે જે દિવ્ય અનુભવ થયા છે, તેને મધુર અને ભાવવાહી શૈલીમાં રજૂ કરે છે, તેથી આ સ્તવનોનું વારંવાર ગાન, અર્થચિંતન અને તેના દ્વારા પ્રભુનું ધ્યાન કરવાથી સાધકને પણ તેવા અનુભવોની પ્રતીતિ થાય છે.

તાત્વિક ભક્તિરસથી ભરપૂર આ સ્તવનોનું જેમ જેમ વધુને વધુ ભાવન થતું જાય છે, તેમ તેમ તેમાં છુપાયેલાં અનેક રહસ્યાર્થોનું સંવેદન સાધકને થતું જાય છે.

(૧૦) દશમા સ્તવનમાં પ્રભુના ગુણોની અનંતતા, નિર્મળતા અને પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે, તેમ જ પ્રભુની આજ્ઞાનું સર્વત્ર સર્વદા જે એકછત્રી સામ્રાજ્ય છે અને પ્રભુના અદ્ભુત ઐશ્વર્યની કેવી મહત્તા છે તે બતાવી પ્રભુના જાપ અને ધ્યાનનું અંતિમ ફળ અનંત-અવ્યાબાધ સુખ છે, એમ જણાવ્યું છે.

(૧૧) અગિયારમા સ્તવનમાં શુક્લ ધ્યાનમાં હેતુરૂપ ગુણ-પર્યાયોનાં ચિંતન અને ધ્યાન કરવાની રીત બતાવતાં કહ્યું છે કે પરમાત્મગુણોનાં ગાન, સ્મરણ, ધ્યાન કરવાથી આત્મસ્વરૂપમાં તન્મયતા પ્રગટ થાય છે.

(૧૨) બારમા સ્તવનમાં પૂજાના ત્રણ પ્રકાર દર્શાવ્યા છે : તેમાં પહેલો પ્રકાર દ્રવ્યપૂજાનો છે, તેમાં અષ્ટપ્રકારી પૂજા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે; બીજો પ્રકાર પ્રશસ્ત ભાવપૂજાનો છે, તે પ્રભુના અનંત ગુણોની સ્તુતિ-સ્તવના કરવાથી થાય છે અને ત્રીજો પ્રકાર શુદ્ધ ભાવપૂજાનો છે, તે પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોને પ્રભુના ગુણોમાં લીન કરવાથી, તન્મય કરવાથી થાય છે.

પરમાર્થથી જિનપૂજા એ નિજ આત્મત્વની જ પૂજા છે. જિનપૂજા વડે પોતાના આત્માના ગુણોની પ્રાપ્તિ અને પુષ્ટિ થાય છે. બારમા ગુણ-સ્થાનક સુધીના જીવોને સ્વ-આત્માનું ધ્યાન પરમાત્માના ગુણોના આલંબને જ થાય છે.

(૧૩) તેરમા સ્તવનમાં અસ્તિભાવોની અને નાસ્તિ ભાવની અનંતતા બતાવીને સ્તવનકાર શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પ્રભુના નિર્મળ સ્વભાવનું ધ્યાન કરનાર પોતાના તેવા શુદ્ધ સ્વભાવને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે એમ જણાવ્યું છે.

(૧૪) ચૌદમા સ્તવનમાં શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે ‘જિન પરિમા જિન સારીખી’ આ શાસ્ત્ર-વચનની સિદ્ધિ, તેની પરમ ઉપકારકતા બતાવવા દ્વારા કરી છે. જિનમૂર્તિને અમૃતનો મેઘ, જાંગુલીમંત્ર, રત્નત્રયીની માળા અને

આત્મ-ધ્યાનના શ્રેષ્ઠ સાધન તરીકે ઓળખાવી છે. ખરેખર ! જિનમૂર્તિના દર્શનથી આપણું હૈયું હર્ષથી પુલકિત બને છે, અશુભ આસ્રવોનો નિરોધ થાય છે, સંવરની અભિવૃદ્ધિ થાય છે અને પૂર્વોપાર્જિત આપણાં અશુભ કર્મોની નિર્જરા થાય છે, એમ જણાવ્યું છે.

(૧૫) પંદરમા સ્તવનમાં સમાપત્તિ અથવા આત્મા અને પરમાત્માનું એકત્વ ભાવન કઈ રીતે થાય તેનું અદ્ભુત અને રહસ્ય ભરપૂર શૈલીમાં વર્ણન કર્યું છે, અને તેની સાથે સામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવનાં લક્ષણો પણ બતાવ્યાં છે.

ધ્યાન અને સમાધિ દશાની ભૂમિકામાં સામાન્ય સ્વભાવને પ્રાધાન્ય આપવાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું ધ્યાન નિશ્ચલપણે થાય છે અને વ્યવહારની ભૂમિકામાં વિશેષ સ્વભાવને આગળ કરવાથી વિનય, સેવા-ભક્તિ, સંયમ આદિ સદ્ગુણોની નિરંતર અભિવૃદ્ધિ થાય છે.

ઉચિત વ્યવહારના પાલનથી ચિત્તની નિર્મળતા અને સ્થિરતા થાય ત્યાર પછી જ શુદ્ધ નિશ્ચયનયે પરમાત્મ તુલ્ય નિજ શુદ્ધાત્મ-સ્વરૂપનું ધ્યાન થઈ શકે છે.

મોક્ષાર્થી સાધકોએ સૌથી પહેલાં પોતાની સાધનાના માર્ગે વાસ્તવિક સિદ્ધિ મેળવવા માટે શુદ્ધ વ્યવહારરૂપ પ્રભુપૂજા, ભક્તિ, વ્રત, નિયમ, તપ, જપ, સંયમ આદિ સદનુષ્ઠાનોનું અહર્નિશ સેવન કરવું જોઈએ.

શુદ્ધ વ્યવહારના વાસ્તવિક પરિપાલન દ્વારા ચિત્તની શુદ્ધિ થતાં ધ્યાનની વાસ્તવિક યોગ્યતા ભૂમિકા પ્રાપ્ત થાય છે, પછી જ્ઞાની ગુરુના માર્ગદર્શન મુજબ ક્રમે ક્રમે તેમાં આગળ વધી શકાય છે. નિશ્ચલ, નિર્મળ, નિર્વિકલ્પ આત્મ-સ્વરૂપનું ધ્યાન શુદ્ધ વ્યવહારના પાલનપૂર્વક ધ્યાનના સતત અભ્યાસથી સાધ્ય છે, વગેરે બાબતોનો નિર્દેશ આ સ્તવનમાં થયેલો છે.

(૧૬) સોળમા સ્તવનમાં સમવસરણ અને જિનપ્રતિમાની મહાન ઉપકારકતાનું વર્ણન છે.

જિનપ્રતિમામાં કાર્યરૂપે અરિહંતપણું અને સિદ્ધપણું કયા કયા નયની અપેક્ષાએ રહેલું છે, તેમ જ જિનપ્રતિમા એ સાક્ષાત્ જિનેશ્વરની જેમ ભક્તને કયા કયા કેટલા નયે ફળદાયી બને છે, તે સમજાવ્યું છે.

તદુપરાંત સ્તવનકાર શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે નામાદિ ચાર નિક્ષેપોની પરસ્પર કાર્યકારકતા છે, તે પણ બતાવ્યું છે.

(૧૭) સત્તરમા સ્તવનમાં જિનેશ્વર પરમાત્માની દેશનાની મહત્તા બતાવી છે. પરમોપકારી પરમાત્મા પોતાની દેશનામાં સર્વ દ્રવ્યોના ગુણ પર્યાયની અનંતતા અને આત્મસ્વભાવની અગાધતાને નય, ગમ, ભંગ, નિક્ષેપ તથા હેય, ઉપાદેય આદિના પૃથક્કરણપૂર્વક સૂક્ષ્મતાથી વર્ણવે છે. એ પ્રભુની દેશના કેવી ગંભીર છે અને કેવી પ્રભાવિક છે તેનો આછો ખ્યાલ અહીં આપવામાં આવ્યો છે.

(૧૮) અઢારમા સ્તવનમાં ઉપાદાન વગેરે કારણોનું સ્વરૂપ સમજાવીને તે બધાં કારણોમાં નિમિત્ત કારણની પ્રધાનતા કેવી રીતે છે તે બતાવ્યું છે.

(૧૯) ઓગણીસમા સ્તવનમાં ષટ્કારક - જે આત્માની છ વિશિષ્ટ શક્તિઓ છે તેનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે. અનાદિ કાળથી સંસારી આત્માનું ષટ્કારકયક એ બાધકરૂપે પરિણમી રહ્યું છે, તેને પરમાત્મ-ભક્તિ તથા ધ્યાનાદિ દ્વારા કેવી રીતે સાધકરૂપે પલટાવી શકાય છે, તેના ઉપાયો અહીં બતાવવામાં આવ્યા છે.

(૨૦) વીસમા સ્તવનમાં પૂર્વોક્ત છયે કારકોનાં લક્ષણ બતાવ્યાં છે અને પુષ્ટિનિમિત્તકારણરૂપ શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના આલંબન વડે જ આત્માની ઉપાદાન શક્તિ પ્રગટે છે એ વાતને દાખલા તથા દલીલો સાથે સિદ્ધ કરી છે.

(૨૧) એકવીસમા સ્તવનમાં શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની સેવાને વર્ષાઋતુની વિવિધ ઘટનાઓ સાથે સરખાવીને પ્રભુસેવા, પ્રભુદર્શનના માહાત્મ્યને અદ્ભુત અને રોમાંચક શૈલીમાં રજૂ કર્યું છે.

(૨૨) બાવીસમા સ્તવનમાં પ્રશસ્તરાગસ્વરૂપ ભક્તિનો પ્રભાવ, રાજિમતીની અનુપ્રેક્ષા અને ઉત્તમ પુરુષોના સંગનું ફળ કેવું હોય છે તે ઈત્યાદિ બાબતો સમજાવી છે.

(૨૩) ત્રેવીસમા સ્તવનમાં અરિહંત પરમાત્મા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતા દ્વારા કઈ રીતે મોહશત્રુને જીતીને

વિજય પ્રાપ્ત કરે છે, તે બતાવ્યું છે, અને શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતા કોને કહેવાય ? એ વિવિધ વ્યાખ્યાઓ દ્વારા સમજાવ્યું છે.

(૨૪) ચોવીસમા સ્તવનમાં આત્માની ગહા અને દીનતાપૂર્વક પ્રભુ પાસે ભાવવાહી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે, જેનું એકાગ્ર ચિત્તે ગાન કરવાથી, રટણ કરવાથી ભાવુક આત્મા ભાવવિભોર બની ભક્તિરસમાં તરબોળ થઈ જાય છે અને પોતાના હૃદયની જે ભવ્ય ભાવના છે તે પ્રભુ પાસે પ્રગટ કરે છે.

આ રીતે ચોવીસે જિનેશ્વર ભગવંતોના અદ્ભુત ગુણોની અને અચિંત્ય મહિમાની સ્તુતિ કરીને ભક્તિનો તાત્ત્વિક માર્ગ બતાવ્યો છે.

ત્યાર પછી તેઓશ્રીએ ઉપસંહારરૂપે પચીસમા સ્તવનમાં ચોવીસે જિનેશ્વર ભગવંતોના ૧૪૫૨ ગણધરો તથા ચતુર્વિધ સંઘનું સ્મરણ કર્યું છે. ત્યાર પછી સંવર, નિર્જરારૂપ મોક્ષમાર્ગનો અને તેના અનુસરણથી પ્રાપ્ત થતા અનંત-અવ્યાબાધ સુખ-સમાધિરૂપ મહાન ફળનો નિર્દેશ કર્યો છે. અંતે પોતાના પૂર્વગામી પરમોપકારી પૂજ્ય ગુરુવર્ગનો પરિચય આપીને તેમના પ્રતિ પરમ કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરી છે.

આ ચોવીસે સ્તવનો મુમુક્ષુ પાઠકોના હૃદયમાં અપૂર્વ ભક્તિરસ ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ જ શાસ્ત્રોમાં નિર્દેશાયેલાં અનેક ગંભીર તત્ત્વોના રહસ્યોને સરળ ભાષામાં રજૂ કરી જિનભક્તિનો તાત્ત્વિક માર્ગ બતાવે છે. મુમુક્ષુ આત્માઓએ આ સ્તવનોનો અર્થ સાથે અભ્યાસ કરીને, તેનું વારંવાર ચિંતન અને મનન કરવું જોઈએ; જેથી પરમાત્મા પ્રત્યે તેમજ તેમનાં કહેલાં આગમ વચનો પ્રત્યે અત્યંત આદર, બહુમાન અને ભક્તિ પેદા થાય, અને એ ભક્તિ આત્માને મુક્તિ આપનારી બને.

◆ ગ્રંથકારનો પરિચય :

આ ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવનોના કર્તા છે, પૂ. શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારાજ. તેમનો જન્મ ૧૭૪૬માં બિકાનેર (રાજસ્થાન)ના ઉપનગરમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીનું નામ તુલસીદાસજી લૂણિયા હતું અને તેમનાં માતૃશ્રીનું નામ ધનબાઈ હતું.

બાળક ગર્ભમાં હતો, ત્યારથી જ તેમનાં માતા-પિતાએ વાયક શ્રીરાજસાગરજી મહારાજ પાસે એવી પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારી હતી કે “જો અમારે ત્યાં પુત્રનો જન્મ થશે, તો અમો તેને શાસનને સમર્પિત કરી દઈશું.”

એક શુભ દિવસે બાળકનો જન્મ થયો. માતાએ એક વખત સ્વપ્નમાં પોતાના મુખમાં ચંદ્રમાને પ્રવેશ કરતો જોયો હતો, તેથી તે બાળકનું નામ ‘દેવચન્દ્ર’ રાખ્યું.

ચન્દ્રની નિર્મળ કળાની જેમ પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતો બાળક આઠ વર્ષનો થયો, એક વખત વાયક શ્રી રાજસાગરજી મહારાજ તેમના ઘરે પધાર્યા હતા, ત્યારે ગ્રહણ કરેલી પ્રતિજ્ઞા મુજબ ધનબાઈએ પોતાના પુત્રરત્નને ગુરુચરણોમાં સમર્પિત કરી દીધો.

સંવત ૧૭૫૬માં દશ વર્ષની વયે તેમણે દીક્ષા લીધી અને તેમનું ‘રાજવિમલ’ નામ રાખવામાં આવ્યું, પણ દેવચંદ્રજી નામથી તેમની વધારે પ્રખ્યાતિ અને વધારે પ્રસિદ્ધિ થઈ. તેમના ગુરુદેવનું નામ ઉપાધ્યાય શ્રી દીપચન્દ્રજી મ. હતું.

તેમનું વિહારક્ષેત્ર પણ ઘણું વિશાળ હતું. સિન્ધ, મુલતાન, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, મેવાડ, માળવા વગેરે દેશોમાં વિચરીને ધર્મોપદેશ આપીને અનેક ભવ્યજીવોને મોક્ષમાર્ગના અનુરાગી અને અનુયાયી બનાવ્યા હતા. ગુરુસેવા અને ગુરુકૃપાના પ્રભાવે તેમણે અદ્ભુત જ્ઞાન-ખજાનો પ્રાપ્ત કર્યો હતો, તેઓશ્રીએ વિશેષ પ્રાવીણ્ય તત્ત્વજ્ઞાનમાં મેળવ્યું હતું અને તેમાં પણ દ્રવ્યાનુયોગનાં ઊંડાં રહસ્યો પ્રાપ્ત કરી તેને આત્મસાધનાના માર્ગે તેઓશ્રીએ જીવંત કર્યા હતાં.

તેઓશ્રીનાં રચેલા આગમવિષયક, યોગવિષયક અને અધ્યાત્મવિષયક અનેક ગ્રંથોના અવલોકનથી પણ તેઓશ્રીની વિશિષ્ટ જ્ઞાનગરિમા અને પ્રતિભાની ઝાંખી થઈ શકે છે.

તેઓશ્રીનાં લખેલા ગ્રંથોમાંથી જે ગ્રંથો જિજ્ઞાસુવર્ગ માટે અને વિદ્વદ્વર્ગ માટે ખૂબ જ માનનીય અને આદરણીય બન્યા છે તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે :

સ્તોત્રપૂજા, ધ્યાનદીપિકા, ચતુષ્પદી, દ્રવ્યપ્રકાશ, આગમસાર, વિચારરત્નસાર, જ્ઞાનસાર ઉપર જ્ઞાનમંજરી ટીકા, નયચક્રસાર, ગુરુગુણ છત્રીશી, કર્મગ્રંથ-ટબ્બો, કર્મ-સંવેધ પ્રકરણ, અધ્યાત્મગીતા, વર્તમાન જિનચોવીસી, અતીત જિનચોવીસી, વિહરમાનવીસી, નવપદપૂજા-ઉલ્લાસ, અષ્ટ પ્રવચનમાતા સજ્ઞાય.

આ અને બીજી અનેક સંસ્કૃત-ગુજરાતી ગદ્ય-પદ્ય કૃતિઓ પણ તેઓશ્રીએ રચેલી છે, જે વૈરાગ્ય, ભક્તિ, સંયમ અને ધ્યાનાદિ યોગોમાં મુમુક્ષુ આત્માઓને ખૂબ જ પ્રેરક અને ઉપકારક છે.

◆ ગુણદૃષ્ટિ :

તેઓશ્રી ખરતરગચ્છની સમાચારીનું પાલન કરતા હતા, છતાં અન્ય ગચ્છો પ્રત્યે પણ અત્યંત પ્રમોદભાવ રાખતા હતા.

ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મ. આદિ જ્ઞાની મહાત્માઓ પ્રત્યે તેઓશ્રી અત્યંત આદર અને બહુમાન ધરાવતા હતા. તેઓશ્રીની ગુણદૃષ્ટિ અને હૃદયની વિશાળતાથી આકર્ષિત બનેલા તપગચ્છમાં ગીતાર્થ તરીકે પંકાયેલા પૂ. જિનવિજયજી મ., પૂ. ઉત્તમવિજયજી મ. તથા પૂ. વિવેકવિજયજી મ. આદિ મહાત્માઓએ તેઓશ્રી પાસે જિનાગમોનું અધ્યયન કર્યું હતું.

◆ શાસ્ત્રરાગ :

જિનાગમો પ્રતિ તેઓશ્રીનાં હૃદયમાં અપૂર્વ અને અપાર ભક્તિ હતી. પોતાની કૃતિઓમાં ઠેરઠેર તેમણે સિદ્ધાંતોના ઉલ્લેખ બહુમાનપૂર્વક કર્યા છે. ‘આગમસાર’ નામના ગ્રંથની રચના કરી. તેઓશ્રીએ જિનાગમોના સારભૂત પદાર્થોનો તેમાં સંગ્રહ કર્યો છે, અને અંતમાં હિતોપદેશ તરીકે ભલામણ કરતાં કહ્યું છે કે “હે ભવ્યાત્માઓ ! જો તમને જિનમતની ચાહના છે, અને જો તમે જિનમતને ઈચ્છો છો, મોક્ષમાર્ગને ચાહો છો, તો નિશ્ચય અને વ્યવહારનય છોડશો નહિ. એટલે કે બેઉ નય માનજો. વ્યવહારનયે ચાલજો અને નિશ્ચયનય સદહજો.

આ માર્મિક શિખામણ આપવા પાછળનો મહાન હેતુ સમજાવતાં તેઓશ્રી કહે છે કે, “જો તમે વ્યવહારનય ઉત્થાપશો, તો જિનશાસનનાં

તીર્થનો ઉચ્છેદ થશે, જેણે વ્યવહારનય ન માન્યો, તેણે ગુરુવંદના, જિનભક્તિ, તપ પચ્ચક્રખાણ સર્વ ન માન્યાં. એમ જેણે આચાર ઉઠાપ્યો, તેણે નિમિત્તકારણ ઉઠાપ્યો, અને નિમિત્તકારણ વિના એકલો ઉપાદાનકારણ સિદ્ધ ન થાય, માટે નિમિત્તકારણરૂપ વ્યવહારનય જરૂર માનવો.”

આ હિતશિક્ષા ઉપરથી તેઓશ્રીની આધ્યાત્મિક સાધનાનો પાયો કેટલો બધો મજબૂત હતો, તે સરળતાથી સમજી શકાય છે.

◆ અધ્યાત્મપ્રેમ અને પ્રભુભક્તિ :

‘અધ્યાત્મગીતા’ નામના ગ્રંથમાં તેઓશ્રીએ અધ્યાત્મ અને ધ્યાનયોગની ક્રમેક્રમે વિકાસ પામતી ભૂમિકાઓનું સુંદર રીતે વર્ણન કર્યું છે. આગમિક પરિભાષામાં કહીએ તો તેમણે ચોથા ગુણસ્થાનકથી લઈને સિદ્ધ અવસ્થા સુધીની સાધક અને સિદ્ધ અવસ્થાનો ટૂંકમાં સંપૂર્ણ પરિચય આપ્યો છે. ‘ધ્યાન-ચતુષ્પદી’માં ‘જ્ઞાનાર્ણવ’ ગ્રંથના આધારે ધ્યાનનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. તેમ જ અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, સમતા અને વૃત્તિસંક્ષેપયોગનું પણ ગર્ભિત રીતે સંકલન કર્યું છે. આ ગ્રંથો તેઓશ્રીની અધ્યાત્મ અને ધ્યાનયોગની રુચિ અને પ્રીતિ કેટલી તીવ્ર હતી, તે જણાવે છે. અતીત અને વર્તમાન વિહરમાન જિનેશ્વર ભગવંતોનાં ગુણ-કીર્તનરૂપ સ્તવનો એ તેઓશ્રીના હૃદયમાં અસ્ખલિત પ્રવાહબદ્ધ વહેતી પ્રભુભક્તિની પરાકાષ્ટાને સૂચવે છે. તેઓશ્રીના સહજ ભાવે ઉદ્ભવેલા ઉદ્ગારો સાંભળતાં તનમન પુલકિત થઈ જાય છે. વિશાળ શાસ્ત્ર સાથે સ્વાનુભવના પાયા ઉપર રચાયેલાં આ સ્તવનો ભાવુક આત્માઓનાં હૃદય ઉપર તરત સીધી અસર કરે છે. અર્થજ્ઞાન સાથે સંગીતના સૂરીલા સ્વરોમાં તેનું ગાન કરવાથી અલૌકિક આનંદ અનુભવાય છે.

અંતઃસ્ફુરણાઓની સહજ અભિવ્યક્તિ એ ઉત્તમ કવિતા છે. ભાષાના અલંકારોને કવિતામાં ઉતારવા સરળ છે, પણ હૃદયના ઉચ્ચ ભાવોને સહજ રીતે કવિતામાં ઉતારવા એ ઘણું કઠિન કાર્ય છે. આ દૃષ્ટિથી તેઓશ્રીની તાત્ત્વિક કવિતા સાહિત્યની એક ઉત્કૃષ્ટ રચના છે, એમ નિર્વિવાદ કહી શકાય છે.

◆ અનુભવજ્ઞાન :

તેઓશ્રીમાં વ્યવહાર ચારિત્રરૂપ પંચમહાવ્રત તથા સમિતિગુપ્તિ આદિની વિશુદ્ધ આરાધનના બળે નિશ્ચય-ચારિત્ર અર્થાત્ આત્માનુભવ પણ સુંદર રીતે ઝળહળી રહ્યો હતો, તે તેઓશ્રીના ઉદ્ગારોથી પણ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે.

તીન ભુવન નાયક શુદ્ધાતમ, તત્વામૃતરસ વૂઠ્યો રે ।

સકલ ભવિક લીલાણી, મારું મન પણ તૂઠ્યો રે ॥ ૧ ॥

મનમોહન જીનવરજી મુજને, અનુભવ-પ્યાલો દીધો રે ।

પૂર્ણાંદ અક્ષય-અવિચલ રસ, ભક્તિ પવિત્ર થઈ પીધો રે ॥ ૨ ॥

જ્ઞાનસુધા લીલાની લહેરે, અનાદિ વિભાવ વિસાર્યો રે ।

સમ્યગ્જ્ઞાન સહજ અનુભવરસ, શુચિ બોધ સંભાર્યો રે ॥ ૩ ॥

દેહગોહ ભાડા તણો, એ આપણો નાંહિ ।

તુજ ગૃહ આતમ જ્ઞાનએ, તિહમાંહિ સમાહિ ॥ ૪ ॥

પંચ પૂજ્યથી પૂજ્ય એ, સર્વ ધ્યેયથી ધ્યેય ।

ધ્યાતા ધ્યાન અરુ ધ્યેય એ, નિશ્ચય એક અભેય ॥ ૫ ॥

અનુભવ કરતાં એહનો, થાયે પરમ પ્રમોદ !

એકરૂપ અભ્યાસસું, શિવસુખ છે તસુ ગોદ ॥ ૬ ॥

તત્ત્વજ્ઞાન ગર્ભિત અનેક ઉત્તમ ગ્રંથરત્નોનું સર્જન કરી તેઓશ્રીએ શ્રી જૈન સંઘને તેની જે અપૂર્વ ભેટ ધરી છે, તેને જૈન સંઘ કદાપિ ભૂલી શકે તેમ નથી. તેઓશ્રીની પુનિત નિશ્રામાં શ્રી તીર્થયાત્રાસંઘ, જિનબિંબોની પ્રતિષ્ઠા વગેરે શાસન-પ્રભાવનાનાં અપૂર્વ કાર્યો પણ સંખ્યાબંધ થયાં હતાં. રાજનગરના આંગણે તેઓશ્રીને ‘વાચકપદ’ અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેઓશ્રીનું સ્વર્ગગમન પણ સં. ૧૮૧૨ ભાદરવા વદ અમાસના દિવસે રાજનગરમાં જ થયું હતું.

◆ સંયોજકની શુભાભિલાષા :

આ ગ્રંથની અને ગ્રંથકાર મહાત્માની મહાનતા જ એવી અપૂર્વ કોટિની છે કે જેના સ્વલ્પ પરિચયથી પણ આપણાં તનમન તેઓશ્રી

પ્રત્યેના અનહદ આદર અને બહુમાનભાવથી છલોછલ ભરાઈ જઈને આનંદથી પુલકિત બની રહે છે.

ગ્રંથકાર મહાત્મા શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી મહારાજના જીવનમાં વિપુલ શાસ્ત્રજ્ઞાન, ઊંડી તત્ત્વદષ્ટિ, અથાગ શાસ્ત્રપ્રેમ, નિર્મળ સંયમ-સાધના, અવિહડ પ્રભુભક્તિ, ગુરુપારતંત્ર્ય, ગુણાનુરાગ, પરાર્થકરણ અને ઊંચી આધ્યાત્મિક ભૂમિકા વગેરે જે ગુણરત્નો ઝળહળી રહ્યાં હતાં, તેનું દર્શન તેઓશ્રીના ગ્રંથોથી આજે પણ આપણને થાય છે એ આપણું પરમ સૌભાગ્ય છે.

પરમ આદર્શરૂપ તેઓશ્રીને અને તેમના આપેલા તત્ત્વજ્ઞાનને અનુસરવા આપણે કટિબદ્ધ બનીએ તો તેવા પ્રકારના ઉત્તમ જીવનને પામવાના આપણા મનોરથો પૂર્ણ થયા વિના ન રહે.

ગ્રંથકારશ્રીએ આ ચોવીસ જિનસ્તવનોની રચના દ્વારા પણ આપણને પરમતત્ત્વની ઉપાસનાનું સરળ સચોટ અને શાસ્ત્ર સાપેક્ષ માર્ગદર્શન કરાવ્યું છે.

પ્રાથમિક કક્ષાથી પ્રારંભી ટોચ સુધીની ભક્તિની ભૂમિકાઓનું વર્ણન કરતાં ગ્રંથકારશ્રીએ ભક્તિયોગની સાથે જ્ઞાનયોગ અને ધ્યાન-યોગનું પણ ઉપયોગી નિરૂપણ કર્યું છે.

ભક્તિ પ્રત્યેક શુભયોગોમાં પૂરક, પ્રેરક અને વ્યાપક છે. જીવનમાં ભક્તિની સાથે તત્ત્વજ્ઞાન ભળે છે, વધે છે, તેમ તેમ ભક્તિમાં ઊંડાણ આવે છે. તાત્ત્વિક ભક્તિની ભૂમિકામાં આગળ વધવા માટે શાસ્ત્રજ્ઞાન પણ અનિવાર્ય છે.

પરમાત્માની સેવા-ભક્તિપૂજા કરવાથી ચિત્ત નિર્મળ બને છે, સ્થિર બને છે. નિર્મળ-નિશ્ચળ ચિત્ત ધ્યાનયોગમાં સહેલાઈથી પ્રવેશ પામી પ્રગતિ સાધી શકે છે.

અરિહંત પરમાત્માના સતત ધ્યાનાભાસથી પરમતત્ત્વનું ધ્યાન થાય છે અથવા જિનેશ્વરનું ધ્યાન એ વસ્તુતઃ પરમતત્ત્વનું જ ધ્યાન છે. પરમાત્માની ઉપાસના એ હકીકતમાં પરમતત્ત્વની જ ઉપાસના છે. પરમાત્મા અને પરમતત્ત્વ એ બંને તત્ત્વતઃ એક જ છે.

પરમાત્માની સ્તવના અને સેવા દ્વારા સાધક ભક્તિયોગ, જ્ઞાનયોગ અને ધ્યાનયોગની સાધના કરીને ક્રમે ક્રમે પરમતત્ત્વની અનુભૂતિ સુધી પહોંચી શકે છે.

આ સ્તવનસંગ્રહ મુમુક્ષુ આત્માઓને પરમતત્ત્વની ઉપાસનામાં અત્યંત પ્રેરક અને ઉપકારક બનશે, એવી ભાવનાથી પ્રેરાઈને જ મૂળ ગ્રંથને અને તેની ઉપરના ગ્રંથકાર મહાત્માએ જાતે કરેલા ગુજરાતી વિવેચનને સામે રાખી, તેના સારભૂત પદાર્થોને સરળ ભાષામાં રજૂ કરવા આ સ્વલ્પ પ્રયાસ કર્યો છે.

પૂ. પરમોપકારી પંન્યાસપ્રવર શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મ. તથા પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય ભદ્રંકરસૂરીશ્વરજી મ. અને અન્ય પૂજ્ય મુનિવરોએ પણ આ લખાણને સાદ્યન્ત વાંચી તેમાં ઉપયોગી સૂચનો કર્યાં છે. તે બધાયનો કૃતજ્ઞભાવે હું ઉપકાર માનું છું.

મતિમંદતા યા અજ્ઞાનતાદિ કારણે પ્રસ્તુત લખાણમાં કોઈ પણ ક્ષતિઓ રહી જવા પામી હોય કે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ કંઈ પણ લખાયું હોય તે બદલ મિચ્છામિ દુક્કડમ્ આપું છું અને ગીતાર્થ પુરુષો તેની શુદ્ધિ કરશે એવી આશા રાખું છું.

આ ગ્રંથના અધ્યયન, મનન, ચિંતન અને પરિશીલન કરવા દ્વારા ભક્તિપ્રેમી તત્ત્વજિજ્ઞાસુ આત્માઓ પરમાત્મભક્તિમાં વધુને વધુ ઉદ્યત બની પરમાનંદમય પરમતત્ત્વની અનુભૂતિને પામો એ જ એક શુભાભિલાષા !

અનુક્રમણિકા

- ◆ પ્રકાશકીય નિવેદન ૩
- ◆ જિનભક્તિનો મહિમા, ગ્રંથ અને ગ્રંથકારનો ટૂંક પરિચય ૫
- ◆ જિન સ્તુતિનો મહિમા..... ૨
- ૧. શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન ૪
પ્રભુ પ્રીતની રીત બતાવી છે.
- ૨. શ્રી અજિતનાથ જિન સ્તવન.....૧૦
કાર્ય, કારણભાવની સાધના બતાવવા દ્વારા પ્રભુભક્તિની પ્રધાનતા બતાવી છે.
- ૩. શ્રી સંભવનાથ જિન સ્તવન.....૧૬
પ્રભુસેવાની પુષ્ટિનિમિત્તતા સિદ્ધ કરી છે.
- ૪. શ્રી અભિનંદનસ્વામી જિન સ્તવન.....૨૨
પ્રભુની રસીલી-પ્રીતિ અને પરાભક્તિની પૂર્વભૂમિકા બતાવી છે.
- ૫. શ્રી સુમતિનાથ જિન સ્તવન૨૯
પરમાત્માની શુદ્ધ દશાનું ચિંતન કરવાપૂર્વક તેમની સેવા કરવી એ જ સ્વ-શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.
- ૬. શ્રી પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન ૩૬
પ્રભુગુણનો મહિમા વર્ણવીને તેમની નિમિત્તકારણતા સિદ્ધ કરી છે અને નય સાપેક્ષ પ્રભુદર્શનનું સ્વરૂપ.
- ૭. શ્રી સુપાર્શ્વનાથ જિન સ્તવન.....૪૦
પ્રભુના અનંત ગુણોનું અનંત આનંદ વર્ણવ્યું છે.
- ૮. શ્રી ચન્દ્રપ્રભ જિન સ્તવન૪૪
પ્રભુસેવાની વિશાળતા, ઉત્સર્ગસેવા અને અપવાદસેવાનું સ્વરૂપ સાત નયોની અપેક્ષાએ.
- ૯. શ્રી સુવિધિનાથ જિન સ્તવન.....૫૨
પરમાત્મ દર્શનથી આત્મદર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

- ૧૦. શ્રી શીતલનાથ જિન સ્તવન ૫૭
પ્રભુગુણની અનંતતા, જગત ઉપર પ્રભુઆજ્ઞાનું સામ્રાજ્ય, પ્રભુધ્યાનના ફળરૂપે અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ.
- ૧૧. શ્રી શ્રેયાંસનાથ જિન સ્તવન ૬૪
પ્રભુના ગુણોના જ્ઞાન, સ્મરણ, ધ્યાન દ્વારા આત્મસ્વરૂપમાં તન્મયતા.
- ૧૨. શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી જિન સ્તવન ૬૯
પ્રભુપૂજાનાં ત્રણ પ્રકારોનું વર્ણન છે.
- ૧૩. શ્રી વિમલનાથ જિન સ્તવન ૭૪
પ્રભુની વિમલતાનું ધ્યાન કરનાર સાધક પોતાના વિમળ સ્વભાવને પ્રગટ કરે છે.
- ૧૪. શ્રી અનંતનાથ જિન સ્તવન ૭૮
પ્રભુનું નામ અને પ્રભુની મૂર્તિની અનન્ય ઉપકારકતા.
- ૧૫. શ્રી ધર્મનાથ જિન સ્તવન.....૮૨
આત્મા અને પરમાત્માના એકત્વની ભાવના તથા સામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવનું સ્વરૂપ.
- ૧૬. શ્રી શાંતિનાથ જિન સ્તવન.....૯૨
'જિનપડિમા જિનસારીખી'ની નય સાપેક્ષ સિદ્ધિ કરી છે.
- ૧૭. શ્રી કુંથુનાથ જિન સ્તવન ૧૦૦
પ્રભુદેશનાની મહત્તા-ગંભીરતા.
- ૧૮. શ્રી અરનાથ જિન સ્તવન ૧૦૮
ચારે પ્રકારનાં કારણોનું વર્ણન કરીને પુષ્ટિનિમિત્ત શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના અવલંબનનો ઉપદેશ.
- ૧૯. શ્રી મલ્લિનાથ જિન સ્તવન ૧૧૪
'ષટ્કારક'ની બાધકતાએ અને સાધકતાનું સ્વરૂપ વર્ણવી પ્રભુસેવાનું મહત્ત્વ ગાયું છે.
- ૨૦. શ્રી મુનિસુવ્રત જિન સ્તવન ૧૨૨
ષટ્કારકનાં લક્ષણ બતાવી, પુષ્ટિનિમિત્તરૂપ પરમાત્માના અલંબને જ ઉપાદાનશક્તિનું જાગરણ થાય છે તે સાબિત કર્યું છે.

૨૧. શ્રી નમિનાથ જિન સ્તવન..... ૧૨૭
વર્ષાઋતુની વિવિધ ઘટના સાથે પ્રભુસેવાના માહાત્મ્યનું
અદ્ભુત વર્ણન.
૨૨. શ્રી નેમિનાથ જિન સ્તવન..... ૧૩૨
રાજિમતીની અનુપ્રેક્ષા, પ્રશસ્તરાગથી, ગુણીજનના સંસર્ગથી
ઉત્તમ ફળની પ્રાપ્તિ.
૨૩. શ્રી પાર્શ્વનાથ જિન સ્તવન ૧૩૬
શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું છે.
૨૪. મહાવીર જિન સ્તવન..... ૧૪૩
સ્વદુષ્ટતની ગહાપૂર્વક ભક્તિપૂર્ણ હૃદયે પ્રભુને સંસારથી
પાર ઉતારવાની પ્રાર્થના.

**પ.પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી
મહારાજના અધ્યાત્મ અને ભક્તિપ્રેરક પ્રકાશનો**

- (૧) તત્ત્વજ્ઞાન પ્રવેશિકા
(૨) અધ્યાત્મ ગીતા
(૩) યોગસાર
(૪) સહજસમાધિ
(૫) સર્વજ્ઞકથિત પરમ સામાયિક ધર્મ
(૬) મીલે મન ભીતર ભગવાન
(૭) કહે કલાપૂર્ણસૂરિ, ભાગ ૧ થી ૪ (હિન્દી+ગુજરાતી)
(૮) ધ્યાનવિચાર

-: પ્રાપ્તિસ્થાન :-

શ્રી મહાવીર તત્ત્વજ્ઞાન પ્રચારક કેન્દ્ર
શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી વર્ધમાનનગર જિનાલય
અંજાર (કચ્છ).

પરમતત્ત્વની ઉપાસના
યાને
શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી કૃત
ચોવીસ જિનનાં સ્તવનો

પ્રીતિ વિના ભક્તિ કે જિનવચન અનુસાર પ્રવૃત્તિ થતી નથી અને તે વિના અસંગ અનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ પણ થતી નથી.

અહીં પણ પૂ. ઉપા. શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજ ચોવીશીનાં મંગલ પ્રારંભમાં શ્રી આદિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં સૌ પ્રથમ પરમાત્મા સાથે તાત્વિક પ્રીતિ કઈ રીતે કરી શકાય તેનો સચોટ ઉપાય બતાવે છે.

જિન સ્તુતિનો મહિમા

સર્વ દોષથી રહિત અને સર્વગુણસંપન્ન શ્રી અરિહન્ત પરમાત્માની ભાવભર્યા હૃદયે સ્તુતિ કરવાથી ચિત્તનાં અધ્યવસાયો-પરિણામો નિર્મળ બને છે. નિર્મળ બનેલું ચિત્ત શુભ ધ્યાનમાં સરળતાથી સ્થિર-એકાગ્ર બને છે, અને ચિત્તની નિર્મળતા-એકાગ્રતા વધતાં તેના દ્વારા સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સમાધિદશામાં તન્મય બનેલો સાધક પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે.

વીતરાગ-પરમાત્માના ગુણોની સ્તુતિ કરનારને પણ તેવા ઉત્તમ ગુણોની અનુક્રમે પ્રાપ્તિ થાય છે. પરમાત્મ-સ્તવન એ પરમાત્મ-પદને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. પ્રાર્થના, સ્તુતિ, સ્તોત્ર, સ્તવન, ભજન, ગુણગાન ઇત્યાદિ શબ્દો એકાર્થવાચી છે.

પ્રણામ (નમસ્કાર) અને સ્મરણ પણ સ્તુતિ સ્વરૂપ જ છે. પ્રીતિ અને ભક્તિપૂર્વક કરેલી સ્તુતિ શીઘ્ર ફળદાયી બને છે, કારણ કે તાત્વિક પ્રીતિ નિષ્કામભક્તિને પ્રગટાવે છે અને ભક્તિ મુક્તિનું પ્રધાન કારણ છે. શાસ્ત્રોમાં પણ પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસંગ આ ચાર પ્રકારનાં અનુષ્ઠાનો બતાવેલાં છે. તેમાં પ્રીતિ અનુષ્ઠાનનું સ્થાન પ્રથમ છે. તેની મુખ્યત્વા બતાવવા પાછળ એ જ કારણ છે કે પ્રીતિ એ બાકીનાં અનુષ્ઠાનોને પણ ખેંચી લાવે છે અને સાધનામાં ઉત્તરોત્તર આગળ વધવાની-કટિબદ્ધ બનવાની પ્રેરણા આપે છે - હોંશ વધારે છે.

તીર્થંકર ભગવંતનો મહિમા

- તીર્થંકર ભગવંત મુખ્યપણે કર્મક્ષયનું નિમિત્ત છે.
- બોધિ બીજની પ્રાપ્તિનું કારણ છે.
- ભવાંતરે પણ બોધિબીજની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.
- તેઓ સર્વવિરતિ ધર્મના ઉપદેશક હોવાથી પૂજનીય છે.
- અનન્ય ગુણોના સમૂહને ધારણ કરનારા છે.
- ભવ્યાત્માઓના પરમ હિતોપદેશક છે.
- રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મોહ અને મિથ્યાત્વ જેવા અંધકારમાંથી ઉગારનાર છે.
- તેઓ સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને ત્રૈલોક્ય- પ્રકાશક છે.

(૧) શ્રી ઋષભદેવ જિન સ્તવન

(નીંદરડી વેરણ હુઈ રહી... એ દેશી)

ઋષભ જિણંદશું પ્રીતડી, કિમ કીજે હો, કહો ચતુર વિચાર ।
પ્રભુજી જઈ અળગા વસ્યા, તિહાં કિણેં નવિ હો કોઈ વચન ઉચ્ચાર ॥
ઋષભ ॥ ૧ ॥

હે ચતુર પુરુષ ! વીતરાગ પરમાત્મા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની સાથે પ્રીતિ કઈ રીતે થાય ? તે વિચાર કરીને કહો. જે નજીક હોય, તેની સાથે તો પ્રીતિ થઈ શકે, પણ પ્રભુ તો બહુ દૂર એવી સિદ્ધશિલા ઉપર બિરાજમાન થયેલા છે, ત્યાં વાણીનો પણ અભાવ છે, તેથી તેમની સાથે કોઈ પ્રકારની વાતચીત પણ થઈ શકતી નથી. તો તેમની સાથે પ્રીતિ કેવી રીતે કરાય ? તે કહો.

કાગળ પણ પહોંચે નહીં, નવિ પહોંચે હો, તિહાં કો પરધાન ।
જે પહોંચે તે તુમ સમો, નવિ ભાખે હો... કોઈનું વ્યવધાન ॥
ઋષભ ॥ ૨ ॥

પ્રીતિ કરવાનો બીજો ઉપાય પત્રવ્યવહાર છે, પણ સિદ્ધિગતિમાં પત્ર પણ પહોંચતો નથી, તેમ જ કોઈ પ્રધાન પુરુષ - પ્રતિનિધિને મોકલીને પણ પ્રીતિ કરી શકાય છે, પરંતુ તે પણ ત્યાં પહોંચી શકતો નથી, તેમ જ જે કોઈ અહીંથી સિદ્ધિગતિમાં જાય છે, તે પણ આપના જેવા જ વીતરાગ, અયોગી અને અસંગ હોવાથી તેઓ અમારો સંદેશો કોઈને કહેતા નથી. તો અમારે પ્રભુ સાથે પ્રેમ કેમ કરવો ?

પ્રીતિ કરે તે રાગિયા, જિનવરજી હો... તુમે તો વીતરાગ ।
પ્રીતડી જેહ અરાગીથી, ભેળવવી હો... તે લોકોત્તર માર્ગ ॥

ઋષભ ॥ ૩ ॥

વળી પ્રીતિ કરનાર અમે સંસારી જીવો તો રાગી છીએ. અને આપ રાગ વિનાના - વીતરાગ છો. તો પરસ્પર પ્રીતિ કેમ થઈ શકે ?

—આ પ્રમાણે પ્રભુ સાથે પ્રીતિ કરવા ઈચ્છતા સાધકને ચતુર શાસ્ત્રકારો સાંત્વના આપતા કહે છે કે, વીતરાગ પ્રભુ સાથે પ્રીતિ કરવી એ જ પ્રીતિનો લોકોત્તર (અલૌકિક) માર્ગ છે. લોકોત્તર પુરુષ સાથે કરેલી પ્રીતિ પણ લોકોત્તર બની જાય છે. અને સર્વ ઉત્તમ પુરુષનો આ જ માર્ગ છે.

પ્રીતિ અનાદિની વિષભરી, તે રીતે હો... કરવા મુજ ભાવ ।
કરવી નિર્વિષ પ્રીતડી, કિણ ભાંતે હો... કહો બને બનાવ ॥

ઋષભ ॥ ૪ ॥

સંસારી જીવોનો પ્રીતિનો અભ્યાસ અનાદિ કાળથી છે. પણ તે પ્રીતિ અપ્રશસ્ત છે. પુદ્ગલની આશંસાથી યુક્ત હોવાથી વિષ ભરેલી છે. તે રીતે પ્રભુ ! તમારી સાથે પણ એવી જ વિષમય પ્રીતિ કરવાનો મને ભાવ થાય છે. પણ પ્રભુ સાથે તો નિર્વિષ પ્રીતિ કરવાની હોય છે. તો તે કઈ રીતે કરવી ? જ્ઞાની પુરુષો ! મને બતાવો.

પ્રીતિ અનંતી પર થકી, જે તોડે હો... તે જોડે એહ ।
પરમપુરુષથી રાગતા, એકત્વતા હો... દાખી ગુણગેહ ॥

ઋષભ ॥ ૫ ॥

નિર્વિષ પ્રીતિનો ઉપાય બતાવે છે કે

પરપુદ્ગલ પદાર્થોની સાથે જે અનંતી પ્રીતિ છે, તેને જે જીવ તોડી નાખે છે, તે જીવ આ પરમ પુરુષ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ જોડી શકે છે.

પરમાત્મા સાથેની પ્રીતિ એ રાગરૂપ હોવા છતાં પરમાત્મા સાથે તન્મય થવામાં કારણભૂત હોવાથી એ પ્રીતિ ગુણનું ઘર છે, અર્થાત્ આત્મિક ગુણસંપત્તિને આપનારી છે.

પ્રભુજીને અવલંબતા, નિજ પ્રભુતા હો... પ્રગટે ગુણરાશી ।
'દેવચંદ્ર'ની સેવના, આપે મુજ હો... અવિચલ સુખવાસ ॥

ઋષભ ॥ ૬ ॥

આ રીતે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લેવાથી પોતાની અનંતગુણ પર્યાયમય પ્રભુતા પ્રગટે છે. ખરેખર ! દેવોમાં ચંદ્ર સમાન શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા-ભક્તિ મને અવિચલ સુખવાસ એટલે મોક્ષપદ આપનાર છે.

'દેવચંદ્ર' પદથી સ્તુતિકર્તાએ પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે. આગળ પણ એ જ રીતે સમજવું.

◆ પ્રથમ સ્તવનનો સાર :

અનાદિકાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં આ જીવને પરમ પુણ્યોદયે મહાદુર્લભ મનુષ્યભવ મળે છે ત્યારે જ ધર્મની વાસ્તવિક પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

જન્મ, જરા, મરણ અને આધિવ્યાધિની અસહ્ય યાતનાઓ ભોગવતાં ભોગવતાં આ જીવનો અનંત પુદ્ગલ-પરાવર્તન કાળ પસાર થઈ ગયો. છતાં ધર્મની પ્રાપ્તિ વિના ભવભ્રમણનું દુઃખ ટળ્યું નથી, અને આત્માનું અવિનાશી સુખ મળ્યું નથી.

શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ જિનેશ્વરની ભક્તિથી થાય છે અને જિનભક્તિ જિનેશ્વર પ્રત્યેની પ્રીતિથી પ્રગટે છે. માટે સૌ પ્રથમ પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ.

નિર્વિષ પ્રીતિ-નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ એ પરસ્પરના નિખાલસ વ્યવહારથી થાય છે અને તે વ્યવહાર પ્રીતિપાત્ર વ્યક્તિઓનાં મિલન અને લાંબા સમયના સહવાસથી થઈ શકે છે.

પરમાત્મા આપણા આ મર્ત્યલોકથી સાતરાજ દૂર સિદ્ધિગતિમાં બિરાજે છે, અને આ ભક્ત ભરતક્ષેત્રમાં રહે છે... તો પરમાત્મા સાથે મેળાપ થયા વિના પ્રીતિ કેવી રીતે કરી શકાય ? પ્રભુ જે સ્થાનમાં રહ્યા છે, ત્યાં પત્ર કે સંદેશવાહક પહોંચી શકતા નથી, અને જે કોઈ

મુક્તિપુરીમાં જાય છે, તેઓ પણ ભક્તના સંદેશને કહેતા નથી, કારણ કે ત્યાં જનાર પોતે પ્રભુતામય, અયોગી, વીતરાગ જ હોય છે.

પ્રભુ સાથે પ્રેમ કરવા તલસતો ભક્તાત્મા પોતાની અને પ્રભુની વચ્ચે જે મોટું અંતર પડેલું છે, તેનો વિચાર કરે છે :

દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રભુ નિર્મળ જ્ઞાનાદિ સ્વ-ગુણ પર્યાયનાં ભોગી-શુદ્ધ દ્રવ્ય છે અને હું પુદ્ગલ ભાવનો ભોગી અશુદ્ધ દ્રવ્ય છું.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ પ્રભુ લોકના અંતે સિદ્ધશિલા ઉપર સ્વપ્રદેશાવગાહી છે અને હું સંસારક્ષેત્રી, શરીર-અવગાહી છું.

કાળની અપેક્ષાએ પ્રભુ સાદિ અનંત સ્થિતિવાળા છે અને હું અનાદિ કાળથી સંસારમાં જ ભમી રહ્યો છું.

ભાવની અપેક્ષાએ પ્રભુ રાગદ્વેષરહિત છે અને હું રાગી અને દ્વેષી છું.

પ્રેમ તો બંને પાત્રો પરસ્પર સમાન, અને બંને પ્રેમ કરવા ઈચ્છતા હોય, તો જ થઈ શકે. પ્રભુ ! આપ તો નીરાગી છો. કોઈ પ્રત્યે પ્રેમ કે દ્વેષ ધરાવતા નથી. તો આપ જેવા વીતરાગ પ્રભુ સાથે મારે પ્રીત કઈ રીતે કરવી ?

પ્રભુપ્રેમ માટે વિહ્વલ બનેલા સાધકને આશ્વાસન આપતાં શાસ્ત્ર-વેત્તા સદ્ગુરુઓ પ્રભુપ્રેમના મહાન રહસ્યને સમજાવતાં કહે છે કે, વીતરાગ સાથેની પ્રીતિ એ મોક્ષમાર્ગનું પ્રધાન અંગ છે અને તે સર્વ યોગોનું ઉત્તમ બીજ છે.

રાગી સાથે પ્રીતિ કરવાથી રાગની વૃદ્ધિ થાય છે. અને રાગની વૃદ્ધિ થવાથી ભવની વૃદ્ધિ થાય છે. જ્યારે વીતરાગની પ્રીતિ પ્રશસ્ત છે. પ્રભુની પ્રીતિથી જ વૈરાગ્ય જવલંત બને છે.

આત્માનું સત્ત્વ વિકાસ પામે છે, અને ક્રમશઃ સંસારનો ઉચ્છેદ થાય છે.

આ જીવ અનાદિકાળથી શરીર, સ્વજન, ધન વગેરેના ઈષ્ટ સંયોગો ઉપર ગાઢ પ્રીતિ ધારણ કરતો આવ્યો છે, પણ તે પ્રીતિ વિષ ભરેલી છે. ઈષ્ટ વિષયોની આશા અને આસક્તિ આત્મગુણોની ઘાતક છે. વીતરાગ પરમાત્મા સાથે પણ બાહ્ય સુખની અભિલાષાથી જો પ્રીતિ

કરવામાં આવે, તો તે પ્રીતિ પણ વિષભરી બની રહે છે. માટે સર્વ ઈષ્ટ પૌદ્ગલિક આશાથી પર બની, માત્ર આત્મગુણોની પ્રાપ્તિ અને વૃદ્ધિ માટે વીતરાગ પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ બાંધવી એને જ નિર્વિષ પ્રીતિ કહેવાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં પર-પદાર્થો ઉપરની પ્રીતિ ઘટે છે, તેટલા પ્રમાણમાં જ વીતરાગ પરમાત્માની સાથે પ્રીતિ બંધાય છે. વીતરાગની પ્રીતિ એ પ્રશસ્ત રાગ છે, અને પર-પદાર્થોની પ્રીતિ અપ્રશસ્ત રાગ છે. અપ્રશસ્ત રાગ એ પાપસ્થાનક છે, અને પ્રશસ્ત રાગ એ પુણ્યનું ગુણનું સ્થાન છે.

પ્રાથમિક ભૂમિકામાં રાગનો સર્વથા ક્ષય થવો સંભવિત નથી. તેથી પર-પુદ્ગલ પદાર્થો પ્રત્યેના રાગને ઘટાડી અને પરમાત્મા પ્રત્યેનો રાગ વધારવો જોઈએ. અપ્રશસ્ત રાગને પ્રશસ્ત રાગમાં પલટાવવાનું આ જ સુંદર સાધન છે. દોષયુક્ત વ્યક્તિ પર રાગ કરવાથી આપણામાં દોષની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ગુણયુક્ત વ્યક્તિ પર રાગ કરવાથી આપણામાં ગુણની વૃદ્ધિ થાય છે.

ભક્તને જ્યારે વીતરાગ પરમાત્મા પ્રત્યે સાચી પ્રીતિ પ્રગટે છે, ત્યારે તે અન્ય સઘળાં સાંસારિક કાર્યોને ગૌણ કરી - છોડી દઈ અને પરમાત્માનાં જ સ્મરણ, અર્ચન, ધ્યાન અને તેમની ભક્તિ તથા આજ્ઞાપાલન આદિ કરવામાં તત્પર બની જાય છે - પછી ક્ષણવાર પણ તેને પ્રભુના સાન્નિધ્ય વિના ચેન ન પડે, રાત-દિવસ સૂતાં-જાગતાં કે ઊઠતાં-બેસતાં પ્રતિપળ તેનું મન પ્રભુના અનંત ગુણો અને તેમના મહાન ઉપકારોના સ્મરણમાં જ રમતું રહે છે.

અનાદિ નિગોદની ભયાનક જેલમાંથી મુક્ત કરાવનાર અને મનુષ્યભવ આદિ ઉત્તમોત્તમ સામગ્રીનો સુયોગ કરાવનાર અરિહંત પરમાત્માને અને તેમના અગણિત ઉપકારોને ભક્તાત્મા ક્ષણવાર પણ કેમ વીસરી શકે ?

જે કૃપાસિંધુ પરમાત્માની અસીમ કૃપાથી જ આ આત્મા આટલી ઊંચી ભૂમિકા સુધી પહોંચી શક્યો છે, અને હજુ પણ આગળની ઉચ્ચ ભૂમિકાઓને પ્રાપ્ત કરશે, ખરેખર ! તે પરમાત્મા જ આ આત્માનાં પ્રાણ,

પ્રાણ, શરણ અને આધાર છે. તેમના આલંબનથી જ આ આત્માની પ્રભુતા પ્રગટ થઈ શકે છે.

શ્રી અરિહંત પ્રભુની સેવા જ શિવસુખ આપવા માટે સમર્થ છે. અસંયમ (આસ્રવ)નો ત્યાગ, અને સંયમ (સંવર પરિણામ)નું સેવન એ જ શ્રી અરિહંતની સેવા છે.

જિનાજ્ઞાનો આરાધક આરાધનાથી મુક્તિ મેળવે છે.

જિનાજ્ઞાનો વિરાધક વિરાધનાથી સંસારમાં ભટકે છે.

સમ્યક્ત્વના લક્ષણો

- શમ : ઉદયમાં આવેલા કે આવવાના ક્રોધાદિ કષાયોને શમાવવાની ભાવના રાખી, સમતા રાખવી.
- સંવેગ : ઈચ્છા છે પણ માત્ર મોક્ષ પ્રાપ્તિની.
- નિર્વેદ : સંસારી જીવને પ્રવૃત્તિ છે, પરંતુ સંસારના પદાર્થોમાં આસક્તિ નથી.
- અનુકંપા : જગતના સર્વ જીવોને પોતાના સમાન માની સૌ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવ, કરુણા ભાવ.
- આસ્થા : શ્રદ્ધા, જિનેશ્વર અને તેમણે બોધેલા ધર્મમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા.

(૨) શ્રી અજિત જિન સ્તવન

(દેખો ગતિ દેવની રે... એ દેશી)

જ્ઞાનાદિક ગુણસંપદા રે, તુજ અનંત અપાર ।

તે સાંભળતાં ઊપની રે, રુચિ તેણે પાર ઉતાર રે ॥ ૧ ॥

અજિતજિન ! તારજો રે, તારજો દીનદયાળ ॥ ૧ ॥

હે પ્રભુ ! આપની અનંત અને અપાર એવી પૂર્ણ જ્ઞાનાદિક ગુણોની સંપત્તિનું વર્ણન મને પણ આગમ દ્વારા સાંભળવા-જાણવા મળ્યું છે; તેથી મને પણ આત્માની તેવી જ્ઞાનાદિક ગુણસંપત્તિને પ્રગટાવવાની રુચિ-ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે, માટે હે દીનદયાળ અજિતનાથ પ્રભુ ! મને પણ આ સંસારસાગરથી તારો - પાર ઉતારો !

જે જે કારણ જેહનું રે, સામગ્રી સંયોગ ।

મલતાં કારજ નીપજે રે, કર્તા તણે પ્રયોગ ॥ અજિત૦ ॥ ૨ ॥

જે જે કાર્યનું જે જે કારણ હોય અને તે તે કાર્ય કરવામાં બીજી પણ જે જે ઉપયોગી સામગ્રી હોય, તેનો યોગ મળવાથી કર્તાના પ્રયત્ન દ્વારા કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

કાર્યસિદ્ધિ કર્તા વસુ રે, લહી કારણ સંજોગ ।

નિજપદ કારક પ્રભુ મળ્યા રે, હોયે નિમિત્તહ ભોગ ॥

અજિત૦ ॥ ૩ ॥

કારણ અને અન્ય સામગ્રીનો યોગ મળતાં, કર્તા જ્યારે કાર્ય કરવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે, અર્થાત્ કાર્યસિદ્ધિ

કારણસાકલ્ય એટલે કે સર્વ કારણો અને કર્તાને આધીન હોય છે. એથી નિજપદની પૂર્ણતા કરાવી આપનાર એટલે કે આત્માના મોક્ષરૂપ કાર્યમાં પુષ્ટનિમિત્તકારણ એવા પરમાત્મા મળવાથી મોક્ષાર્થી આત્મા અત્યંત આનંદપૂર્વક તે નિમિત્તનો ભોગ કરે છે, અર્થાત્ સેવન કરે છે.

અજ કુલ ગત કેશરી લહે રે, નિજ પદ સિંહ નિહાલ ।

તિમ પ્રભુભક્તે ભવિ લહે રે, આતમશક્તિ સંભાલ ॥

અજિત૦ ॥ ૪ ॥

બાળપણથી જ બકરીના ટોળામાં રહેલા સિંહના બચ્ચાને સજાતીય સિંહના દર્શનથી જેમ પોતાના ભૂલાયેલા મૂળ સ્વરૂપનું - સિંહપણાનું ભાન થાય છે, તેવી રીતે શ્રી અજિતનાથ પ્રભુની ભક્તિ કરતો ભવ્યાત્મા પણ પોતાની સત્તામાં રહેલી પરમાત્મશક્તિને ઓળખીને તેને પ્રગટ કરવા પુરુષાર્થ કરે છે.

કારણ પદ કર્તાપણે રે, કરી આરોપ અભેદ ।

નિજ પદ અર્થી પ્રભુ થકી રે, કરે અનેક ઉમેદ ॥ અજિત૦ ॥ ૫ ॥

મુક્તિના અનન્ય કારણરૂપ અરિહંત પરમાત્માને અભેદ ઉપચારથી કર્તારૂપે માની અને નિજસ્વરૂપની પૂર્ણતાનો અર્થી આત્મા, પ્રભુ પાસેથી સમ્યગ્-દર્શનાદિ અનેક ગુણોની આશા રાખે છે.

એહવા પરમાતમ પ્રભુ રે, પરમાનંદ સ્વરૂપ ।

સ્યાદ્વાદ સત્તા રસી રે, અમલ અખંડ અનૂપ ॥ અજિત૦ ॥ ૬ ॥

આવા પરમાત્મા પ્રભુ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે અને એ પરમાત્મા સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધ સત્તાના રસિક છે, કર્મમળથી રહિત, અખંડ અને અનુપમ-અદ્વિતીય છે. જેના દર્શનથી પણ મને અનહદ લાભ થયો છે.

આરોપિત સુખ ભ્રમ ટલ્યો રે, ભાસ્યો અવ્યાબાધ ।

સમર્થુ અભિલાષીપણું રે, કર્તા સાધન સાધ્ય ॥ અજિત૦ ॥ ૭ ॥

ગ્રાહકતા સ્વામિત્વતા રે, વ્યાપક ભોક્તાભાવ ।

કારણતા કારજ દશા રે, સકલ ગ્રહ્યું નિજ ભાવ ॥ અજિત૦ ॥ ૮ ॥

શ્રદ્ધાભાસન રમણતા રે, દાનાદિક પરિણામ ।

સકલ થયા સત્તા રસી રે, જિનવર દરિસણ પામ ॥ અજિત૦ ॥ ૯ ॥

હે પ્રભુ ! આપના દર્શનથી આરોપિત સુખનો ભ્રમ દૂર થઈ ગયો, અવ્યાબાધ સુખનું ભાસન-જ્ઞાન થયું, એ જ સુખની અભિલાષા પ્રગટી, અને તેનું સતત સ્મરણ કરી તે જ સુખનો કર્તા બન્યો, તેને જ સાધ્ય માની તેનાં સાધનોમાં તત્પર બન્યો. એથી આગળ વધીને હે પ્રભુ ! આપના દર્શનથી સ્વભાવની ગ્રાહકતા, સ્વામીપણું, વ્યાપકતા, ભોક્તૃતા, કારણતા અને કાર્યતાનું ભાન થયું છે તથા આત્મસત્તાનાં શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને રમણતા થયાં છે, તેમ જ દાનાદિક ગુણ આત્મસત્તાના રસિક બન્યા છે.

તિણે નિર્યામક માહણો રે, વૈદ્ય ગોપ આધાર ।

“દેવચંદ્ર” સુખ સાગરું રે, ભાવધર્મ દાતાર ॥ અજિત૦ ॥ ૧૦ ॥

તેથી હે પરમાત્મા ! આપ નિર્યામક (સુકાની) છો, માહણ (અહિંસક) છો, વૈદ્ય છો, ગોપ (રક્ષક) છો, આધાર છો અને સુખના સાગર છો. દેવોમાં ચંદ્ર સમાન છો તથા આપ જ ભાવધર્મ (સમ્યગ્-દર્શનાદિ)ના દાતાર છો, એવો મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છે.

◆ બીજા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં કારણ-કાર્યભાવની વ્યવસ્થાનું સુંદર શૈલીથી વર્ણન કરી, ઉપાદાનકારણ કરતાં પણ નિમિત્તકારણની પ્રધાનતા ઉપર અધિક ભાર મૂક્યો છે.

કોઈ પણ કાર્યની ઉત્પત્તિ તેનાં કારણ અને કારણ-સામગ્રી મળવાથી કર્તાના પ્રયોગ દ્વારા થાય છે : જેમ કે ઘટરૂપ કાર્યમાં માટી ઉપાદાનકારણ છે, દંડ - ચકાદિ નિમિત્તકારણ છે અને કુંભાર કર્તા છે.

કાર્યની નિષ્પત્તિ (સિદ્ધિ) કર્તાને આધીન હોય છે. જો કુંભાર દંડનો ઘટરૂપ કાર્ય કરવામાં પ્રયોગ કરે, તો ઘટરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે છે; પરંતુ તે જ દંડથી જો ઘટનો ધ્વંસ કરવા ઇચ્છે, તો તે જ દંડથી ઘટનો ધ્વંસ પણ થઈ શકે છે; માટે કાર્યની સિદ્ધિ કર્તાને આધીન હોય છે.

- (૧) ઉપાદાનકારણ=જે કારણ કાર્યરૂપે અભિન્નપણે પરિણમે છે તે.
- (૨) નિમિત્તકારણ=જે કારણ કર્તાના પ્રયોગ દ્વારા કાર્યોત્પત્તિમાં સહકારી બને છે તે.

અહીં ઘટરૂપ કાર્ય તે ઘટના કર્તા (કુંભાર)થી ભિન્ન છે; તેથી ઘટનો કર્તા પણ તે ઘટથી ભિન્ન છે; પરંતુ જો ઉપાદાન - કારણ અને કર્તા એક જ હોય તો એ કાર્ય પણ કર્તાથી અભિન્ન હોય છે. એથી જ સિદ્ધતારૂપ - મોક્ષરૂપ કાર્યનો કર્તા અને તેનું ઉપાદાનકારણ આત્મા એક જ હોવાથી તે સિદ્ધતા - તે મોક્ષરૂપ કાર્ય આત્માથી અભિન્ન છે; અને તેનો કર્તા આત્મા પણ સિદ્ધતાથી અભિન્ન છે. અર્થાત્ મોક્ષરૂપ કાર્યનો કર્તા આપણો આત્મા છે; અને ઉપાદાનકારણ પણ આપણા આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો છે; નિમિત્તકારણ દેવાધિદેવ પરમાત્મા છે, અને આર્યદેશ, ઉત્તમકુલ આદિ તેની સામગ્રી છે.

મોક્ષરૂપી કાર્યનાં પુષ્ટનિમિત્ત - કારણરૂપ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના યોગથી જીવને મોક્ષરુચિ ઉત્પન્ન થાય છે; એટલે કે પ્રભુની પૂર્ણ પ્રભુતાનું સ્વરૂપ જાણવાથી ભવ્યજીવને પણ તેવી પ્રભુતા પ્રગટાવવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રભુને જોતાં જ તેનું હૈયું આનંદથી પુલકિત બની જાય છે, અને ભવભીરુ સાધક ભક્તિપૂર્ણ હૃદયથી કરુણાસિંધુ પરમાત્માની આગળ સદા પ્રાર્થના પોકારતો રહે છે કે હે દીનદયાળુ કૃપાસિન્ધુ પ્રભુ ! આ સંસારસાગરથી મારો નિસ્તાર કરો, મુજ દીનને ભીષણ ભવભ્રમણથી ઉગારો ! આપ જ મારા તારક છો, આપ વિના મુજ અનાથને પાર ઉતારવા માટે અન્ય કોઈ સમર્થ નથી, આપ જ મારા સમર્થ સ્વામી છો, મારી જ્ઞાનાદિ ગુણસંપદાને પ્રાપ્ત કરાવનાર એક આપ જ પુષ્ટનિમિત્ત છો.

હે પ્રભુ ! આપની પાસેથી જ મને મહાન આધ્યાત્મિક સંપત્તિ મળવાની છે, આપના દ્વારા જ મને અલૌકિક-દિવ્ય આનંદની અનુભૂતિ થવાની છે. આવી આવી કેટલીયે આશાઓ અને આકાંક્ષાઓ ભક્ત સાધક પ્રભુ પાસે રાખે છે.

પરમાનંદ સ્વરૂપ અને શુદ્ધ ગુણ-પર્યાયરૂપ સ્યાદ્વાદમયી સત્તાના રસિયા પરમાત્માનાં દર્શનમાત્રથી પણ મુમુક્ષુ સાધકોને અપૂર્વ લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે. આત્માની મહાન શક્તિઓનું ભક્તાત્માને ભાન થાય છે. ખરેખર ! આત્માનંદના ભોગી, આત્મસ્વરૂપમાં જ રમણકરનારા, શુદ્ધ તત્વના વિલાસી, એવા પ્રભુ ! આપનાં દર્શનમાત્રથી જ ભવ્ય-

જીવોની વિષયસુખની ભ્રાન્તિ નષ્ટ થઈ જાય છે, અવ્યાબાધ, સ્વાભાવિક સુખનું ભાસન-જ્ઞાન થાય છે, અને તેને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા જાગે છે.

જ્યાં સુધી આ જીવ વિષયસુખનો અભિલાષી હોય છે, ત્યાં સુધી એ વિષયસુખને જ સાધ્ય માની તેનાં સાધનરૂપ સ્ત્રી, ધન, ધાન્યાદિ પ્રાપ્ત કરવા માટે સતત પુરુષાર્થ કરતો રહે છે. પણ જ્યારે પ્રભુનાં દર્શનથી અવ્યાબાધ સુખની અભિલાષા તેને જાગ્રત થાય છે, ત્યારે તે જીવ અવ્યાબાધ સુખને જ પોતાનું સાધ્ય માની તેનાં સાધનોમાં દેવ-ગુરુ-ભક્તિ, તત્ત્વશ્રદ્ધા આદિની ઉપાસનામાં સતત પુરુષાર્થશીલ રહે છે, અને તે અવ્યાબાધ સુખનો કર્તા બને છે.

એ જ રીતે ગ્રાહકપણું, સ્વામીપણું, વ્યાપકપણું, ભોક્તાપણું, કારણપણું અને કાર્યપણું પણ પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું થાય છે.

આજ સુધી જીવ વિષયસુખનો જ ગ્રાહક હતો, તેની વૃત્તિ તેમાં જ વ્યાપક-ઓતપ્રોત હતી અને તે પણ તેનો જ ભોક્તા હતો, પણ અવ્યાબાધ સુખના સ્વામી એવા પ્રભુને જોઈને હવે તે સ્વાભાવિક સુખનો અને તેના સાધનોનો ગ્રાહક, વ્યાપક - તેમાં જ ઓતપ્રોત અને ભોક્તા બન્યો છે.

આટલા સમય સુધી આત્મા આઠ કર્મરૂપ ઉપાધિનું ઉપાદાનકારણ અને કર્મબંધનરૂપ કાર્યનો કર્તા હતો, પણ શુદ્ધ સ્વરૂપી નિષ્કર્મા એવા વીતરાગ પરમાત્માની ઓળખાણ થયા પછી તે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ઉપાદાનકારણ અને સંવર-નિર્જરારૂપ કાર્યનો કર્તા બન્યો છે.

પ્રભુના ધ્યાનમાં લીન બનેલા આત્માને બીજી પણ શ્રદ્ધાભાસન રમણતાદિ અનંત શક્તિઓનું સ્મરણ થાય છે અને તે આત્મશક્તિઓ પરભાવને તજીને આત્મભાવમાં સ્થિર થતી જાય છે.

અત્યાર સુધી જીવ શાતાવેદનીયાદિ પુણ્યપ્રકૃતિનો ઉદય જે આત્મિક ગુણોનો રોધક છે, અને તત્ત્વવિમુખ બનાવનાર છે, તેને સુખદ માનતો હતો; પરંતુ હવે તેને અવ્યાબાધ સ્વાભાવિક સુખની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ છે. અત્યાર સુધી તે માત્ર શાસ્ત્રોની વિગતોને જ્ઞાન માનતો હતો, હવે સિદ્ધપદ એ જ મારું સાધ્ય છે, એવું યથાર્થ જ્ઞાન તેને થયું છે.

અત્યાર સુધી તેની પુદ્ગલ પદાર્થનાં રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શમાં રમણતા થતી હતી, પણ હવે શુદ્ધ સ્વભાવમાં તેની રમણતા થવા લાગી છે તથા તેની દાન-લાભ-ભોગ-ઉપભોગ અને વીર્યલબ્ધિઓ પણ અત્યાર સુધી પુદ્ગલ અનુયાયિની બનીને પ્રવર્તતી હતી; પણ હવે તે સર્વ લબ્ધિઓ આત્મામાં સત્તાપણે રહેલા જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયોની રસિક બની છે.

પરસ્પર એકબીજા ગુણોને સહકારરૂપ દાન, ગુણ-પ્રાગ્-ભાવરૂપ સ્વગુણ પર્યાયનો ભોગ અને ઉપભોગ અને પંડિતવીર્ય સંવર-નિર્જરામાં હેતુભૂત બનીને પ્રવૃત્ત થવા લાગ્યો છે.

જેમ બકરાના ટોળામાં રહેલો બાલસિંહ સ્વજાતીય સિંહને જોઈને પોતાના અસલ સ્વરૂપને - સિંહપણને ઓળખી લે છે, તેમ અનાદિકાળથી પરભાવમાં ભૂલા પડેલા આત્માને પ્રભુનાં દર્શનથી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની યથાર્થ ઓળખાણ થાય છે. આ રીતે, પ્રભુની મહાન કરુણાના પ્રભાવે આત્માની જ્ઞાનાદિ શક્તિઓનો આવિર્ભાવ થાય છે.

હે પ્રભુ ! ચારિત્રરૂપી નૌકાના ચાલક (સુકાની) હોવાથી ભવસમુદ્રથી પાર ઉતારનાર હોવાથી આપ “મહાનિર્યામક” છો.

દ્રવ્ય અને ભાવહિંસાથી રહિત અને પરમ અહિંસા ધર્મના ઉપદેશક હોવાથી આપ “માહણ” છો.

આત્માના કર્મરોગની સમ્યગ્-જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ભાવચિકિત્સા બતાવનાર હોવાથી આપ “મહાવૈદ્ય” છો.

છ કાય જીવોની રક્ષા કરનાર હોવાથી તેમ જ જ્ઞાનાદિ ગુણોના ભંડારના રક્ષક હોવાથી આપ “મહાગોપ” છો.

ભવારણ્યમાં ભટકતા ભવ્યજીવોના આધાર હોવાથી આપ “પરમ આધાર” છો.

દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળ અને સુખના સાગર પ્રભુ ! આપ જ સમ્યગ્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાદિ ભાવધર્મના દાતાર છો કેમ કે આપના ઉપદેશથી, આપનાં દર્શનથી, ભવ્યજીવોને ભાવ-ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી “ભાવધર્મના દાતાર” પણ આપ જ છો.

◇ ◇ ◇

(૩) શ્રી સંભવ જિન સ્તવન

(ધણરા ઢોલા... એ દેશી)

શ્રી સંભવ જિનરાજજી રે, તાહરું અકલ સ્વરુપ ।
સ્વપર પ્રકાશક દિનમણિ રે, સમતા રસનો ભૂપ ॥

જિનવર પૂજો રે,
પૂજો પૂજો રે ભવિકજન ! પૂજો રે,
પ્રભુ પૂજ્યા પરમાનંદ... જિનવર ॥ ૧ ॥

હે સંભવનાથ જિનરાજ ! આપનું સ્વરૂપ અકલ છે, કોઈ છન્નસ્થથી તે જાણી શકાય તેવું નથી. અને આપ સ્વ-પર (આત્મા અને ધર્માસ્તિકાયાદિ) પદાર્થોના ધર્મને પ્રકાશિત કરવામાં સૂર્ય સમાન છો, તેમ જ સમતારસના રાજા-ભંડાર છો.

હે ભવ્યજનો ! આવા ભગવંતની સદા ભાવપૂર્વક પૂજા કરો, કારણ કે પ્રભુનું ભાવપૂર્વક પૂજન કરવાથી અવશ્ય પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે કે સહજ અવિનાશી એવું આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

અવિસંવાદ નિમિત્ત છો રે, જગત જંતુ સુખકાજ જિન૦ ।

હેતુ સત્ય બહુમાનથી રે, જિન સેવ્યા શિવરાજ... જિન૦ ॥ ૨ ॥

હે પ્રભુ ! જગતના જીવોના આત્મિક સુખરૂપ કાર્યને ઉત્પન્ન કરવા માટે આપ એકપ્રધાન-અવિસંવાદ (અવશ્ય કાર્ય સિદ્ધ કરનાર) નિમિત્ત છો, આપ જ મોક્ષના સાચા હેતુ છો, કારણ કે આપના સર્વ ગુણોના

બહુમાનપૂર્વક જે આપની નિરાશંસભાવે સેવા-ભક્તિ કરે છે, તે નિયમા શિવરાજ-મોક્ષપદને મેળવે છે.

ઉપાદાન આતમ સહી રે, પુષ્ટાલંબન દેવ જિન૦ ।

ઉપાદાન કારણપણે રે, પ્રગટ કરે પ્રભુ સેવ... જિન૦ ॥ ૩ ॥

સર્વ આત્માઓ પોતપોતાની સિદ્ધતા (ગુણ પ્રાગ્ભાવ) રૂપ કાર્યનાં ઉપાદાન જરૂર છે. પરંતુ એ ઉપાદાનને પ્રગટ કરવામાં શ્રી અરિહંત-પરમાત્મા પુષ્ટ આલંબન છે. જોકે આત્મામાં ઉપાદાનપણું અનાદિ કાળથી રહેલું છે, પણ ઉપાદાનકારણતાનું પ્રગટીકરણ પ્રભુની સેવાના નિમિત્તથી જ થાય છે.

કાર્ય ગુણ કારણપણે રે, કારણ કાર્ય અનૂપ જિન૦ ।

સકલ સિદ્ધતા તાહરી રે, માહરે સાધન રૂપ... જિન૦ ॥ ૪ ॥

હે પ્રભુ ! આપનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એ આપનો કાર્ય-ગુણ છે, અને તે જ સાધકને અનુપમ કારણરૂપે પરિણમે છે, તેમ જ સાધકના સમ્યગ્દર્શનાદિરૂપ ઉપાદાનકારણ એ જ પ્રભુના આલંબને મોક્ષકાર્યરૂપે પરિણમે છે. હે પ્રભુ ! આપની સંપૂર્ણસિદ્ધતા એ મારી સિદ્ધતા પ્રગટાવવાનું પ્રધાન સાધન છે.

એક વાર પ્રભુ વંદના રે, આગમ રીતે થાય જિન૦ ।

કારણ સત્યે કાર્યની રે, સિદ્ધિ પ્રતીત કરાય... જિન૦ ॥ ૫ ॥

શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર એક વાર પણ જો શ્રી અરિહંત પરમાત્માને વંદન (નમસ્કાર) થઈ જાય, તો કારણની સત્યતા એટલે કે પરમ પુષ્ટ હેતુની હાજરીથી મોક્ષરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થઈ જાય છે. ઉપાદાન અને નિમિત્ત બંને સત્ય હોય ત્યારે કાર્યસિદ્ધિ અવશ્ય થાય છે, એવી શ્રદ્ધા કરી શકાય છે.

પ્રભુપણે પ્રભુ ઓળખી રે, અમલ વિમલ ગુણગેહ જિન૦ ।

સાધ્યદષ્ટિ સાધકપણે રે, વંદે ધન્ય નર તેહ...જિન૦ ॥ ૬ ॥

શ્રી અરિહંત દેવ, અમલ - સર્વ કર્મમલથી રહિત છે અને વિમલ - ઉજ્જ્વળ ગુણોના ભંડાર છે. આ પ્રમાણે તેમની પ્રભુતાનું સ્વરૂપ જાણી,

પોતાની પ્રભુતા પ્રગટાવવારૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે જ સાધક પ્રભુને વંદન (નમસ્કાર) કરે છે, તે ધન્ય છે.

જન્મ કૃતારથ તેહનો રે, દિવસ સફળ પણ તાસ જિન૦ ।

જગત શરણ જિન ચરણને રે, વંદે ધરીય ઉલ્લાસ... જિન૦ ॥ ૭ ॥

સર્વ જગતના શરણભૂત એવા શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના ચરણોને જે ઉલ્લાસપૂર્વક વંદન કરે છે, તેનું જીવન કૃતાર્થ બને છે અને તેનો તે દિવસ પણ સફળ બને છે.

નિજ સત્તા નિજ ભાવથી રે, ગુણ અનંતનું ઠાણ જિન૦ ।

“દેવચંદ્ર” જિનરાજજી રે, શુદ્ધ સિદ્ધ સુખખાણ... જિન૦ ॥ ૮ ॥

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની અનંતગુણપર્યાયરૂપ સ્વસત્તા નિજભાવથી જ સ્વભાવસ્થ બની છે; એટલે કે શુદ્ધ સ્વભાવને પામી છે; તેમ જ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન જિનેશ્વર પ્રભુ અનંતગુણના અને શુદ્ધ અવ્યાબાધ સુખના ભંડાર છે.

◆ **ત્રીજા સ્તવનનો સાર :**

શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શનમાત્રથી તત્ત્વશ્રદ્ધા, તત્ત્વજ્ઞાન ઈત્યાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થતાં મુમુક્ષુ આત્મા તે તે ગુણોની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા પરમાત્માની પૂજા, સેવા અને આજ્ઞાપાલન કરવા તત્પર બને છે.

પુદ્ગલના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ એ સાચું સુખ નથી, પણ એ તો માત્ર કાલ્પનિક સુખ છે; માટે તે વાસ્તવિક આનંદ કે વાસ્તવિક શાંતિ આપવામાં સમર્થ બની શકતું નથી. જ્યારે આત્માનું સહજ અવિનાશી, અવ્યાબાધ સુખ એ જ વાસ્તવિક સુખ છે. એ જ વાસ્તવિક શાંતિ છે, એ જ વાસ્તવિક પરમાનંદ છે. એવા પરમાનંદની પ્રાપ્તિ, પરમાનંદમય શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂજા-ભક્તિ દ્વારા જ થઈ શકે છે, માટે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા એ જ પ્રત્યેક જીવના મોક્ષ (પૂર્ણ આત્મિક સુખ) રૂપ કાર્યના “પ્રધાન નિમિત્ત” છે. જે કોઈ ભવ્યાત્મા પોતાના શુદ્ધ સિદ્ધતારૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં પૂજન, સ્મરણ, ધ્યાનાદિ વિધિ અને બહુમાનપૂર્વક કરે છે, તે અવશ્ય સ્વસાધ્યને સિદ્ધ કરે છે.

પોતાની લઘુતા, ગુણહીનતા અને નિરાધારતાનો વિચાર કરવાથી શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પ્રભુતા પ્રત્યે વાસ્તવિક સત્ય બહુમાન પ્રગટે છે.

હે નાથ ! હું તો મહામોહાધીન થઈને, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ અને કષાયોની કારમી જાળમાં સપડાઈ ગયો છું. મારી પૌદ્ગલિક સુખોની તૃષ્ણા કેમે છીપતી નથી ? હે વિશ્વોપકારી વિભુ ! આપનાં વિના મારો કોણ ઉદ્ધાર કરશે ? આપ વિના મારી જીવનનૈયાને સંસાર સમુદ્રને પેલે પાર કોણ પહોંચાડશે ?

અશરણ, નિરાધાર અને અનાથ બનેલા મારા જેવા દીન દુઃખીને આજે પરમોપકારી કરુણાસિંધુ, ત્રિલોકનાથ, વિશ્વવત્સલ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનો સુંદર યોગ મળ્યો છે. એથી ખરેખર ! મારો જન્મ કૃતાર્થ થયો છે. મારો આજનો આ દિવસ સફળ થયો છે. અહો ! ધન્ય છે ! આપના આવા અદ્ભુત રૂપને...! જે અષ્ટ પ્રતિહાર્યો અને ચોત્રીસ અતિશયોથી દેદીપ્યમાન છે, મનમોહક છે.

આપની ગંભીર અને મધુર વાણી પણ પાંત્રીસ અતિશયોથી યુક્ત છે, સાંભળતાં મહાન વિદ્વદ્વરોનાં મન પણ મંત્રમુગ્ધ બની જાય છે. આપનાં અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર અને અનંત વીર્ય આદિ ક્ષાયિક ભાવે પ્રગટેલાં ગુણોનું સ્વરૂપ જાણી ભવ્યાત્માઓનાં મસ્તક આદર અને બહુમાનપૂર્વક ભાવથી નમી પડે છે, હૃદય હર્ષોલ્લાસથી પુલકિત થઈ જાય છે.

આ રીતે અંતરના ઉમળકાથી કરેલી આદર-બહુમાનપૂર્વકની પ્રભુસેવા શિવસુખને પ્રાપ્ત કરાવે છે. તેથી જ શાસ્ત્રોમાં ઉપાદાન કારણ કરતાં પણ નિમિત્ત કારણની (અપેક્ષાએ) પ્રધાનતા બતાવેલી છે. કારણ કે ઉપાદાનમાં વિશેષનું આધાન નિમિત્તના યોગે જ થાય છે, એવો નિયમ છે.

સર્વ આત્માઓની સત્તા, સિદ્ધ સમાન હોવા છતાં શ્રી અરિહંતની સેવાનું નિમિત્ત મળ્યા વિના ભવ્યજીવની પણ સિદ્ધતા પ્રગટતી નથી. ઉપાદાનને તૈયાર કરનાર નિમિત્ત છે, એમ જો માનવામાં ન આવે, તો નિગોદના જીવોમાં પણ મોક્ષની ઉપાદાનતા હોવા છતાં તેમનો મોક્ષ કેમ થતો નથી ? તેનું સમાધાન એ છે કે તેઓ પોતાના મોક્ષના ઉપાદાન

હોવા છતાં દેવ-ગુરુરૂપ નિમિત્ત ન મળવાથી તેઓમાં ઉપાદાનકારણતા પ્રગટતી નથી.

ઉપાદાનમાં કારણતા (નિયમા કાર્ય ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ) નિમિત્તના યોગે જ પ્રગટે છે. ઉપાદાન, અનાદિ હોવા છતાં તેની કારણતા સાદિ-સાન્ત છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માના આલંબનથી જ્યારે આત્મા સ્વરૂપમાં લયલીન બને છે, ત્યારે ઉપાદાનકારણતા પ્રગટે છે અને “સિદ્ધતારૂપ” કાર્ય સિદ્ધ થતાં તે (કારણતા) પણ નિવૃત્ત થઈ જાય છે.

બીજામાં ફળ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ તે ઉપાદાન છે, પણ વૃષ્ટિ વગેરે સામગ્રીના યોગથી તેમાં અંકુર ફૂટે છે, ત્યારે જ ફળરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થઈ શકે તેવી રીતે મોક્ષરૂપ કાર્યનું બીજ આત્મા હોવા છતાં શ્રી અરિહંતની સેવાદિના યોગે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટતાં મોક્ષરૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

બીજના ઢગલા પડ્યા હોય, છતાં વૃષ્ટિ આદિના અભાવે જેમ ભયંકર દુષ્કાળ પડે છે, તેમ આ લોકમાં અનેક ભવ્યજીવો વિદ્યમાન છે. છતાં શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અને તેમના શાસનની આરાધના વિના કોઈનો પણ મોક્ષ થતો નથી. માટે, એમ નક્કી થાય છે કે શ્રી અરિહંતની સેવા એ મોક્ષનું પુષ્ટ નિમિત્ત છે, તે વિના એકલું ઉપાદાન કાર્ય કરવાને સમર્થ બની શકતું નથી. હવે અપેક્ષાએ “કાર્ય” એ કારણરૂપે પરિણમે છે અને “કારણ” કાર્યરૂપે પરિણમે છે, એ આશ્ચર્યજનક પંક્તિનું રહસ્ય શું છે તે સમજાવે.

◆ ઉપાદાન કાર્ય-કારણની અપેક્ષાએ વિચારણા :

જ્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માદિના આલંબનથી સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે “તત્ત્વશ્રદ્ધા, તત્ત્વજ્ઞાન અને તત્ત્વરમણતારૂપ” (ક્ષયોપશમ રત્નત્રયીરૂપ) કાર્યની નિષ્પત્તિ થાય છે, અને તે ક્ષાયોપશમિક રત્નત્રયીરૂપ કાર્ય એ જ ક્ષાયિક રત્નત્રયીને પ્રગટ કરવામાં કારણરૂપ બને છે. આ રીતે કાર્યનું કારણરૂપે પરિણમન થાય છે. હવે જે ક્ષયોપશમ રત્નત્રયીરૂપ કારણ છે તે જ્યારે ક્ષાયિક ભાવે પરિણમે છે ત્યારે “કારણ” એ જ કાર્યરૂપે બની જાય છે.

◆ નિમિત્ત કાર્ય-કારણની અપેક્ષાએ વિચારણા :

શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું જે શુદ્ધ-સિદ્ધતારૂપ કાર્ય પ્રગટેલું છે, તે જ મુમુક્ષુ ભવ્યાત્માને નિમિત્ત કારણ છે. અરિહંત પરમાત્માના કેવળજ્ઞાનાદિ ગુણોનાં ચિંતન-ધ્યાન વડે મુમુક્ષુ આત્માને તેવું જ પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટાવવાની રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને મોક્ષરુચિ રૂપ ઉપાદાન કારણ એ અંતે મોક્ષરૂપ કાર્યમાં પરિણમે છે. આ રીતે, પરમાત્માની સકલ સિદ્ધતા એ જ ભવ્યાત્માને પરમ સાધન રૂપ છે.

શ્રી અરિહંત પરમાત્માને આદર અને બહુમાનપૂર્વક કરેલો એક જ નમસ્કાર એ ભવ્યજીવોને સંસારસાગરથી પાર ઉતારવામાં સમર્થ છે. આ છે પ્રભુવંદનાનું મહાન ફળ ! પ્રભુની પ્રભુતાને યથાર્થ રીતે ઓળખી અને સ્વસાધ્યને સિદ્ધ કરવા માટે જે કોઈ શ્રી અરિહંત પરમાત્માને વંદન કરે છે, તેનું જીવન ધન્ય બને છે, કૃતાર્થ થાય છે. આવા મુમુક્ષુ આત્માઓ અલ્પકાળમાં જ મોક્ષસુખના ભોક્તા બને છે, એ નિશ્ચિત વાત છે.

◇ ◇ ◇

કાળનો બોમ્બ પડશે ત્યારે શું ?

ભૂતકાળમાં બહારના હુમલાથી બચવા રાજાઓ કિલ્લાઓ યજ્ઞતા હતા. હવે બોમ્બ પડવા માંડ્યા એટલે લોકોએ ભોંયરા (બંકર) બનાવ્યા. પણ આ કાળનો બોમ્બ પડે ત્યારે કોનું શરણ લેશો ? ભૌતિક વિજ્ઞાન પાસે એનો જવાબ નથી. બોમ્બ પડેલો હોય તે ધરતી ઘણા શ્રમથી કોઈ પલ્લવિત કરે. ઈજા પામેલા માનવોને સારવાર આપે, પણ મૃત્યુ પાસે તે શું કરી શકે ?

ધર્મ જ માનવને સ્વાધીનતા અને સુખ આપશે.

(૪) શ્રી અભિનંદન જિન સ્તવન

(બ્રહ્મચર્ય પદ પૂજાએ... એ દેશી)

ક્યું જાણું ક્યું બની આવશે, અભિનંદન ! રસરીતિ હો મિત્ત ।
પુદ્ગલ અનુભવ ત્યાગથી, કરવી જસુ પરતીત હો મિત્ત ॥
ક્યું૦ ॥ ૧ ॥

હે મિત્ર ! કોણ જાણે શ્રી અભિનંદન પ્રભુ સાથે રસભરી પ્રીતિ, ભક્તિ, એકતા-મિલનરૂપ તન્મયતા કઈ રીતે થઈ શકે ? સાધક જ્યારે અંતરાત્મા સાથે આમ વાત કરે છે ત્યારે એને સ્વયંસ્ફુરણા થાય છે કે પુદ્ગલના વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શાદિના ભોગોનો ત્યાગ કરવાથી પ્રભુ સાથે રસીલી પ્રીતિનો અનુભવ થઈ શકે છે.

પરમાતમ પરમેસરૂ, વસ્તુગતે તે અલિપ્ત હો મિત્ત ।
દ્રવ્યે દ્રવ્ય મલે નહિ, ભાવે તે અન્ય અવ્યાપ્ત હો મિત્ત ॥
ક્યું૦ ॥ ૨ ॥

શ્રી અભિનંદન પ્રભુ તો કર્મથી રહિત હોવાથી પરમાત્મા છે, સંપૂર્ણ રીતે સ્વાધીન હોવાથી પરમેશ્વર છે, વસ્તુતઃ સ્વભાવથી અલિપ્ત છે. નિશ્ચયનયથી કોઈ પણ દ્રવ્ય અન્ય દ્રવ્ય સાથે મળતું નથી, તેમ જ અન્યનો ભાવ પણ અન્યમાં વ્યાપી શકતો નથી. એથી પ્રભુ, દ્રવ્યથી બીજા દ્રવ્ય સાથે અલિપ્ત છે અને ભાવથી પણ તે પ્રભુ અવ્યાપ્ત છે.

શુદ્ધ સ્વરૂપ સનાતનો, નિર્મલજે નિસંગ હો મિત્ત ।
આત્મવિભૂતિ પરિણમ્યો, ન કરે તે પરસંગ હો મિત્ત ॥ ક્યું૦ ॥ ૩ ॥

હે મિત્ર ! પ્રભુ તો શુદ્ધ સ્વરૂપી છે, સનાતન છે, નિર્મલ (કર્મમલથી રહિત) છે અને નિઃસંગ (સંગરહિત) છે. તેમજ પ્રભુ આત્મવિભૂતિને વરેલ હોવાથી તેઓ કદાપિ પરનો સંગ કરતા નથી, તો આવા પ્રભુથી કઈ રીતે મળી શકાય ? કઈ રીતે તન્મય થઈ શકાય ?
પણ જાણું આગમ બલે, મિલવું તુમ પ્રભુ સાથ હો મિત્ત ।
પ્રભુ તો સ્વસંપત્તિમયી, શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાથ હો મિત્ત ॥

ક્યું૦ ॥ ૪ ॥

પ્રભુ જ્ઞાનાદિ સ્વસંપત્તિ અને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપના નાથ છે, તેથી તે કોઈની સાથે મળતા નથી પણ તેની સાથે મળવાનો (તન્મય થવાનો) ઉપાય આગમથી - શાસ્ત્રાભ્યાસથી આ પ્રમાણે જાણવામાં આવ્યો છે.

પરપરિણામિકતા અછે, જે તુજ પુદ્ગલયોગ હો મિત્ત ।
જડયલ જગની ઝેઠનો, ન ઘટે તુજને ભોગ હો મિત્ત ॥

ક્યું૦ ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! પુદ્ગલના યોગથી તું જે પરપદાર્થોમાં પરિણમન કરે છે તે દોષ છે. હે મિત્ર ! આ પુદ્ગલોનો ભોગ તને ઘટતો નથી, એ જડ પદાર્થો તો ચંચલ અને નાશવંત છે, અને સર્વ જીવોએ તેનો અનેક વાર ભોગ કર્યો હોવાથી એ જગતની ઝેઠ છે. આ રીતે સૌ પ્રથમ આત્માને વૈરાગ્યથી ભાવિત બનાવવો.

શુદ્ધ નિમિત્તી પ્રભુ ગ્રહો, કરી અશુદ્ધ પર હેય હો મિત્ત ।
આત્માલંબી ગુણલયી, સહુ સાધકનો ધ્યેય હો મિત્ત ॥

ક્યું૦ ॥ ૬ ॥

પરભૌતિક પદાર્થો અશુદ્ધ હોવાથી તેનો ત્યાગ કરીને આત્મામાં જ રમણતા કરનાર - સ્વગુણાવલંબી અને સર્વ સાધકોના ધ્યેય રૂપ - આરાધ્યરૂપ શુદ્ધ નિમિત્તી એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લેવું જોઈએ...

જિમ જિનવર આલંબને, વધે સધે એકતાન હો મિત્ત ।
તિમ તિમ આત્માલંબની, ગ્રહે સ્વરૂપ નિદાન હો મિત્ત ॥

ક્યું૦ ॥ ૭ ॥

ઉપર્યુક્ત રીતે અભ્યાસ કરતાં જિનેશ્વર પરમાત્માના આલંબનમાં જેમ જેમ સાધકની એકાગ્રતા વધતી જાય છે, તેમ તેમ પ્રભુ સાથે (સાધકની) તન્મયતા સિદ્ધ થતી જાય છે અને તેના દ્વારા સાધક સ્વરૂપાલંબી બની સ્વરૂપપ્રાપ્તિના મૂળ કારણ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે એટલે કે તે સાધક આત્મસ્મરણ, આત્મચિંતન અને આત્મધ્યાનમાં લીન બને છે.

સ્વસ્વરૂપ એકત્વતા, સાધે પૂર્ણાનંદ હો મિત્ત ।

રમે ભોગવે આતમા, રત્નત્રયી ગુણવૃન્દ હો મિત્ત ॥

ક્યું૦ ॥ ૮ ॥

આ રીતે આત્મા ક્ષયોપશમભાવે પ્રગટેલા સ્વસ્વરૂપમાં સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોમાં તન્મય બનીને રમણતા કરે છે ત્યારે તેને આત્માનું પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ પ્રગટે છે અને પછી તે આત્મા સદાકાલ રત્નત્રયીરૂપ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોમાં રમણતા કરે છે અને તે જ ગુણોને ભોગવે છે, એટલે કે આત્મા તે ગુણોનો જ ભોક્તા થાય છે.

અભિનંદન અવલંબને, પરમાનંદ વિલાસ હો મિત્ત ।

‘દેવચંદ્ર’ પ્રભુ સેવના, કરી અનુભવ અભ્યાસ હો મિત્ત ॥

ક્યું૦ ॥ ૯ ॥

આ પ્રમાણે અભિનંદન પ્રભુના અવલંબનથી આત્માને પરમાનંદમય સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન એવા અભિનંદન પરમાત્માની અનુભવના અભ્યાસપૂર્વક સેવા કરવી જોઈએ !

◆ **ચોથા સ્તવનનો સાર :**

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સાથેની રસીલી (એકત્વ મિલનરૂપ) ભક્તિને ‘પરાભક્તિ’ પણ કહે છે.

પ્રાથમિક અવસ્થામાં સ્વામી-સેવક ભાવથી જે ભક્તિ થાય છે તે અપરાભક્તિ કહેવાય છે અને તે અપરાભક્તિના આલંબનથી ‘પરમાત્મા એ જ હું છું’ એવી એકતા પ્રગટે છે, તે ‘પરાભક્તિ’ કે ‘રસીલી ભક્તિ’ કહેવાય છે.

પરપુદ્ગલ પદાર્થોની આસક્તિ છોડવાથી જ પ્રભુ સાથે એકતા - તન્મયતા પ્રગટે છે. પુદ્ગલ-પદાર્થોનો ભોગી કદી પણ શુદ્ધ તત્ત્વ સાથે - પરમાત્મા સાથે એકતા સાધી શકતો નથી.

જોકે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું એકત્વ મિલન થવું ઘણું જ દુષ્કર છે, કેમ કે પ્રભુ અને આપણી વચ્ચેનું અંતર ઘણું મોટું છે.

પ્રભુ નિષ્કર્મા પરમાત્મા છે, આપણે પુદ્ગલ ભોગી બહિરાત્મા છીએ. પ્રભુ પરમોત્કૃષ્ટ અને સંપૂર્ણ સ્વાધીન ઐશ્વર્ય (અનંત ગુણપર્યાય)થી યુક્ત છે, આપણે વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનાદિથી રહિત ભાવદરિદ્રી છીએ. પ્રભુ કર્મના લેપથી રહિત હોવાથી અલિપ્ત છે, આપણે કર્મમલથી લેપાયેલા હોવાથી લિપ્ત છીએ. પ્રભુનાં ‘દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ સંપૂર્ણ શુદ્ધ થયેલા છે; આપણાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ અશુદ્ધ છે, આ રીતે પ્રભુ અને આપણી વચ્ચે મહાન અંતર પડેલું છે. એટલે પરસ્પર મિલન થવું મુશ્કેલીભર્યું છે એટલે કે એ અંતરનો છેદ ભગીરથ પુરુષાર્થથી શક્ય છે.

અરિહંત પરમાત્મા શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ છે, નિત્ય છે, નિર્મળ (કર્મમલથી રહિત) છે અને નિઃસંગ (સર્વસંગરહિત) છે, પ્રભુ કેવલ જ્ઞાનાદિ સ્વશુદ્ધ સ્વરૂપના સ્વામી તથા પરમાનંદના ભોગી હોવાથી અન્ય કોઈની સાથે મળતા નથી, એ હકીકત છે, છતાં જેને સ્વઆત્મસંપત્તિ પ્રગટ કરી પ્રભુ સાથે મળવાની - એકતા સાધવાની તીવ્ર રુચિ હોય તેણે જિનાગમોમાં કહેલા ઉપાયોનું રહસ્ય જાણી તેનું આદરપૂર્વક આસેવન કરવું જોઈએ. આ રહ્યા તે ઉપાયો—

જીવમાં પુદ્ગલના યોગથી પરમાં પરિણમન કરવાની જે કુટેવ અનાદિ-કાળથી પડેલી છે, તે કુટેવને મુમુક્ષુ જીવોએ સૌ પ્રથમ દૂર કરવી જોઈએ. અને તે માટે વૈરાગ્યજનક હિતવચનોથી શિક્ષા આપી આત્માને કેળવવો જોઈએ.

હે ચેતન ! તારું સહજ આત્મિક સુખ કર્મથી આવૃત્ત હોવાથી તું પુદ્ગલના ભોગમાં આસક્ત બની તેમાં આનંદ માણી રહ્યો છે, પરંતુ

૧. દ્રવ્ય - ગુણપર્યાયનો સમુદાય; કાલ - ઉત્પાદ વ્યયની વર્તના, ક્ષેત્ર - પ્રદેશ અવગાહના; ભાવ - સ્વગુણ પર્યાયની પ્રવૃત્તિ.

જે ભોગોને જગતના સર્વ જીવોએ અનંત વાર ભોગવ્યા છે. આ સર્વ પુદ્ગલરાશિ એ જગતના જીવોની ઝેંઠ સમાન છે, અને એ પુદ્ગલરાશિ વિનાશી સ્વભાવની છે, માટે આ જડ પદાર્થો ભોગવવા યોગ્ય નથી.

હંસ જેવું પ્રાણી પણ વિષ્ટાદિ મલિન પદાર્થોમાં કદી પોતાની ચાંચ નાંખતું નથી. તો હે ચેતન ! તને આ અશુભ - મલિન પુદ્ગલોનો ભોગ કરવો કેમ ઘટે ? માટે આ સર્વ પરભાવનો ત્યાગ કરી અને આત્માનંદી ગુણલયી અને સર્વ સાધકોના પરમ ધ્યેયરૂપ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લઈ, તેમના ધ્યાનમાં તન્મય બની જા ! એકતાન બની જા !

દાન, લાભ, ભોગ વગેરે આત્માની જ શક્તિઓ છે. આત્મા પ્રત્યેક ક્ષણ કંઈક ને કંઈક ભોગવે જ છે. પણ સ્વરૂપનો લાભ થયો ન હોવાથી એ વિનાશી પુદ્ગલોના ધર્મોનો (શબ્દાદિ વિષયોનો) ભોગી બન્યો છે. અને આ પરભોગ જ્યાં સુધી ચાલુ રહે છે, ત્યાં સુધી તેને પોતાની પ્રભુતા પ્રાપ્ત થતી નથી; સ્વપ્રભુતાને પ્રગટ કરવા સંપૂર્ણ પ્રભુતામય અરિહંત પરમાત્માનું આલંબન લેવું જ પડે છે.

જડના સંગને છોડી આત્મા જેમ જેમ જિનેશ્વર પ્રભુના ધ્યાનમાં વધુ એકાગ્ર બને છે, અર્થાત્ પોતાની ક્ષયોપશમભાવની ચેતના અને વીર્યશક્તિ દ્વારા જેમ જેમ અરિહંતની શુદ્ધતામાં તન્મયતા-રમણતા સધાય છે, તેમ તેમ સાધકને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનાં સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાન સિદ્ધ થતાં જાય છે.

શુદ્ધ નિમિત્તના આલંબનથી ઉપાદાન શક્તિ જાગ્રત થયા પછી આત્મા, પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનસહિત રમણતા કરી, તેમાં તન્મય બને છે, ત્યારે સંપૂર્ણ સ્વાધીન, અનંત, અક્ષય, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને અવ્યાબાધ સુખ (આનંદ) પ્રગટે છે. પછી આત્મા સાદિ અનંતકાલ સુધી પૂર્ણપણે પ્રગટેલા એ ગુણરાશિમાં જ રમણતા કરતો તેનો જ ભોગ કરે છે.

આ પ્રમાણે, પ્રભુ સાથે આત્માનુભવના અભ્યાસપૂર્વક તન્મયતા થવાથી પ્રભુનું એકાન્તિક - આત્યંતિક મિલન થઈ શકે છે. જ્ઞાનાદિ સ્વપ્રભુતાની પ્રાપ્તિ જ પ્રભુ સાથેનું મિલન છે.

આ સ્તવનમાં બતાવેલી રસીલી ભક્તિ એ પ્રભુમિલનનો પ્રધાન ઉપાય છે. કારણ કે તે આત્માર્પણ, સમાપત્તિ - (ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનની એકતા), અનુભવદશા, પરાભક્તિ કે અભેદ પ્રણિધાન સ્વરૂપ છે.

આત્માર્પણ આદિના સ્વરૂપને જાણનાર, સાધક આ રહસ્યને સરળતાથી સમજી શકે છે.

પ્રભુની એકત્વમિલન રૂપ રસીલી ભક્તિ એ જ સર્વ આગમોનું, અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનું કે યોગશાસ્ત્રોનું રહસ્ય છે. તેના દ્વારા આત્મ-અનુભવની પ્રાપ્તિ ખૂબ જ સરળ અને શીઘ્ર બને છે.

અસંખ્ય યોગોમાં 'નવપદ' મુખ્ય યોગ છે. એના આલંબનથી આત્મધ્યાન સહજ રીતે પ્રગટે છે. નવપદોમાં પણ અરિહંતપદ મુખ્ય છે, અરિહંતના ધ્યાનથી નવ પદોનું ધ્યાન સિદ્ધ થાય છે, માટે અરિહંત પ્રભુની પરાભક્તિ એ જ સર્વ યોગોનો સાર છે.

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા પરમ ઐશ્વર્યયુક્ત હોવાથી પરમેશ્વર છે, પોતાના જ પૂર્ણશુદ્ધ સ્વરૂપના કર્તા-ભોક્તા છે, રાગાદિ દોષોથી રહિત હોવાથી અલિપ્ત છે, કોઈની સાથે તેઓ ભળતા નથી, તેમના ધ્યાનમાં તન્મય - તદ્રૂપ બનનારનું તેમના જેવું જ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

આ ચાર મુદ્દાઓ દ્વારા જૈન દર્શનમાન્ય, પરમાત્મતત્ત્વનું મહાન રહસ્યમય સ્વરૂપ સ્યાદ્વાદ શૈલીથી અહીં બતાવેલ છે તેને સંક્ષેપથી વિચારીએ :

નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ અરિહંત પરમાત્મા અન્ય જીવોના મોક્ષના કર્તા નથી, પરંતુ પોતાના પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપના કર્તા છે. પોતાની જેમ અન્ય જીવોનો મોક્ષ પણ સાધી શકાતો હોત તો પરમ ભાવ કરુણાના ભંડાર અને 'સવી જીવ કરુ શાસન રસી'ની ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાવાળા તેઓ એક પણ જીવને મોક્ષસુખથી વંચિત રહેવા દેત નહિ ! પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ જ એવી છે કે દરેક ભવ્યજીવને મોક્ષ મેળવવા માટે જાતે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. તેમાં પરમાત્માનું પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ સર્વ ભવ્યજીવોને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિના પ્રબળ પુરુષાર્થમાં મહાન પ્રેરક બને છે.

વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ અરિહંત પરમાત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિમાં પુષ્ટ નિમિત્ત છે. તેમનાં આલંબન, સ્મરણ, ચિંતન, ધ્યાન વિના કોઈ પણ આત્મા પોતાના સુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખી કે અનુભવી શકતો નથી. તો મોક્ષપ્રાપ્તિની વાત જ ક્યાં રહી? એટલું જ નહિ, પણ સમ્યગ્ દર્શનાદિ સર્વ ઉચ્ચ ભૂમિકાઓની પ્રાપ્તિ પણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માની કૃપાથી જ થાય છે, માટે સર્વ સદ્ગુણો, સંપત્તિઓ અને યાવત્ મોક્ષસુખના દાતા શ્રી અરિહંત પરમાત્મા છે.

આ રીતે, પ્રભુનું પુષ્ટ નિમિત્ત કર્તૃત્વ મુમુક્ષુ સાધકોની આત્મસાધનામાં અતિશય ઉપકારક છે. પ્રભુના નિમિત્ત કર્તૃત્વ વિના સાધકના જીવનમાં સંભવિત અહંભાવ - “હું મારા પુરુષાર્થથી જ હું આગળ વધી રહ્યો છું”, એવું અભિમાન દૂર થવું શક્ય નથી.

આવાં અનેક ભયસ્થાનોથી બચવા અને મોક્ષલક્ષી સર્વ સાધનાઓનાં વાસ્તવિક ફળને પામવા જીવનમાં કૃતજ્ઞતા અને નમ્રતાગુણ કેળવવો અનિવાર્ય છે, અને તેમાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ પરમાત્માની આદર-બહુમાનપૂર્વક સેવા-ભક્તિ કરવાથી જ થાય છે. આમ, પ્રભુનું નિમિત્ત કર્તૃત્વ માનવું - સ્વીકારવું અતિ આવશ્યક બની રહે છે.

‘નિશ્ચયદૃષ્ટિને લક્ષ્યમાં રાખી જે પુણ્યાત્મા, વ્યવહારના પાલનમાં તત્પર બને છે તે ભવસમુદ્રનો શીઘ્ર પાર પામી શકે છે.’

અરિહંત પરમાત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામેલા હોવાથી, કોઈના ઉપર રાગવશ અનુગ્રહ કે દ્વેષવશ નિગ્રહ કરતા નથી. છતાં ભવ્ય જીવોને પ્રભુઆજ્ઞાની આરાધના કરવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિરૂપ અનુગ્રહ અને પ્રભુઆજ્ઞાની વિરાધના કરવાથી ભવભ્રમણ રૂપ નિગ્રહ અવશ્ય થાય છે.

પરસ્પર વિરોધી અનેક ધર્મોનો પણ અપેક્ષાએ એક વસ્તુમાં સમન્વય કરવાની અદ્ભુત શક્તિ એકમાત્ર સ્યાદ્વાદ શૈલીમાં જ રહેલી છે.

સુજ્ઞ જિજ્ઞાસુ સાધકોએ સદ્ગુરુના સમાગમ દ્વારા આ સ્યાદ્વાદના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને સ્પષ્ટ રીતે સમજી તેનો સદુપયોગ શાસ્ત્રોનાં સૂક્ષ્મ-ગહન તત્ત્વોના રહસ્યને જાણવા અને જીવનમાં અનુભવવા માટે કરવો જોઈએ.

(૫) શ્રી સુમતિ જિન સ્તવન

(કડખાની દેશી)

અહો શ્રી સુમતિ જિન ! શુદ્ધતા તાહરી,

સ્વગુણ-પર્યાય-પરિણામ રામી ।

નિત્યતા, એકતા, અસ્તિતા ઈતરયુત,

ભોગ્ય ભોગી થકો પ્રભુ અકામી અહો ॥ ૧ ॥

હે સુમતિનાથ પ્રભુ ! સ્વગુણ પર્યાયમાં જ રમણતા કરનારા આપની શુદ્ધતા અતિશય આશ્ચર્યકારક છે, કારણ કે આપની શુદ્ધતા નિત્યતા, અનિત્યતા, એકતા, અનેકતા, અસ્તિતા અને નાસ્તિતા રૂપ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મોથી યુક્ત છે; તેમ જ આપ ભોગ્ય=જ્ઞાનાદિ ગુણ પર્યાયના ભોગી હોવા છતાં પણ અકામી - કામના રહિત છો; એ પણ મહાન આશ્ચર્ય છે !

ઊપજે વ્યય લહે તહવિ તેહવો રહે,

ગુણ પ્રમુખ બહુલતા તહવિ પિંડી ।

આત્મભાવે રહે અપરતા નવિગ્રહે,

લોક-પ્રદેશ-મિત પણ અખંડી... અહો ॥ ૨ ॥

હે પ્રભુ ! આપની ગુણ પર્યાયમયી શુદ્ધતા કેવી અદ્ભુત છે ! એ જે સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, તે જ સમયે નાશ પામે છે અને ધ્રુવ પણ રહે છે; અર્થાત્ તે શુદ્ધતામાં નવીન પર્યાયનો ઉત્પાદ અને પૂર્વ પર્યાયનો

નાશ થાય છે, એ અનિત્યતા છે; અને જ્ઞાનપણે એ ધ્રુવ રહે છે, એ નિત્યતા છે.

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યાદિ અનેક ગુણો આપમાં રહેલા છે, એ અનેકતા છે અને સર્વ ગુણોના સમૂહરૂપ આત્મા એક છે એ એકતા છે.

આપ સદા આત્મભાવમાં રહો છો એ અસ્તિધર્મ છે, પરભવને કદી ગ્રહણ કરતા નથી એ નાસ્તિધર્મ છે; અર્થાત્ આપમાં સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી અસ્તિતા છે, અને પરદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી નાસ્તિતા પણ રહેલી છે.

લોકાકાશના પ્રદેશો જેટલા આપના (અસંખ્ય) આત્મપ્રદેશો છે, તેની અપેક્ષાએ અવયવતા હોવા છતાં તે પ્રદેશો કદી પણ આપનાથી જુદા થતા નથી, તેથી આપ અખંડ છો. આ અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે !

**કાર્ય કારણપણે પરિણમે તહવિ ધ્રુવ, કાર્યભેદે કરે પણ અભેદી ।
કર્તૃતા પરિણમે નવ્યતા નવિ રમે, સકલ વેત્તા થકો પણ અવેદી ॥**

અહો ॥ ૩ ॥

પ્રભુ ! આપના ઉપાદાનકારણરૂપ જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણો પોતપોતાના કાર્ય (જ્ઞાપ્તિ આદિ) રૂપે પરિણમે છે, તેથી ઉત્પાદ તેમજ વ્યય ધર્મ છે, અને તેઓનો અભાવ કદી થતો નથી, એ ધ્રુવ ધર્મ છે.

જ્ઞાન ગુણ જાણવાનું, ચારિત્રગુણ સ્થિરતાનું એમ આપના સર્વ ગુણો પોતપોતાનાં ભિન્ન ભિન્ન કાર્યને કરે છે એ ભેદ સ્વભાવ છે એમ કાર્યભેદે અનેકતા છે, એ બધા ગુણોમાં કાર્યભેદ હોવા છતાં તે ગુણો આત્માથી જુદા થતા નથી એથી અભેદ રૂપ છે. તે એકતા છે. હે પ્રભુ ! આપ કર્તા હોવાથી પ્રતિસમયે પોતાના કાર્યમાં પરિણમો છો, છતાં કોઈ નવીનતા પામતા નથી, પ્રતિસમયે ગુણ પર્યાયરૂપ કાર્યને કરો છો છતાં અસ્તિ ધર્મ તો કાયમ રહે છે.

તેમજ પ્રભુ સર્વ દ્રવ્યના ગુણ-પર્યાયોના તથા ભૂત-ભવિષ્ય-વર્તમાન આદિ કાળના વેત્તા (જ્ઞાતા) છે, છતાં તેઓ ત્રણે વેદથી રહિત હોવાથી અવેદી છે એ વિસ્મયકારક બીના છે.

શુદ્ધતા, બુદ્ધતા, દેવ પરમાત્મતા,

સહજ નિજ ભાવ ભોગી અયોગી ।

સ્વપર ઉપયોગી તાદાત્મ્ય સત્તા રસી,

શક્તિ પ્રયુંજતો ન પ્રયોગી ॥ અહો ॥ ૪ ॥

હે પ્રભુ ! સર્વ પુદ્ગલોના સંગથી રહિત આપની શુદ્ધતા છે, કેવલજ્ઞાનદર્શનરૂપ બુદ્ધતા છે, પોતાના સ્વરૂપમાં રમણ કરતા હોવાથી આપ દેવ છો. જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોથી રહિત આપનું પરમાત્મપણું છે, તેમ જ આપ સહજ નિજ સ્વભાવના ભોગી છો, છતાં અયોગી - મન, વચન અને કાયાના યોગથી રહિત છો. સ્વ-આત્મા અને પર-પુદ્ગલાદિ સર્વ દ્રવ્યોના ઉપયોગી - જ્ઞાતા અને દૃષ્ટા હોવા છતાં, તાદાત્મ્ય ભાવે રહેલી શુદ્ધ શ્રદ્ધાના જ આપ રસિયા છો.

હે પ્રભો ! આપમાં પૂર્ણપણે પ્રગટેલી કર્તૃત્વ-ભોક્તૃત્વ આદિ સર્વ શક્તિઓ સ્વ-સ્વ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત હોવા છતાં આપ અપ્રયોગી છો, અર્થાત્ એ શક્તિઓને પ્રવર્તાવવા માટે આપને કોઈ પ્રયોગ - પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, સ્વતઃ એ શક્તિઓનું પ્રવર્તન થયા કરે છે. આ પણ એક આશ્ચર્ય જ છે !

વસ્તુ નિજ પરિણતે સર્વ પરિણામિકી,

એટલે કોઈ પ્રભુતા ન પામે ।

કરે, જાણે, રમે, અનુભવે તે પ્રભુ,

તત્ત્વ સામિત્વ શુચિ તત્ત્વ ધામે ॥ અહો ॥ ૫ ॥

આ રીતે, નિત્યાનિત્ય ધર્મવાળા સર્વ દ્રવ્ય પોતાની પરિણતિમાં (સ્વધર્મમાં) પરિણમતાં હોવાથી પરિણામી છે, પરંતુ એટલા માત્રથી તે સર્વ દ્રવ્યો પ્રભુતા - મહાનતા પામી શકતાં નથી.

પરંતુ જે પોતાના સ્વભાવનો કર્તા હોય, વસ્તુમાત્રનો જ્ઞાતા હોય, સ્વગુણોમાં રમણ કરનારો હોય, આત્મસ્વભાવનો અનુભવ કરનારો હોય તેમ જ વસ્તુસ્વભાવનો સ્વામી હોય તથા શુદ્ધ સિદ્ધતાનું ધામ હોય તે પ્રભુ - પરમેશ્વર કહેવાય છે.

જીવ નવિ પુદ્ગલી, નૈવ પુદ્ગલ કદા,
 પુગ્ગલાધાર નાહી તાસ રંગી ।
 પર તણો ઈશ નહીં, અપર ઐશ્વર્યતા,
 વસ્તુ ધર્મે કદા ન પરસંગી ॥ અહોઠ ॥ ૬ ॥

જીવ એ પુદ્ગલ નથી, અનંતકાળથી તે પુદ્ગલ સાથે રહેવા છતાં,
 પુદ્ગલરૂપ કદાપિ બન્યો નથી, પુદ્ગલોનો એ આધાર પણ નથી, તેમ
 જ (વસ્તુસ્વરૂપે) એ પુદ્ગલનો રંગી - અનુરાગી પણ નથી, તથા પરભાવ
 રૂપ આ શરીર, ધન, ગૃહાદિનો સ્વામી પણ નથી, તથા જીવની ઐશ્વર્યતા
 પરપદાર્થોને લઈને નથી, તેમજ વસ્તુસ્વરૂપે જીવ પરભાવનો સંગી પણ
 નથી, જીવ દ્રવ્યનો સત્તાધર્મ આવા જ પ્રકારનો છે.

સંગ્રહે નહીં આપે નહીં પરભણી,
 નવિ કરે આદરે ન પર રાખે ।

શુદ્ધ સ્યાદ્વાદ નિજ ભાવ ભોગી જિકે,
 તેહ પરભાવને કેમ ચાખે ॥ અહોઠ ॥ ૭ ॥

જે પર પુદ્ગલ વસ્તુનો સંગ્રહ ન કરે, અન્યને આપે પણ નહિ,
 પરવસ્તુને કરે નહિ, આદરે નહિ અને રાખે પણ નહિ, તથા જેઓ શુદ્ધ
 સ્યાદ્વાદમય આત્મ-સ્વભાવના ભોગી છે તેઓ પરભાવનું આસ્વાદન
 કેમ કરે ? અર્થાત્ ન જ કરે...!

તાહરી શુદ્ધતા ભાસ આશ્ચર્યથી, ઊપજે રુચિ તેણે તત્ત્વ ઈહે ।
 તત્ત્વરંગી થયો દોષથી ઊભગ્યો, દોષ ત્યાગે ટલે તત્ત્વ લીહે ॥
 અહોઠ ॥ ૮ ॥

હે પ્રભો ! આપની પૂર્ણ - શુદ્ધ સ્વભાવ દશાનું જ્ઞાન થતાં,
 ભવ્યાત્માને અત્યંત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને પોતાની પણ તેવી
 શુદ્ધ દશાને પ્રગટાવવાની રુચિ જાગે છે, ત્યારે મોક્ષરુચિ જીવને તત્ત્વ
 પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, પછી જેમ જેમ તત્ત્વની ઈચ્છા
 પ્રબળ બનતી જાય છે અને જેમ જેમ તત્ત્વરંગ જામતો જાય છે, તેમ
 તેમ હિંસા અને રાગાદિ દોષોની નિવૃત્તિ થતી જાય છે અને દોષોની
 નિવૃત્તિ થતાં તે જીવનું આત્મસ્વભાવમાં પરિણમન - રમણ થાય છે.

શુદ્ધ માર્ગે વધ્યો, સાધ્ય સાધન સધ્યો,
 સ્વામી પ્રતિ છંદે સત્તા આરાધે ।
 આત્મ નિષ્પત્તિ તેમ સાધના નવિ ટકે,
 વસ્તુ ઉત્સર્ગ આતમ સમાધે ॥ અહોઠ ॥ ૯ ॥

પૂર્વોક્ત રીતે શુદ્ધ સાધ્યના પ્રધાન સાધનભૂત 'સ્વભાવરમણતા'ના
 શુદ્ધ માર્ગે આગળ વધતો સાધક શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનના જેવી જ
 પોતાની આત્મસત્તાને પ્રગટ કરે છે. જ્યારે આત્મા સંપૂર્ણ શુદ્ધ સમાધિ
 અવસ્થાને પામી, સિદ્ધપદને વરે છે, ત્યારે સાધનનું કાર્ય પૂર્ણ થઈ જવાથી
 સાધના વિરામ પામે છે.

માહરી શુદ્ધ સત્તા તણી પૂર્ણતા, તેહનો હેતુ પ્રભુ તુંહી સાચો ।
 દેવચંદ્રે સ્તવ્યો, મુનિ ગણે અનુભવ્યો,
 તત્ત્વ ભક્તે ભવિક સકલ રાચો ॥ અહોઠ ॥ ૧૦ ॥

હે પ્રભો ! મારી શુદ્ધ આત્મસત્તાની પૂર્ણતા માટે આપ જ પ્રધાન
 હેતુ છો, દેવેન્દ્રોએ પણ આપની સ્તુતિ કરી છે, નિર્ગ્રંથ મુનિઓએ
 આપનો સાક્ષાત્કાર - સાક્ષાત્ અનુભવ કર્યો છે અને ભવ્યાત્માઓને
 ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે, હે ભવ્યજનો ! તમે પણ તે પ્રભુની ભક્તિમાં તત્પર
 બનો, એ જ પરમતત્ત્વ છે...!

◆ પાંચમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં પરમાત્માની સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધ સ્વભાવદશાનું
 વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે જાણવાથી ચતુર પુરુષોના ચિત્તમાં મહાન
 આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

પરમાત્મા સ્વગુણ-પર્યાયમાં જ રમણતા કરનાર છે, શુદ્ધ
 આત્મદ્રવ્યની શુદ્ધતાનું આ જ લક્ષણ છે.

ગુણ-પર્યાયના આશ્રયને દ્રવ્ય કહેવાય છે, જે એક દ્રવ્યને આશ્રિત
 હોય તે ગુણ કહેવાય છે; ગુણ સહભાવી હોય છે; જેમ કે જ્ઞાન, દર્શન,
 ચારિત્ર વગેરે; અને જે દ્રવ્ય-ગુણ ઉભયને આશ્રિત હોય, તે પર્યાય
 કહેવાય છે. પર્યાય ક્રમભાવી હોય છે. જેમ દ્રવ્યપર્યાય, ગુણપર્યાય
 ઈત્યાદિ. તેમ જ જીવદ્રવ્યના નારકત્વાદિ, દેવત્વાદિ પર્યાયો અને
 જ્ઞાનગુણના અતીત, વર્તમાન આદિ પર્યાયો.

પરમાત્મા સ્વગુણ-પર્યાયરૂપ ભોગ્ય પદાર્થોના જ ભોક્તા છે. પુદ્ગલનાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શાદિને ભોગવવા માટે કામના-ઈચ્છા કરવી પડે છે, પરંતુ સ્વપ્રદેશોમાં પ્રગટેલા અનંત ગુણપર્યાયને ભોગવવા માટે કોઈ અભિલાષા કરવી પડતી નથી. એથી જ પ્રભુ ભોગી છતાં પણ અકામી છે. પરમાત્માની શુદ્ધતા, નિત્યાનિત્યતા, ભેદાભેદતા, એકાનેકતા, અસ્તિતા-નાસ્તિતા આદિ પરસ્પર વિરુદ્ધ ધર્મથી યુક્ત હોય છે. તે આ પ્રમાણે :

નિત્યાનિત્યપણું : સર્વ દ્રવ્યો ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવયુક્ત હોય છે, તેથી નિત્યાનિત્ય છે. જે દ્રવ્યનું ષડ્ગુણ-હાનિ-વૃદ્ધિરૂપ અગુરુલઘુ પર્યાયનું ચક્ર એકત્ર જલાવર્તની જેમ વર્તે છે - ફરે છે, તે એકદ્રવ્ય અને જેનું ચક્ર જુદું જુદું ભિન્ન-ભિન્ન હોય, તે સર્વે જુદા જુદા દ્રવ્ય કહેવાય છે. જેમ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય એ એક એક દ્રવ્ય છે, જ્યારે જીવ અને પુદ્ગલ અનંતા છે.

શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યનું નિત્યાનિત્યપણું આ પ્રમાણે છે— અભિનવ પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને પૂર્વ પર્યાયનો નાશ એ અનિત્યતા છે અને તે અગુરુલઘુ આદિ પર્યાયની અપેક્ષાએ સમજવી, જેમ કે આત્માના એક પ્રદેશમાં અગુરુલઘુ પર્યાય અનંત ગુણ છે, બીજા પ્રદેશમાં તેથી અનંતભાગહીન છે, ત્રીજા પ્રદેશમાં તેથી પણ અસંખ્યાતગુણા વધારે છે, ઈત્યાદિ; તથા એ પર્યાયની હાનિ-વૃદ્ધિમાં પ્રતિ સમય પરાવર્તન થયા કરે છે, જે પ્રદેશોમાં અનંત ગુણ હોય છે, તે જ પ્રદેશોમાં અસંખ્યાત ગુણ પણ હોય છે; તે રીતે પ્રદેશમાં અનંત ગુણનો વ્યય અને અસંખ્યાત ગુણનો ઉત્પાદ થયો, એ અનિત્યતા છે. પર્યાયની હાનિ-વૃદ્ધિ થવા છતાં અગુરુલઘુરૂપે એ સદા વિદ્યમાન - ધ્રુવ હોય છે, એ નિત્યતા છે.

જ્ઞાનગુણમાં પણ આ રીતે નિત્યાનિત્યતા ઘટે છે. જેમ કે કોઈ એક વિવક્ષિત સમયે જેને વર્તમાનરૂપે જાણે છે તેને જ બીજા સમયે અતીતરૂપે જાણે છે, તેમાં અતીત (ભૂત) રૂપે ઉત્પાદ અને વર્તમાનરૂપે નાશ થાય છે, દર્શન-ચારિત્રાદિ સર્વ ગુણોની પ્રવૃત્તિ પણ આ રીતે જ થાય છે.

કાર્યકારણની અપેક્ષાએ નિત્યાનિત્યપણું : જ્ઞાનગુણ જ્યારે જાણવા રૂપે પ્રવર્તે છે, ત્યારે એ ઉપાદાન કારણ છે, અને સર્વનું જ્ઞાન કરવું - જાણવું એ તેનું કાર્ય છે. એક જ સમયમાં જ્ઞાનરૂપ કારણ એ જ્ઞાનરૂપ કાર્યપણે પરિણમે છે, તેથી કાર્યરૂપે ઉત્પાદ અને કારણરૂપે વ્યય થયો, આ તેની અનિત્યતા છે અને જ્ઞાનગુણરૂપે તે ધ્રુવ રહે છે, એ નિત્યતા છે.

એકતા-અનેકતા : જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય, દાન, લાભ, અરૂપી, અવ્યાબાધસુખ વગેરે અનંતાગુણો જુદા જુદા છે, તેથી અનેકતા અને તે અનંત ગુણપર્યાયનો સમુદાયરૂપ આત્મા એક છે, તેથી એકતા.

કાર્યની અપેક્ષાએ પણ ભેદાભેદપણું : જ્ઞાનગુણ જાણવાનું, દર્શનગુણ જોવાનું, ચારિત્રગુણ સ્થિરતાનું - રમણતાનું કાર્ય કરે છે. આ રીતે સર્વ ગુણો સ્વ-સ્વકાર્યના કરનારા હોવાથી આત્મામાં ભેદ-સ્વભાવ છે. પરંતુ આત્મદ્રવ્યમાંથી કોઈ પણ ગુણ જુદો પડતો નથી, માટે અભેદ સ્વભાવ પણ છે.

અસ્તિત્વ-નાસ્તિત્વ : આત્મામાં સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપે અસ્તિપણું છે, અને પરદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવરૂપે નાસ્તિપણું છે; અર્થાત્ આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અસ્તિસ્વભાવ કદી પણ ચાલ્યો જતો નથી. તથા એ આત્મા પરભાવરૂપે પણ કદી પરિણમતો નથી.

સાવયવતા અને નિરવયવતા : લોકાકાશના જેટલા પ્રદેશો છે તેટલા આત્માના પ્રદેશો છે; અર્થાત્ આત્માની અસંખ્ય પ્રદેશોરૂપ ‘સાવયવતા’ છે; પરંતુ તે પ્રદેશો પરસ્પર શૂંબલાની જેમ જોડાયેલા છે, કદી પણ તે જુદા પડતા નથી તેથી તેની અખંડ-નિરવયવતા છે.

કર્તૃતા : પરમાત્મા જ્ઞાનાદિ કાર્યના કર્તા હોવાથી કર્તૃતારૂપે પરિણમે છે, છતાં કંઈ પણ નવીનતા પામતા નથી, અર્થાત્ અસ્તિસ્વભાવ તેનો તે જ કાયમ રહે છે.

આ પ્રમાણે સર્વપરભાવથી રહિત અને સ્યાદ્વાદમયી શુદ્ધતાના ભોગી પ્રભુના ગુણોનું જ્ઞાન થવાથી સાધક તત્ત્વરુચિવાળો બને છે અને અનુક્રમે તત્ત્વરમણતા પ્રાપ્ત કરીને તે પ્રભુના જેવી પોતાની પ્રભુતાને પ્રગટાવે છે...!

◇ ◇ ◇

(૬) શ્રી પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન

(હું તુજ આગળ શું કહું કેસરિયા લાલ... એ દેશી)

શ્રી પદ્મપ્રભ જિન ગુણનિધિ રે લાલ, જગતારક જગદીશ રે વાલેસર ।
જિન ઉપકાર થકી લહે રે લાલ, ભવિજન સિદ્ધિ જગીશ રે,

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૧ ॥

તુજ દરિસણ મુજ વાલ હો રે લાલ, દરિસણ શુદ્ધ પવિત્ર રે વાલેસર ।
દરિસણ શબ્દ નયે કરે રે લાલ, સંગ્રહ એવંભૂત રે

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૨ ॥

શ્રી પદ્મપ્રભ ભગવાન ગુણના ભંડાર છે, ભવ્ય જીવોને ભવસમુદ્રથી તારનારા છે, જગતના ઈશ-સ્વામી છે, પ્રભુની કૃપાથી ભવ્ય જીવો સિદ્ધિસુખની સંપત્તિને મેળવે છે. હે પ્રભુ ! આપનું નિર્મલ દર્શન મને અત્યંત વલ્લભ - પ્રિય લાગે છે.

ખરેખર ! આપનું દર્શન (મૂર્તિદર્શન કે જિનેશ્વરનું શાસન અથવા સમ્યગ્દર્શન - સમ્યક્ત્વ. દર્શન શબ્દના આ ત્રણ અર્થ છે.) પરમ શુદ્ધ છે. પવિત્ર છે, કારણ કે તેના દ્વારા આત્મા કર્મમલથી રહિત બને છે, નયની અપેક્ષાએ આ જ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે કે જે ભવ્યાત્મા પરમાત્માનું દર્શન 'શબ્દનય'થી કરે છે, તેની સંગ્રહનયે શુદ્ધ એવી સત્તા એવંભૂતનયે પૂર્ણ શુદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરે છે અર્થાત્ 'સંગ્રહ' એવંભૂતરૂપે પરિણમે છે.

બીજે વૃક્ષ અનંતતા રે લાલ, પસરે ભુજલ યોગ રે વાલેસર ।
તિમ મુજ આતમ સંપદા રે લાલ, પ્રગટે પ્રભુ સંયોગ રે

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૩ ॥

બીજમાં અનંત વૃક્ષો ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ રહેલી છે, છતાં પણ તેને માટી અને પાણીનો સંયોગ મળે તો જ વૃક્ષ ઊગે છે, તેમ મારા આત્મામાં સત્તાએ અનંત જ્ઞાનાદિ સંપત્તિ રહેલી છે; પરંતુ તેનું પ્રગટીકરણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શનના સંયોગથી જ થાય છે.

જગત જંતુ કારજ રુચિ રે લાલ, સાધે ઉદયે ભાણ રે વાલેસર ।
ચિદાનંદ સુવિલાસતા રે લાલ, વાધે જિનવર જાણ રે,

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૪ ॥

જેમ જગતના સર્વ જીવો સ્વકાર્ય કરવાની રુચિવાળા હોય છે, પરંતુ સૂર્યોદયનું નિમિત્ત મળવાથી તે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના ધ્યાનથી જ ચિદાનંદ - જ્ઞાનાનંદનો વિલાસ વૃદ્ધિ પામે છે.

લબ્ધિ-સિદ્ધિ મંત્રાક્ષરે રે લાલ, ઊપજે સાધક સંગ રે વાલેસર ।
સહજ-અધ્યાતમ તત્ત્વતા રે લાલ, પ્રગટે તત્ત્વી રંગ રે,

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૫ ॥

જેમ અમુક મંત્રાક્ષરમાં અમુક વિદ્યાસિદ્ધિની શક્તિ રહેલી હોય છે, પરંતુ ઉત્તમ ઉત્તરસાધકના યોગથી જ તે વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે, તેવી રીતે સહજ અધ્યાતમ-અનંતજ્ઞાનાદિ શક્તિઓ આત્મામાં રહેલી છે, પણ તે ઉત્તમોત્તમ ઉત્તર સાધક જેવા તત્ત્વરંગી પરમાત્માના નિર્મલ ધ્યાનાદિના યોગથી જ પ્રગટે છે.

લોહ ધાતુ કાંચન હુવે રે લાલ, પારસ ફરસન પામી રે વાલેસર ।
પ્રગટે અધ્યાતમ દશા રે લાલ, વ્યક્ત ગુણી ગુણગ્રામ રે,

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૬ ॥

જેમ પારસના સ્પર્શમાત્રથી લોહું સ્વર્ણમય બની જાય છે, તેમ પૂર્ણગુણી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણગ્રામથી - ગુણસ્મરણ, ધ્યાન વગેરે કરવાથી શુદ્ધ આત્મિક દશા પૂર્ણપણે પ્રગટે છે.

આત્મસિદ્ધિ કારજ ભણી રે લાલ, સહજ નિયામક હેતુ રે વાલેસર ।
નામાદિક જિનરાજના રે લાલ, ભવસાગર મહાસેતુ રે

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૭ ॥

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા આત્માના મુક્તિરૂપ કાર્ય માટે સહજ નિયામક-નિશ્ચિત કાર્ય સિદ્ધ કરનાર હેતુ છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ ચારે નિક્ષેપા સંસારસાગરમાં સેતુ-પુલ સમાન છે અર્થાત્ ભવસાગરથી પાર ઊતરવા માટે પ્રભુના નામાદિ એ મહાન આલંબન છે - આધાર છે.

સ્તંભન ઈન્દ્રિયયોગનો રે લાલ, રક્ત વર્ણ ગુણ રાય રે વાલેસર ।
'દેવચંદ્ર' વૃંદે સ્તવ્યો રે લાલ, આપ અવર્ણ અકાય રે,

વાલેસર ॥ તુજ૦ ॥ ૮ ॥

અનંત ગુણના સ્વામી શ્રી પદ્મપ્રભ ભગવાનના શરીરની - રક્તવર્ણની લાલ કાન્તિ પણ સાધકની ઈન્દ્રિયોનો અને મન, વચન, કાયાના યોગોનો સ્તંભનમંત્ર છે. અર્થાત્ પ્રભુના શરીરના રક્તવર્ણના દર્શનથી ભવ્યાત્માની ઈન્દ્રિયો અને મન-વચન-કાયા સ્થિર બને છે. દેવેન્દ્રોના સમૂહથી સ્તુતિ કરાયેલા પ્રભુ ખરી રીતે વર્ણરહિત અને શરીરથી પણ રહિત છે. સિદ્ધઅવસ્થામાં વર્ણાદિ કે શરીર પણ હોતાં નથી.

◆ છઠ્ઠા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં નિમિત્ત કારણની યથાર્થતાનું અને પ્રભુ દર્શનનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શનના નિમિત્તથી જ આત્માની સત્તાગત શક્તિઓનું પ્રગટીકરણ થયું છે, તે સિવાય થઈ શકતું નથી.

પ્રભુનું દર્શન એટલે સાક્ષાત્ અરિહંતના દર્શનમાં કારણભૂત પ્રભુમૂર્તિનું દર્શન અથવા પ્રભુનું દર્શન એટલે સાક્ષાત્ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના દર્શનમાં ઉત્કૃષ્ટ કારણભૂત જિનશાસ્ત્ર અથવા સાક્ષાત્ આત્મદર્શનમાં ઉપાદાન કારણભૂત સમ્યગ્ દર્શન.

◆ નયની અપેક્ષાએ દર્શન :

(૧) નૈગમ નયની અપેક્ષાએ પ્રભુદર્શન એટલે મન-વચન અને કાયાની ચપળતા સાથે માત્ર ચક્ષુથી થતું પ્રભુમૂર્તિનું દર્શન.

(૨) વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ પ્રભુદર્શન એટલે આશાતના ટાળવાપૂર્વક વંદન-નમસ્કાર સહિત પ્રભુમુદ્રા જોવી તે. (પ્રભુના શરીરને જોવું તે.)

(૩) ઋજુસૂત્રનયની અપેક્ષાએ પ્રભુદર્શન એટલે યોગોની સ્થિરતા સાથે ઉપયોગપૂર્વક પ્રભુમુદ્રા જોવી તે.

(૪) શબ્દનયની અપેક્ષાએ પ્રભુદર્શન એટલે આત્મસત્તા પ્રગટાવવાની રુચિ સહિત પ્રભુની તત્ત્વસંપત્તિરૂપ પ્રભુતાનું અવલોકન કરવું તે. આ રીતે શબ્દનયે પ્રભુનું દર્શન કરવાથી સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ સત્તામાં પડેલી અનંત આત્મશક્તિઓ એવંભૂતનયની દૃષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે પ્રગટે છે. એટલે કે સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ આત્મા સત્તાએ શુદ્ધ છે. પણ જ્યારે તેનું શુદ્ધસ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે પ્રગટે છે ત્યારે તે એવંભૂતનયે પૂર્ણ શુદ્ધસ્વરૂપને પામીને સિદ્ધ થાય છે.

બીજ, સૂર્ય, ઉત્તરસાધક અને પારસના ઉદાહરણથી મોક્ષના પુષ્ટ હેતુ-નિમિત્તકારણની મહત્તા બતાવી છે.

મોક્ષપ્રાપ્તિ પણ શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું નિમિત્ત મળ્યા વિના થઈ શકતી નથી, કારણ કે ભવ્યાત્માની અનાદિકાલીન કર્મોપાર્જનની પરંપરા પણ પુદ્ગલ પદાર્થોના નિમિત્તથી જ થાય છે, એ પૌદ્ગલિક અશુભ નિમિત્તતા શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શુભ નિમિત્તના આલંબન વિના દૂર થઈ શકતી નથી. તેથી જ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના નામાદિ એ જ મોક્ષના નિયામક - નિશ્ચિત હેતુ છે.

◆ ◆ ◆

ॐ ॥ ૧ ॥

સંસારના તાપ, ઉત્તાપ અને સંતાપ એ ત્રિવિધ દુઃખથી મુક્ત કરાવનાર એક માત્ર આત્મજ્ઞાન છે. આત્મા તે જ્ઞાન-રહિત છે નહિ, પણ જીવને હું આવો સુખ સંપન્ન, દુઃખ રહિત, કોઈ અચિંત્ય પદાર્થ છું, તેવું ભાન નથી. ગુરુગમવડે જિજ્ઞાસુ એ નિધાનને જાણે છે. અને શુદ્ધભાવ વડે તેનો અનુભવ કરે છે. ગુરુગમ-પ્રાપ્તિનો ઉપાય વિનય છે.

(૭) શ્રી સુપાર્શ્વ જિન સ્તવન

(હો સુંદર તપ સરખું... એ દેશી)

શ્રી સુપાસ આનંદમેં..., ગુણ અનંતનો કંદ હો, જિનજી ।
જ્ઞાનાનંદે પૂરણો, પવિત્ર ચારિત્રાનંદ હો, જિનજી ॥ શ્રી૦ ॥ ૧ ॥

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુ શુદ્ધ આનંદમય છે, જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણના કંદ-મૂળ છે. તેમના કેટલાક ગુણોનો આનંદ કેવા પ્રકારનો છે, તે સ્તવનકાર મહાત્મા વર્ણવે છે. કેવલજ્ઞાન એ સમગ્ર વિશ્વના ત્રણે કાળના સર્વ પદાર્થોને જ્ઞાપક હોવાથી પ્રભુ તેના આનંદથી પૂર્ણ છે અને સ્વરૂપ-રમણતા રૂપ ચારિત્રના પવિત્ર આનંદથી પણ પરિપૂર્ણ છે.

સંરક્ષણ વિણ નાથ છો, દ્રવ્ય વિના ધનવંત હો, જિનજી ।
કર્તાપદ કિરિયા વિણા, સંત અજેય અનંત હો, જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૨ ॥

પ્રભુના અદ્ભુત ગુણો કેવા આશ્ચર્યજનક છે, તે બતાવે છે :

હે પ્રભુ ! આપ બાહ્ય દષ્ટિએ કોઈનું સંરક્ષણ કરતા નથી છતાં સર્વ જીવોના ત્રણ - શરણરૂપ હોવાથી નાથ છો. દ્રવ્ય-ધન-ધાન્ય કંચનાદિ રહિત છો, છતાં જ્ઞાનાદિ સંપત્તિમય હોવાથી આપ ધનવંત છો. ગમનક્રિયા રહિત હોવા છતાં આપ આત્મસ્વભાવના કર્તા છો. આ રીતે ક્રિયા વિના પણ કર્તાપણું એ આશ્ચર્ય છે !

તેમજ, હે પ્રભુ ! આપ જ સંત છો - શાંત છો, અથવા ઉત્તમ સંતપુરુષ છો, આપ વિષય-કષાયથી અજેય છો અને કોઈ કાળે પણ નાશ પામતા નથી.

અગમ અગોચર અમર તું, અન્વય રિદ્ધિ સમૂહ હો, જિનજી ।
વર્ણ ગંધ રસ ફરસ વિણું, નિજ ભોક્તા ગુણ વ્યુહ હો, જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૩ ॥

હે પ્રભુ ! આપનું સ્વરૂપ અગમ-અગોચર છે, અલ્પજ્ઞાની કે ઈન્દ્રિયોથી જાણી શકાય તેવું નથી. તથા આપ અમર છો - મરણરહિત છો, અન્વય-સહજ વ્યાપકપણે રહેલા અનંત જ્ઞાનાદિ રિદ્ધિના આપ સમૂહ છો. તથા આપ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રહિત છો, તેમ જ આપ શુદ્ધ સ્વરૂપના ભોક્તા અને ગુણના પુંજ છો.

અક્ષયદાન, અચિંતના, લાભ અયત્ને ભોગ હો, જિનજી ।

વીર્યશક્તિ અપ્રયાસતા, શુદ્ધ સ્વગુણ ઉપભોગ હો, જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૪ ॥

હે પ્રભુ ! આપના અનંત ગુણો પરસ્પર સહકારરૂપ અક્ષયદાન કરે છે, આપને ચિંતન કર્યા વિના પણ અનંત ગુણોની સહાયની પ્રાપ્તિરૂપ અનંત લાભ થાય છે. આપ પ્રતિ સમયે પ્રયત્ન વિના પણ અનંત પર્યાયને ભોગવો છો, તથા સર્વ ગુણોની પ્રવૃત્તિ કરવામાં સહાય કરનાર આપની વીર્યશક્તિ બાહ્ય પ્રયાસ વિના પણ સ્ફુરિત થાય છે. ઉલ્લસિત બને છે, અને આપ શુદ્ધ ગુણોનો જ સદા ઉપભોગ કરો છો.

એકાંતિક આત્યંતિકો, સહજ અકૃત સ્વાધીન હો, જિનજી ।

નિરુપચરિત નિર્દ્વન્દ્વ સુખ, અન્ય અહેતુક પીન હો, જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૫ ॥

પરમાત્મા ! આપને જે આત્મિક સુખ-આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે તે એકાંતિક - લેશ પણ દુઃખ વિનાનો એકાંતે - સુખમય છે, આત્યંતિક - જેનાથી ચડિયાતું બીજું સુખ કોઈ નથી એવું છે, સહજ - સ્વાભાવિક છે, અકૃત છે - કોઈનાથી કરેલું નથી, સ્વાધીન - બીજાની અપેક્ષા વિનાનું છે, નિરુપચરિત - જેમાં કોઈ ઉપચાર નથી તેવું - અકાલ્પનિક છે, નિર્દ્વન્દ્વ પરદ્રવ્યના મિશ્રણ - ભેળસેળ વગરનું છે, જે અન્ય કોઈ પદાર્થના સંયોગથી જન્ય નથી, અને પીન - પ્રબળ - પુષ્ટ એવું અસાધારણ કોટિનું સુખ પ્રભુને હોય છે.

એક પ્રદેશે તાહરે, અવ્યાબાધ સમાય હો, જિનજી ।
તસુ પર્યાય અવિભાગતા, સર્વાકાશ નમાય હો. જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૬ ॥

હે પ્રભુ ! આપનું અવ્યાબાધ સુખ જે સર્વ આત્મપ્રદેશોમાં પૂર્ણતયા પ્રગટેલું છે, તેમાંથી એક પણ આત્મપ્રદેશમાં રહેલા અવ્યાબાધ સુખના પર્યાયના અવિભાગ - [કેવલીની બુદ્ધિથી પણ જેનો વિભાગ ન થઈ શકે, એવો સૂક્ષ્મ અંશ]ને એક એક આકાશપ્રદેશ ઉપર ગોઠવવામાં આવે, તો પણ તે લોકાલોકમાં સમાઈ ન શકે, અર્થાત્ સર્વ આકાશ પ્રદેશો કરતાં આપના એક આત્મપ્રદેશમાં રહેલ અવ્યાબાધ સુખના પર્યાયો અનંતગુણા અધિક છે.

એમ અનંત ગુણનો ધણી, ગુણ ગુણનો આનંદ હો, જિનજી ।
ભોગ રમણ આસ્વાદ્યુત, પ્રભુ ! તું પરમાનંદ હો, જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૭ ॥

આ રીતે હે પ્રભુ ! આપ જ્ઞાનાદિ અનંતગુણના અધિપતિ છો, અને તે સર્વ ગુણોનો આનંદ પણ જુદો જુદો છે, તેમજ આપ તે સર્વ ગુણોને ભોગવો છો, તેમાં જ રમણતા કરો છો, અને તે ગુણોના આસ્વાદને પણ ચાખો છો, તેથી ભોગ, રમણ, આસ્વાદરૂપ અનંત આનંદમાં આપ સદા વિલાસ કરી રહ્યા છો, માટે હે પ્રભુ ! આપ જ પરમાનંદમય પરમાત્મા છો.

અવ્યાબાધ રુચિ થઈ, સાધે અવ્યાબાધ હો, જિનજી ।
દેવચંદ્ર પદ તે લહે, પરમાનંદ સમાધ હો, જિનજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૮ ॥

અવ્યાબાધ સુખના સ્વામી પરમાત્માને જોઈને સાધક પણ સ્વસત્તામાં રહેલા તેવા અવ્યાબાધ સુખને પ્રગટ કરવા ઉત્સુક બને છે. ત્યારે તે સદ્ગુરુના શરણે જઈ, સંયમનો સ્વીકાર કરી અવ્યાબાધ સુખને પ્રગટ કરવાની સાધના કરે છે અને અનુક્રમે પરમાનંદની સમાધિને પામે છે, અર્થાત્ સાધક પોતે પણ દેવોમાં ચન્દ્ર સમાન એવા અરિહંત અને સિદ્ધપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

◆ સાતમા સ્તવનનો સાર :

જગતના સર્વ જીવોને સુખ અને આનંદ બહુ જ પ્રિય છે. “ભવાભિનંદી જીવો” નવા નવા ભૌતિક પદાર્થોના સંયોગમાં જ સુખ-આનંદ માની, ભૌતિક પદાર્થો મેળવવા, ભોગવવા માટે અનેકવિધ પ્રયત્નો કરતા હોય છે. પુદ્ગલજન્ય ભૌતિક સુખ એ દુઃખરૂપ જ છે, છતાં અજ્ઞાનવશ જીવ તેમાં સુખની કલ્પના કરે છે. ભૌતિક સુખ શાતાવેદનીયના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે અને તે કર્મનો વિપાક આત્મિક ગુણનો બાધક બને છે, તેથી તેને સાચું સુખ કેમ કહી શકાય ? માટે શાતા કે અશાતા બંને દુઃખરૂપ જ છે. તે બંનેના અભાવથી શરીર અને ઈન્દ્રિયોના સંયોગ વિના જે સહજ આત્મિક સુખ છે એ જ સાચું સુખ છે - પરમ સુખ છે.

આત્માના સહજ અવ્યાબાધ સુખને ક્ષાયિક ભાવે - પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરનારા પરમાત્માના આ સુખની અનંતતાનું તથા બીજા અનંત ગુણોના અનંત આનંદનું સ્વરૂપ આ સ્તવનમાં બતાવવામાં આવ્યું છે.

પરમાત્માના આવા અનુપમ આનંદ, અને સુખનું સ્વરૂપ સાંભળીને સાધક પણ તેવા સુખ અને આનંદને પ્રાપ્ત કરવા માટે તેના ઉપાયરૂપ પ્રભુએ બતાવેલી સમ્યગ્ રત્નત્રયી (તત્ત્વરુચિ, તત્ત્વબોધ, તત્ત્વરમણતા)ની સાધનામાં તત્પર બને છે.

એ સાધના છે, સર્વ પુદ્ગલ પરભાવથી નિવૃત્ત થવું, અર્થાત્ હિંસાદિ પાંચ આસ્રવોને તજવા, શુદ્ધ સંયમ સ્વભાવ રમણતાને પ્રાપ્ત કરવી. શુદ્ધ સંયમની આ સાધના દ્વારા આત્મા અનુક્રમે અવ્યાબાધ સુખ આદિ અનંત ગુણોના પરમાનંદને પ્રાપ્ત કરે છે.

◇ ◇ ◇

માન સરોવરનો હંસ ગંદા પાણીમાં મુખ ન નાખે, તે
મોતીનો ચારો ચરે, તેમ સાધક-જ્ઞાની સંસારના વ્યાવહારિક
પ્રયોજનો કરવા પડે તો કરે, પણ તેને પ્રાધાન્ય ન આપે, પરંતુ
જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલે, જિનાજ્ઞાને અનુસરે.

(૮) શ્રી ચન્દ્રપ્રભ જિન સ્તવન

(શ્રી શ્રેયાંસજિન અંતરજામી... એ દેશી)

શ્રી ચન્દ્રપ્રભ જિનપદ સેવા, હેવાયે જે હલિયાજી ।

આતમગુણ અનુભવથી મલિયા, તે ભવ ભયથી ટલિયાજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૧ ॥

જે ભાગ્યવાન સાધકોને શ્રી ચન્દ્રપ્રભસ્વામી ભગવાનના ચરણની વિધિપૂર્વક સેવા કરવાની હેવા-ટેવ પડી ગઈ છે, એટલે કે પ્રભુસેવા જ જેમનું જીવન છે, તેમને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અવશ્ય અનુભવ થાય છે અને તેમનો ભવભ્રમણનો ભય ટળી જાય છે.

દ્રવ્ય સેવ વંદન નમનાદિક, અર્ચન વલી ગુણ ગ્રામોજી ।

ભાવ અભેદ થાવાની ઈહા, પરભાવે નિષ્કામોજી ॥ શ્રી૦ ॥ ૨ ॥

પ્રભુને વંદન, નમન, પૂજન કરવું, તેમના ગુણોનું કીર્તન-સ્તવન કરવું, એ દ્રવ્યસેવા-પૂજા છે, અને બાહ્ય સુખની આશંસા વિના શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સાથે અભેદભાવે - એકત્વપણે તન્મય થવાની ઈચ્છાપૂર્વક કરાતી દ્રવ્યસેવા એ ભાવસેવા છે. દ્રવ્યસેવા ભાવસેવાનું કારણ હોવાથી આદરણીય છે, સાધ્યરુચિ વિનાની દ્રવ્યપૂજા આત્મહિત સાધક ન હોવાથી નિષ્ફળ છે.

સેવાના ચાર પ્રકાર છે : નામસેવા, સ્થાપનાસેવા, દ્રવ્યસેવા અને ભાવસેવા. તેમાં પ્રથમની બે સેવાનો અર્થ સુગમ હોવાથી તેનો ઉલ્લેખ અહીં નથી કર્યો. દ્રવ્યસેવાની વ્યાખ્યા બીજી ગાથામાં બતાવી છે. હવે ભાવસેવાના બે મુખ્ય પ્રકાર અને તેના પેટા ભેદોનું વર્ણન કરે છે.

ભાવસેવા અપવાદે નૈગમ, પ્રભુ ગુણને સંકલ્પેજી ।

સંગ્રહ સત્તા તુલ્યારોપે, ભેદાભેદ વિકલ્પેજી ॥ શ્રી૦ ॥ ૩ ॥

ભાવસેવાના બે પ્રકાર છે : (૧) અપવાદ ભાવસેવા અને (૨) ઉત્સર્ગ ભાવસેવા. તેમાં પ્રથમ અપવાદ ભાવસેવા સાત નયની અપેક્ષાએ સાત પ્રકારની છે, તે અહીં બતાવે છે.

(૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણોનો ચિંતનાત્મક સંકલ્પ કરવો, તે નૈગમનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

સંસારરસિક જીવનો પરિણામ અનાદિ કાળથી બાહ્ય વિષયાદિનો જ હોય છે, જ્યાં સુધી પ્રભુના અપૂર્વ ગુણોનું સ્વરૂપ તેના જાણવામાં નથી આવતું ત્યાં સુધી અશુભ સંકલ્પોનું નિવારણ થતું નથી. પરંતુ પુણ્યોદય જાગ્રત થતાં જ્યારે જીવને પ્રભુના ગુણોનું સ્વરૂપ જાણવા-સમજવા મળે છે, ત્યારે તે વિષયાદિકના સંકલ્પ-વિકલ્પનું નિવારણ કરી પ્રભુના ગુણોનું ચિંતન કરે છે.

પ્રભુગુણનો સંકલ્પ એ સાધકનો અંતરંગ આત્મ પરિણામરૂપ હોવાથી તે ભાવસેવા છે.

(૨) શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પૂર્ણપણે પ્રગટેલી આત્મસંપત્તિનું ચિંતન કરી, પોતાની આત્મસત્તા પણ શુદ્ધ સંગ્રહનયની દૃષ્ટિએ તેવી જ છે એમ વિચારી, બંનેની તુલ્યતાનું વારંવાર ભાવન કરવું તથા પોતાની શુદ્ધ સત્તા જે અત્યાર સુધી અપ્રગટ છે, તે બદલ હૃદયમાં ખેદ - પશ્ચાત્તાપ કરવા સાથે પ્રભુની પ્રગટ શુદ્ધ સત્તા પ્રત્યે અપાર આદર-બહુમાન ભાવ કેળવવો. તેમ જ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ પણ પરમાત્મા અને સ્વઆત્માનો ભેદ અને સત્તાના સાધર્મ્યથી અભેદ વિચારી પોતાની અપ્રગટ સત્તાને પ્રગટાવવાની રુચિ સાથે એકાગ્ર બની ચિંતન કરવું એ સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

વ્યવહારે બહુમાન જ્ઞાનનિજ, ચરણે જિનગુણ રમણાજી ।

પ્રભુગુણ આલંબી પરિણામે, ઋજુપદ ધ્યાન સ્મરણાજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૪ ॥

(૩) સાધક જ્યારે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની કેળવણાનાદિ ગુણસંપત્તિના અને આઠ પ્રાતિહાર્ય, ચોત્રીસ અતિશય તથા પાંત્રીસ ગુણયુક્ત વાણી વગેરે ઉપકારસંપદાના સતત સ્મરણ સાથે પ્રભુની પ્રભુતા, સર્વોત્તમતા વગેરેનો વિચાર કરી પ્રભુભક્તિમાં પોતાનો ભાવોલ્લાસ વધારે છે, અને તેના દ્વારા પ્રભુના ગુણોમાં રમણતા-તન્મયતા પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે સાધકના જે ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રવૃત્તિ પ્રભુના ગુણોને અનુસરનારી બને છે, તે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

(૪) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણોનું આલંબન લઈને સ્વઆત્માના અંતરંગ પરિણામરૂપ ક્ષાયોપશમિક રત્નત્રયીમાં તન્મય બનવું, એટલે કે આત્મસ્વરૂપના ધ્યાનમાં તન્મય બનવું તે ઋજુસૂત્રનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

શબ્દે શુક્લ ધ્યાનારોહણ, સમભિરૂઢ ગુણ દશમેજી ।
બીય શુક્લ અવિકલ્પ એકત્વે, એવંભૂત તે અમમેજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૫ ॥

(૫) શ્રી અરિહંત પરમાત્માના શુદ્ધ દ્રવ્યના આલંબન વડે પૃથક્ત્વવિતર્કસપ્રવિચારરૂપ શુક્લ ધ્યાન (પ્રથમ પ્રકાર) ધ્યાવવું તે શબ્દનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

(૬) દશમા સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત કરવો તે સમભિરૂઢનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

(૭) બારમા ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનકને (શુક્લ ધ્યાનનો બીજો પ્રકાર) એટલે કે નિર્વિકલ્પ સમાધિને પ્રાપ્ત કરવી તે એવંભૂતનયની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવા છે.

ઉત્સર્ગે સમકિત ગુણ પ્રગટ્યો, નૈગમ પ્રભુતા અંશેજી ।
સંગ્રહ આતમ-સત્તાલંબી, મુનિપદ ભાવ પ્રશંસેજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૬ ॥

(૧) જ્યારે તત્ત્વનિર્ધારરૂપ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે પૂર્ણ પ્રભુતાનો એક અંશ પ્રગટ થાય છે, તેથી આત્માનું એક અંશે કાર્ય સફળ થયું ગણાય છે, તે નૈગમનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે.

(૨) સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ બાદ જ્યારે ભાવમુનિપદને પામી, આત્મસત્તાનું ભાસન, રમણ અને તેમાં તન્મયતા થાય છે ત્યારે ઉપાદાનનું સ્મરણ જાગ્રત થવાથી આત્મા સ્વસત્તાવલંબી બને છે, તે સંગ્રહનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે.

(૩) અપ્રમત્તદશા પ્રાપ્ત થતાં જ્યારે આત્માની ગ્રાહકતા, વ્યાપકતા, ભોક્તૃતા, કર્તૃતા આદિ સર્વશક્તિઓ, આત્મસ્વરૂપમાં પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે અંતરંગ વ્યવહાર વસ્તુસ્વરૂપની અપેક્ષાએ થાય છે. આ અવસ્થા વ્યવહારનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે. આ મુનિપદનો ભાવ અતિશય પ્રશંસનીય છે.

ઋજુસૂત્રે જે શ્રેણિ પદસ્થે, આત્મશક્તિ પ્રકાશેજી ।

યથાખ્યાત પદ શબ્દ સ્વરૂપે, શુદ્ધ ધર્મ ઉલ્લાસેજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૭ ॥

(૪) ક્ષપક શ્રેણીમાં જે આત્મશક્તિઓ પ્રગટ થાય છે તે ઋજુસૂત્રનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે.

(૫) યથાખ્યાત ક્ષાયિક ચારિત્રનું પ્રગટીકરણ થતાં જે શુદ્ધ અકષાયી આત્મધર્મ ઉલ્લસિત થાય છે, તે શબ્દનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે.

ભાવ સયોગી અયોગી શૈલેશે, અંતિમ દુગનય જાણોજી ।

સાધનતાએ નિજગુણ વ્યક્તિ, તેહ સેવના વખાણોજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૮ ॥

(૬) સર્વ ઘાતી કર્મોને ખપાવી, અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંતવીર્યને પ્રગટ કરવું અર્થાત્ તેરમા સયોગી ગુણસ્થાનકને પ્રાપ્ત થવું તે સમભિરૂઢનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે.

(૭) શૈલેશીકરણ કરી, આત્મા, અયોગી ગુણસ્થાનક પામે તે એવંભૂતનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે.

આ પ્રમાણે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવારૂપ સાધના એ અપવાદ ભાવસેવા અને તે સાધના દ્વારા જે આત્મગુણોનું પ્રગટીકરણ થાય છે તે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે. કેમકે અપ્રગટ આત્મગુણોને પ્રગટ કરવામાં તે કારણભૂત છે.

કારણ ભાવ તેહ અપવાદે, કાર્યરૂપ ઉત્સર્ગેજી ।
આત્મભાવ તે ભાવ દ્રવ્ય પદ, બાહ્ય પ્રવૃત્તિ નિઃસર્ગેજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૯ ॥

પ્રસ્તુત વિષયમાં કારણભાવ એટલે અરિહંતસેવા એ આત્મસાધનાનું મુખ્ય કારણ હોવાથી તેને અપવાદ ભાવસેવા કહેવાય છે અને શ્રી અરિહંતની સેવાથી જે સ્વગુણ નિષ્પત્તિ-ઉત્પત્તિરૂપ કાર્ય થાય છે તે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા છે. આ રીતે કારણ-કાર્ય-ભાવનો સંબંધ જાણવો. ઉત્સર્ગ એટલે પૂર્ણ નિર્મળ, નિર્દોષ ભાવ. તેનો અર્થ અહીં આત્મભાવ લેવાનો છે અને વંદન-પૂજનાદિની બાહ્યપ્રવૃત્તિ એ દ્રવ્યસેવા છે.

કારણ ભાવ પરંપરા સેવન, પ્રગટે કારજ ભાવોજી ।
કારજ સિદ્ધે કારણતા વ્યય, શુચિ પરિણામિક ભાવોજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૧૦ ॥

શ્રી અરિહંત પરમાત્માની ભાવસેવારૂપ જે કારણભાવ છે, તેની સેવા કરવાથી ઉત્સર્ગ-આત્મસ્વભાવરૂપ કાર્ય પ્રગટે છે. અને જ્યારે શુદ્ધ - સિદ્ધતારૂપ કાર્ય પૂર્ણ સિદ્ધ થાય છે ત્યારે કારણતાનો વ્યય-નાશ થઈ જાય છે. તે સમયે માત્ર શુદ્ધ પારિણામિક ભાવ જ શેષ રહે છે જે આત્માનો મૂળભૂત સ્વભાવ છે.

પરમગુણી સેવન તન્મયતા, નિશ્ચય ધ્યાને ધ્યાવેજી ।
શુદ્ધાતમ અનુભવ આસ્વાદી, દેવચંદ્ર પદ પાવેજી ॥

શ્રી૦ ॥ ૧૧ ॥

પરમગુણી શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવામાં તન્મય બનીને જે સાધક આત્મા આત્મસ્વરૂપનું સ્થિરતાપૂર્વક ધ્યાન કરે છે તે પૂર્ણ શુદ્ધ આત્માના અનુભવનું આસ્વાદન કરીને, દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળએવા અરિહંતપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

◆ આઠમા સ્તવનનો સાર :

શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા એ મોક્ષપ્રાપ્તિનો પ્રધાન હેતુ છે, આ વાતને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ, નયવાદની અપેક્ષાએ સ્વ-પર રીતે સ્તવનકાર શ્રીમદ્ દેવચન્દ્રજી મહારાજ સમજાવે છે.

નૈગમાદિ સાતે નયો વસ્તુના ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ સ્વરૂપને જણાવનારા છે. શ્રી અરિહંતસેવા અને તેનાથી પ્રગટ થતી આત્મવિશુદ્ધિ દ્વારા અનુક્રમે મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાધક અરિહંતના ધ્યાનમાં જેટલો વધુ મગ્ન બને છે, તેટલી તેની આત્મવિશુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી જાય છે.

શ્રી અરિહંતનું દર્શન, વંદન, પૂજન, સ્તવન એ ભાવસેવાનું કારણ છે માટે તેને દ્રવ્યસેવા કહેવાય છે.

શ્રી અરિહંત સાથે તન્મય બનવાની ઈચ્છાપૂર્વક કરાતી દ્રવ્યપૂજા એ આત્માના વીર્યને - આત્મશક્તિને ઉલ્લસિત કરે છે અને તેથી શ્રી અરિહંતના ધ્યાનમાં તલ્લીનતા પ્રાપ્ત થતાં અપૂર્વ આત્મશુદ્ધિ થાય છે.

શ્રી અરિહંત પ્રભુના ધ્યાનાદિથી પ્રગટતી આત્મશુદ્ધિનું વર્ણન જૈન શાસ્ત્રોમાં ૧૪ ગુણસ્થાનક, ૮ યોગદૃષ્ટિ, ૫ અધ્યાત્મ વગેરે યોગ આદિની અપેક્ષાએ વિવિધ રીતે કરવામાં આવેલ છે.

પ્રસ્તુતમાં અપવાદ ભાવસેવા અને ઉત્સર્ગ ભાવસેવાનું વર્ણન સાતનયની અપેક્ષાએ 'બૃહત્કલ્પભાષ્ય'ના આધારે કરવામાં આવ્યું છે અને તે આત્માની ઉત્તરોત્તર પ્રકર્ષ પામતી વિશુદ્ધિને બતાવે છે.

નૈગમનયે અપવાદ ભાવસેવાનો પ્રારંભ અપુનર્બંધક અવસ્થા (માર્ગાનુસારી અવસ્થા)થી થઈ જાય છે, ત્યાર બાદ સાધકની આત્મવિશુદ્ધિ મિત્રા, તારા, બલા અને દીપ્રાદૃષ્ટિના ક્રમે ક્રમશઃ વિકસિત બનતી જાય છે.

મંદ મિથ્યાત્વ દશામાં પણ ઉપચારથી ઈચ્છાયોગ અને અધ્યાત્મયોગ હોઈ શકે છે, કારણ કે ત્યાં પણ પરમાત્મ-ગુણોનું સ્મરણ-ચિંતન આદિ હોય છે.

સંગ્રહનયે અપવાદ ભાવસેવાનો પ્રારંભ દીપ્રાદૃષ્ટિથી થવા સંભવ છે. પછી અનુક્રમે વિશુદ્ધિ વધતાં સમ્યગ્દર્શન અને દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ભૂમિકામાં ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય તો સ્થિરાદૃષ્ટિ પણ હોઈ શકે છે. અહીં પરમાત્માની શુદ્ધ સ્વભાવ દશાના સ્મરણ-ચિંતન અને ધ્યાન સાથે સાધક પોતાની આત્મસત્તાને પ્રભુની શુદ્ધસત્તા સાથે સરખાવે

છે. “મારો આત્મા પણ સત્તાએ સિદ્ધ સમાન છે” એવા ચિંતન દ્વારા પોતાના અંતરાત્માને પરમાત્મભાવનાથી ભાવિત બનાવે છે.

વ્યવહારનયે અપવાદ ભાવસેવા સર્વ સાવધયોગના ત્યાગી એવા શુદ્ધ સંયમના ધારક મુનિને હોય છે, તેઓ પોતાના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનાદિ ગુણોને આદર અને બહુમાનપૂર્વક પરમાત્માના ગુણોના ચિંતન, મનન અને ધ્યાનમાં તન્મય બનાવે છે.

આ રીતે ઋજુસૂત્ર આદિ નયોની અપેક્ષાએ અપવાદ ભાવસેવાનું સ્વરૂપ પણ ગાથાર્થથી સમજી શકાય તેવું છે. અર્થાત્ સાધક ઉત્તરોત્તર ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનમાં પ્રગતિ કરતો નિર્વિકલ્પ દશાને પામે છે.

નૈગમનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માના ગુણોના ચિંતન-મનનથી જ્યારે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે ત્યારે હોય છે કારણ કે આત્માની અનંતગુણ પર્યાયમયી પ્રભુતાનો જે એક અંશ પ્રગટ્યો છે, તે પણ અનંતગુણોને પ્રગટાવવાનું સાધન છે માટે તેને પણ સેવા કહેવાય છે. તન્મયતા થવી એ જ સેવા શબ્દનો અર્થ છે.

સંગ્રહનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા ભાવ મુનિને હોય છે, તેઓ જ્યારે અપ્રમત્ત દશાને પામી આત્મસત્તામાં રમણતા કરે છે એટલે કે સ્વસત્તામાં તન્મયતા સાધે છે ત્યારે તેમને હોય છે.

વ્યવહારનયે ઉત્સર્ગ ભાવસેવા અપ્રમત્ત મુનિ અપૂર્વ કરણાદિ ભાવોને પામે છે તે વખતે હોય છે, પછીના ગુણસ્થાનકોમાં થતી આત્મવિશુદ્ધિના ક્રમને આ રીતે ઘટાવી શકાય છે.

◆ દૃષ્ટિ અને ગુણસ્થાનકની અપેક્ષાએ બન્ને પ્રકારની સેવા :

(૧) અપવાદ ભાવસેવા	દૃષ્ટિ	ગુણસ્થાન
૧. નૈગમ-પ્રભુ ગુણનો સંકલ્પ	૧ થી ૪	સમ્યક્ત્વ અભિમુખતા
૨. સંગ્રહ-પ્રભુસત્તા સાથે તુલ્યતા	૫	૪-૫
૩. વ્યવ-પ્રભુ ગુણમાં રમણતા	૬	૫-૬
૪. ઋજુ-ધર્મ ધ્યાનરૂપ આત્મસ્વભાવમાં નિશ્ચલતા	૭	૭

૫. શબ્દ-શુક્લધ્યાનના ૧લા પાયાનું ચિંતન	૮	૮-૯
૬. સમ-શુક્લધ્યાનના ૧લા પાયાના અંતે	૮	૧૦
૭. એવં-શુક્લધ્યાનનો બીજો પાયો- નિર્વિકલ્પ દશા પામે ત્યારે	૮	૧૨
(૨) ઉત્સર્ગ ભાવસેવા	દૃષ્ટિ	ગુણસ્થાનક
૧. નૈગમ-ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ	૫-૬	૪-૫
૨. સંગ્રહ-આત્મસત્તારમણ	૭	૬-૭
૩. વ્યવ-અપ્રમત્ત દશામાં અપૂર્વગુણપ્રાપ્તિ	૮	૮
૪. ઋજુ-ક્ષયક શ્રેણિગત આત્મશક્તિ	૮	૯-૧૦
૫. શબ્દ-ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર	૮	૧૨
૬. સમ-સયોગી	કેવલજ્ઞાની	૧૩
૭. એવં-અયોગી	કેવલજ્ઞાની	૧૪

સેવા એ સાધકની સાધનાનો ‘માપદંડ’ (થરમોમીટર) છે. મહાપુરુષોએ બતાવેલા આ માપદંડ દ્વારા આપણે આપણી આધ્યાત્મિક ભૂમિકાનું માપ કંઈક અંશે કાઢી શકીએ છીએ, અને આગળની ઉચ્ચ ભૂમિકાઓને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય જાણી તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવાની પ્રેરણા મેળવી શકીએ છીએ.

◆ ◆ ◆

અપાર્થિવ આસ્વાદ

ભવ્યાત્મનુ ! ભોજનના ષડ્વરસ પૌદ્ગલિક પદાર્થો જીવાના સ્પર્શવડે સુખાભાસ ઉત્પન્ન કરે છે. કંઈ નીચે ઉતરી ગયા પછી તેનો સ્વાદ ચાલ્યો જાય છે, જ્યારે આત્મામાં રહેલો સ્વયં શાંતરસ સર્વદા સુખ આપનારો છે. તેમાં પૌદ્ગલિક પદાર્થોની જરૂર રહેતી નથી. તે આત્મામાં ઘૂંપાયેલો છે. આત્મા વડે જ પ્રગટ થાય છે.

(૯) શ્રી સુવિધિ જિન સ્તવન

(થારા મહેલા ઉપર... એ દેશી)

દીઠો સુવિધિ જિણંદ, સમાધિરસે ભર્યો, હો લાલ ॥ સ૦ ॥
ભાસ્યો આત્મસ્વરૂપ, અનાદિનો વીસર્યો, હો લાલ ॥ અ૦ ॥
સકલ વિભાવ ઉપાધિ થકી મન ઓસર્યો, હો લાલ ॥ થ૦ ॥
સત્તા સાધન માર્ગ ભણી એ સંચર્યો, હો લાલ ॥ ભણી૦ ॥ ૧ ॥

સાધક આત્મા મહાન પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલાં વીતરાગ પ્રભુનાં દર્શનથી અત્યંત હર્ષિત બની તેમની પ્રભુતાની સ્તુતિ કરતાં કહે છે : સમાધિ-સમતારસના ભંડાર શ્રી સુવિધિનાથ પ્રભુની પ્રશાંત મુદ્રા જોવાથી અનાદિકાલથી ભુલાયેલા મારા આત્મસ્વરૂપની મને ઓળખાણ થઈ, સર્વ પ્રકારના રાગદ્વેષાદિ વિભાવ તથા બાહ્ય (ધનધાન્યાદિ) ઉપાધિથી મન નિવૃત્ત થયું અને આત્મસત્તાની સાધનાના માર્ગરૂપ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રમાં પ્રવૃત્ત થયું. ખરેખર ! પરમાત્માની પ્રશાંત મુખમુદ્રાનાં દર્શનથી પરમાત્માના યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાણ થાય છે અને તે દ્વારા આત્મસ્વરૂપની પણ ઓળખાણ થાય છે.

તુમ પ્રભુ જાણગ રીતિ, સર્વ જગ દેખતા હો લાલ ॥ સ૦ ॥
નિજ સત્તાએ શુદ્ધ, સહુને લેખતા હો લાલ ॥ સ૦ ॥
પરપરિણતિ અદ્વેષ-પણે ઉવેખતા, હો લાલ ॥ ૫૦ ॥
ભોગ્યપણે નિજ શક્તિ, અનંત ગવેખતા, હો લાલ ॥ અ૦ ॥ ૨ ॥

હે પ્રભુ ! આપ જ્ઞાતૃત્વશક્તિથી સર્વ જગતના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણો છો. પણ વીતરાગ હોવાથી રાગદ્વેષ કરતા નથી. તથા સર્વ જીવાદિ દ્રવ્યો - પદાર્થો જે પોતાની સત્તાએ શુદ્ધ-નિસંગ છો. (કેમકે કોઈ પણ જીવ કે પુદ્ગલનું મૂલ સ્વરૂપ પરસ્પર મળી જઈને અશુદ્ધ થતું નથી. એમ, આપ સત્તા ધર્મે સહુને શુદ્ધ રૂપે જુઓ છો, એથી સંસારી જીવમાં રહેલી પરપરિણતિ (રાગદ્વેષાદિ ભાવ અશુદ્ધિ)ની અદ્વેષપણે ઉપેક્ષા કરો છો, તેમ જ આપ આત્માની અનંત ગુણ પર્યાયરૂપ શક્તિને ભોગ્યરૂપે ગણી તેને જ ભોગવો છો.

દાનાદિક નિજ ભાવ, હતા જે પરવશા, હો લાલ ॥ હ૦ ॥
તે નિજ સન્મુખ ભાવ, ગ્રહી લહી તુજ દશા, હો લાલ ॥ ગ્ર૦ ॥
પ્રભુનો અદ્ભુત યોગ, સરૂપતણી રસા હો લાલ ॥ સ૦ ॥
ભાસે વાસે તાસ, જાસ ગુણ તુજ જિસા, હો લાલ ॥ જા૦ ॥ ૩ ॥

દાનાદિક (ક્ષાયોપશમિક ધર્મો) ગુણો પરાધીનપણે અનાદિથી પુદ્ગલ અનુયાયી બની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા, તે આપની પ્રભુતા-વીતરાગ-દશાનું આલંબન પામી આત્મસન્મુખ થાય છે એટલે કે નિમિત્તાલંબી થયેલા દાનાદિગુણો સ્વરૂપાલંબી બને છે. ખરેખર ! અરિહંત પરમાત્માના યોગની એટલે સંપૂર્ણ રત્નત્રયીના સ્વરૂપની રસા - ભૂમિકા અદ્ભુત છે, તેની યથાર્થ ઓળખાણ અને પ્રતીતિ તેને જ થઈ શકે છે કે જેનામાં પ્રભુના જેવા ગુણો પ્રગટ્યા છે; અર્થાત્ સર્વજ્ઞ આત્મા જ પ્રભુના સર્વ ગુણોને જાણી શકે છે અને સર્વજ્ઞતાની પ્રાપ્તિનો ક્રમ બતાવી શકે છે.

મોહાદિકની ધૂમી, અનાદિની ઊતરે, હો લાલ ॥ અ૦ ॥
અમલ અખંડ અલિપ્ત, સ્વભાવ જ સાંભરે, હો લાલ ॥ સ્વ૦ ॥
તત્ત્વરમણ શુચિ ધ્યાન, ભણી જે આદરે, હો લાલ ॥ ભ૦ ॥
તે સમતારસધામ, સ્વામી મુદ્રા વરે, હો લાલ ॥ સ્વા૦ ॥ ૪ ॥

હે પ્રભુ ! અનાદિ કાળથી વળગેલી મોહાદિની મૂર્છા ઊતરે છે એટલે કે અતત્ત્વમાં તત્ત્વબુદ્ધિરૂપ મિથ્યાત્વ દૂર થાય છે ત્યારે નિર્મલ, અખંડ અને કર્મથી અલિપ્ત એવા આત્મસ્વભાવની ઓળખ થાય છે. શ્રી અરિહંત પ્રભુના પવિત્ર - પ્રશસ્ત ધ્યાન વડે જે સાધક આત્મતત્ત્વમાં

રમણતા કરી પ્રભુ સાથે એકત્વ અનુભવે છે અને શુક્લ ધ્યાનાગ્નિથી સકલ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરે છે, તે જ સમતારસના ભંડાર એવા ત્રણ લોકના સ્વામી અરિહંત પરમાત્માના જેવી શાંત મુદ્રાને પામી શકે છે.

પ્રભુ છો ત્રિભુવન નાથ, દાસ હું તાહરો, હો લાલ ॥ દા૦ ॥
કરુણાનિધિ અભિલાષ, અછે મુજ એ ખરો, હો લાલ ॥ અ૦ ॥
આતમ વસ્તુ સ્વભાવ, સદા મુજ સાંભરો, હો લાલ ॥ સ૦ ॥
ભાસન વાસન એહ, ચરણ ધ્યાને ધરો, હો લાલ ॥ ચ૦ ॥ ૫ ॥

હે પ્રભુ ! આપ તો ત્રણ ભુવનના સ્વામી છો (અપ્રાપ્ત ગુણને પ્રાપ્ત કરાવનારા અને પ્રાપ્તગુણનું રક્ષણ કરનારા છો) અને હું તો આપનો અદનો દાસ છું. હે કરુણાસાગર પ્રભુ ! મારો આ સાચો મનોરથ છે કે મારો આત્મસ્વભાવ જે વસ્તુ સ્વરૂપે શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ગુણમય છે, તેનું મને સદા સ્મરણ રહો ! હે પ્રભો ! પ્રતીતિ, શ્રદ્ધા, ભાસન, જ્ઞાન અને તન્મયતાપૂર્વકની રમણતા પણ મને મારા સ્વભાવની જ થાઓ ! સાધકભાવમાં સાધકરૂપે અને સિદ્ધાવસ્થામાં સિદ્ધરૂપે સ્વભાવ-રમણતા થાય એ જ એક મારી અભિલાષા છે.

પ્રભુમુદ્રાને યોગ પ્રભુ પ્રભુતા લખે હો લાલ ॥ પ્ર૦ ॥
દ્રવ્યતણે સાધર્મ્ય, સ્વસંપત્તિ ઓળખે હો લાલ ॥ સ્વ૦ ॥
ઓલખતા બહુમાન, સહિત રુચિ પણ વધે હો લાલ ॥ સ૦ ॥
રુચિ અનુયાયી વીર્ય, ચરણધારા સધે હો લાલ ॥ ચ૦ ॥ ૬ ॥

શ્રી અરિહંત પરમાત્માની પ્રશાંત મુદ્રાનાં દર્શનથી આત્મા પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધ ગુણપર્યાયમયી પ્રભુતાને ઓળખી લે છે. તેમ જ જીવદ્રવ્યના સાધર્મ્યથી તેને સ્વસંપત્તિ (આત્મગુણો)ની પ્રતીતિ થાય છે (અર્થાત્ પરમાત્મા અને મારા આત્માનું જીવત્વ સમાન હોવાથી જેટલા જ્ઞાનાદિ ગુણો તેમનામાં પ્રગટેલા છે, તેટલા જ ગુણો મારી આત્મસત્તામાં રહેલા છે એવી શ્રદ્ધા થાય છે) આવી પ્રભુતાની ઓળખાણ થતાં બહુમાનપૂર્વક તેવી પ્રભુતાને પ્રગટાવવાની રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે, રુચિ અનુસાર વીર્યશક્તિની સ્ફુરણા થાય છે અને વીર્યશક્તિની પ્રબળતા મુજબ ચારિત્ર-આત્મરમણતાની ધારા (પ્રવાહ) ચાલે છે. આત્મસ્વભાવની રુચિ ઉત્પન્ન થતાં સર્વ ચારિત્ર વીર્યાદિ ગુણો સ્વભાવમાં જ લીન બને છે.

ક્ષાયોપશમિક ગુણ સર્વ, થયા તુજ ગુણરસી હો લાલ ॥ થ૦ ॥
સત્તા સાધન શક્તિ, વ્યક્તતા ઉલ્લસી હો લાલ ॥ વ્ય૦ ॥

હવે સંપૂર્ણ સિદ્ધિ, તણી શી વાર છે હો લાલ ॥ ત૦ ॥
“દેવચંદ્ર” જિનરાજ, જગત આધાર છે હો લાલ ॥ જ૦ ॥ ૭ ॥

હે પ્રભુ ! રુચિ, જ્ઞાન, રમણતા, વીર્યાદિ સર્વ ક્ષયોપશમિક ગુણો જ્યારે આપના ક્ષાયિક ભાવે પ્રગટેલા કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોનાં સ્મરણ, ચિંતન, મનન અને ધ્યાન દ્વારા તેના રસિક બને છે, ત્યારે આત્મસત્તાને પ્રગટ કરનારી જે આત્મશક્તિ અત્યાર સુધી આચ્છાદિત થયેલી હતી, તે વ્યક્તરૂપે - પ્રગટપણે ઉલ્લસિત થાય છે. (અર્થાત્ હે પ્રભુ ! તમારા આલંબને ઉપાદાન પ્રગટે છે.) હવે સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવામાં શી વાર લાગવાની છે ! અર્થાત્ પુષ્ટ નિમિત્તના આલંબનથી સ્વરૂપાલંબી બનેલો સાધક અલ્પકાળમાં જ અવશ્ય સિદ્ધિસુખને પામે છે. દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ જિનેશ્વર પ્રભુ જ સર્વ જીવોના આધાર છે - પ્રાણ છે અને શરણ છે.

◆ નવમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં આત્મા અને પરમાત્માની વચ્ચે રહેલા અંતરને તોડવાનો સચોટ ઉપાય બતાવવામાં આવ્યો છે.

અરિહંત પરમાત્માનાં સાક્ષાત્ દર્શનથી કે તેમની પ્રશાંતમૂર્તિના દર્શનથી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ભાન થાય છે, સૂક્ષ્મનિગોદથી માંડી સર્વ જીવયોનિમાં ભ્રમણ કરતાં કરતાં આજે પરમપુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલા આ માનવભવમાં મહાન સદ્ભાગ્યે પરમાત્મદર્શન થતાં આત્મસ્વભાવની ઓળખાણ થઈ, જેથી સાધકનું હૈયું હર્ષથી પુલકિત બની જાય છે. તેમ જ વિષય-કષાયની પ્રવૃત્તિ એ જ મારા આત્મવિકાસને અવરોધનારી છે, એવો નિશ્ચય થતાં સાધક અશુભ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી આત્મસાધનામાં સહાયક સમ્યગ્ રત્નત્રયીની આરાધનામાં ઉજમાળ બને છે.

અરિહંત પરમાત્માની સહજ સુખમય પૂર્ણશુદ્ધ સ્વભાવ દશાનું સાધકને જેમ જેમ વિશેષ વિશેષ જ્ઞાન થાય છે, તેમ તેમ તે સાધકની આત્મશક્તિઓ પરાનુયાયીપણું છોડીને આત્મસ્વભાવની સન્મુખ થાય છે.

મિથ્યાત્વની અર્થાત્ અવિદ્યાની ગાઢ મૂર્છા દૂર થતાં જ્યારે આત્મા પોતાના નિર્મળ, અખંડ અને અલિપ્ત સ્વભાવને ઓળખી અને નિર્મળ નિશ્ચલ ધ્યાન દ્વારા તે આત્મસ્વભાવમાં જ રમણતા કરે છે, ત્યારે તે ક્રમે ક્રમે સમતા રસમયી પરમ શાંત રસમય (પ્રભુમુદ્રા જેવી) મુદ્રાને પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ આત્મા પરમાત્મપદને પામે છે. આ જ પ્રક્રિયાને અનુભવયોગી શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં આત્માર્પણની પ્રક્રિયા તરીકે ઓળખાવે છે.

“બહિરાતમ તજ અંતર આતમા, રૂપ થઈ થિરભાવ સુજ્ઞાની !
પરમાતમનું હો આતમ ભાવવું, આતમ અરપણ દાવ સુજ્ઞાની !
આતમ અરપણ વસ્તુ વિચારતાં, ભરમ ટળે મતિદોષ સુજ્ઞાની !
પરમ પદારથ સંપદ સંપજે, ‘આનંદઘન’ રસ પોષ સુજ્ઞાની !!
આ રીતે, અરિહંત પરમાત્માના આલંબનથી જ આત્મામાં તત્ત્વરુચિ, તત્ત્વજ્ઞાન અને તત્ત્વરમણતા પ્રગટે છે. તે સિવાય નહિ, એમ જાણીને સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓએ અરિહંત પરમાત્માનાં સ્મરણ, વંદન, પૂજન, સ્તવન, આજ્ઞાપાલન અને ધ્યાનાદિમાં પ્રયત્નશીલ બનવું આવશ્યક છે.

તત્ત્વજ્ઞાન ગર્ભિત ભક્તિરસસભર આવાં સ્તવનોનું એકાગ્રચિત્તે જેમ જેમ વધુ રટણ અને ગાન થાય છે, તેમ તેમ સાધકને અપૂર્વ ભાવોલ્લાસ જાગતો રહે છે અને અદ્ભુત આનંદની અનુભૂતિ થતી રહે છે, તેથી ધ્યાનમાં નિશ્ચલતા સહજ બને છે.

મૈત્રી આદિ ભાવના તે માતા સ્વરૂપ છે

માને સંતાન પ્રત્યે વાત્સલ્ય ભાવ હોય છે, તે મૈત્રીભાવના.
માને સંતાનના વિવેક આદિ ગુણો પ્રત્યે પ્રમોદભાવ થાય છે. માને સંતાનના દુઃખ પ્રત્યે કરૂણા ઉપજે છે તે કરૂણાભાવના. સંતાન જો સ્વચ્છંદી બને તો મા જતું કરે છે તે માધ્યસ્થ્ય ભાવના. જગતના સર્વ જીવો પ્રત્યે આવો ભાવ કેળવવાનો છે.

(૧૦) શ્રી શીતલ જિન સ્તવન

(આદર જીવ ક્ષમાગુણ આદર... એ દેશી)

શીતલ જિનપતિ પ્રભુતા પ્રભુની, મુજથી કહીય ન જાયજી ।
અનંતતા નિર્મલતા પૂર્ણતા, જ્ઞાન વિના ન જણાયજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૧ ॥

શ્રી શીતલનાથ પ્રભુની પરમ પ્રભુતાનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. કારણ કે પ્રભુની પ્રભુતાની અનંતતા, નિર્મળતા અને પૂર્ણતાનું પૂર્ણ સ્વરૂપ કેવલજ્ઞાન સિવાય જાણી કે જોઈ શકાય તેમ નથી.

કેવલજ્ઞાની ભગવંતો પણ પ્રભુતાને પ્રત્યક્ષ જાણે છે, છતાં તેનું વર્ણન કરી શકતા નથી. કેમ કે પ્રભુની પ્રભુતા અનંત છે અને વચન ક્રમિક છે, અને આયુષ્ય પરિમિત છે. પ્રભુતા નિરાવરણ-નિઃસંગ હોવાથી નિર્મળ છે અને સંપૂર્ણપણે પ્રગટ હોવાથી તે પૂર્ણ છે.

ચરમ જલધિ જલમિણે અંજલિ, ગતિ જીપે અતિવાયજી ।
સર્વ આકાશ ઓલંધે ચરણે, પણ પ્રભુતા ન ગણાયજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૨ ॥

કદાચ કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનાં (સાધિક ત્રણરજજી વિસ્તાર પરિધિવાળા) પાણીને અંજલિથી માપી શકે, શીઘ્ર ગતિથી પ્રચંડ વાયુના વેગને પણ જીતી શકે, કે પગે ચાલીને લોકાલોકરૂપ આકાશને પણ ઓળંગી જાય, છતાં તે પ્રભુની પ્રભુતાને કદાપિ ગણી શકે નહિ.

આ અસંભવિત દૃષ્ટાંત પ્રભુની અનંતતા કેટલી અનંત અને અગમ્ય છે, તે સમજાવવા પૂરતું જ છે.

સર્વદ્રવ્ય પ્રદેશ અનંતા, તેહથી ગુણ પર્યાયજી ।

તાસ વર્ગથી અનંત ગુણું પ્રભુ, કેવલજ્ઞાન કહાયજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૩ ॥

જગતમાં જીવાદિ દ્રવ્યો (પદાર્થો) અનંતા છે, તેનાથી પ્રદેશો^૧ અનંતા છે, પ્રદેશોથી ગુણો અનંતા છે અને ગુણોથી પણ પર્યાયો અનંતા છે, તેનો વર્ગ^૨ કરવાથી જે અનંતરાશિ પ્રાપ્ત થાય તે અનંતરાશિથી પણ પ્રભુનું કેવલજ્ઞાન^૩ અનંતગુણું અધિક-વિશાળ છે.

કેવલદર્શન એમ અનંતુ, ગ્રહે સામાન્ય સ્વભાવજી ।

સ્વપર અનંતથી ચરણ અનંતુ, સમરણ સંવર ભાવજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૪ ॥

કેવલજ્ઞાનગુણની જેમ સર્વ દ્રવ્યોના સામાન્ય સ્વભાવને ગ્રહણ કરનારો કેવલદર્શનગુણ પણ અનંત છે, તેમ જ પ્રભુનો ચારિત્રગુણ પણ અનંતપર્યાયથી યુક્ત હોવાથી અનંત છે.

ચારિત્ર એટલે સ્વધર્મ (સ્વભાવ)માં રમણ અને પરધર્મમાં અરમણ અથવા સ્વરૂપરમણ અને પરભાવ નિવૃત્તિ એ ચારિત્ર પરિણતિનું સ્વરૂપ છે અને પોતાની જ્ઞાન, દર્શન અને વીર્યાદિ ગુણોની પરિણમન શક્તિને સર્વ પરભાવોથી રોકી, સ્વભાવમાં જ સ્થિર રાખવી એ સંવરભાવરૂપ ચારિત્રની અનંતતા છે. આ રીતે, વીર્યાદિ ગુણની પણ સ્વધર્મ સાપેક્ષ અનંતતા સમજી લેવી.

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર ને કાલ ભાવ ગુણ, રાજનીતિ એ ચારજી ।

ત્રાસ વિના જડ ચેતન પ્રભુની, કોઈ ન લોપે કારજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૫ ॥

૧. વસ્તુમાં રહેલા અવિભાજ્ય અંશને પ્રદેશ કહેવાય છે.
૨. દ્રવ્ય, પ્રદેશ, ગુણ અને પર્યાયની સંખ્યાનો સરવાળો કરતાં જે અનંત-રાશિની સંખ્યા આવે છે તેને તેટલી જ સંખ્યા વડે ગુણાકાર કરવાથી તેનો વર્ગ થયો કહેવાય.
૩. ॐॐॐॐॐॐॐॐ (ભગવતી સૂત્ર)
કેવલીનું જ્ઞાન અમિત હોય છે.

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ શ્રી વીતરાગ અરિહંત મહારાજની રાજનીતિ ચાર પ્રકારની છે તેનું ઉલ્લંઘન કોઈ પણ જડ કે ચેતન પદાર્થ કરી શકતો નથી માટે સમસ્ત વિશ્વમાં પ્રભુની અખંડપણે આજ્ઞા પ્રવર્તી રહી છે.

જગતમાં રાજાની આજ્ઞાને કોઈ માન્ય કરે, કોઈ માન્ય ન પણ કરે, એમ બની શકે છે; પરંતુ અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાને સૃષ્ટિના સમગ્ર પદાર્થો માન્ય રાખે છે, જે રીતે પરમાત્માનું જ્ઞાન પરિણમે છે, તે જ રીતે સર્વ પદાર્થો પરિણમે છે. પરમાત્માએ જે રીતે સર્વ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી છે તે જ રીતે સર્વ દ્રવ્યોની પરિણતિ છે. પ્રભુ ન તો કોઈને ત્રાસ આપે છે કે ન તો કોઈને ભય દેખાડે છે; છતાં સર્વ પદાર્થો પ્રભુની આજ્ઞાનો લોપ કર્યા વિના, પ્રભુની જ્ઞાન પરિણતિ મુજબ જ વર્તે છે.

શુદ્ધાશય થિર પ્રભુ ઉપયોગે, જે સમરે તુજ નામજી ।

અવ્યાબાધ અનંતુ પામે, પરમ અમૃત સુખ ધામજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૬ ॥

જે સાધક દગ્ધાદિ દોષોને તજી શુદ્ધ આશયથી (મોક્ષ-પ્રાપ્તિના હેતુથી) અરિહંત પરમાત્માના ગુણોમાં જ સ્થિર ઉપયોગ રાખી, પ્રભુનું સ્મરણ, ધ્યાન વગેરે કરે છે, તે અવશ્ય પરમ અમૃત સુખના ભંડારરૂપ અનંત અવ્યાબાધ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

આજ્ઞા ઈશ્વરતા નિર્ભયતા, નિર્વાઈકતા રૂપજી ।

ભાવ સ્વાધીન તે અવ્યય રીતે, એમ અનંતગુણ ભૂપજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૭ ॥

આજ્ઞા, પરમ ઐશ્વર્ય, નિર્ભયતા, નિષ્કામતા, સ્વાધીનતા, અવિનાશિતા આદિ અનંતગુણના સ્વામી શ્રી અરિહંત પરમાત્મા છે. તે આ રીતે :

આજ્ઞા - રાજા, વાસુદેવ કે ચક્રવર્તીની આજ્ઞા પોતપોતાના રાજ્યની મર્યાદામાં સ્વાર્થ કે ભયથી લોકો માને છે. પરંતુ અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞાનું પાલન તો સમગ્ર વિશ્વમાં સહજપણે થાય છે.

ઐશ્વર્ય - પરમાત્મા પાસે સ્વાભાવિક અનંત ગુણ-પર્યાયમય સંપત્તિ રહેલી છે.

નિર્ભયતા - પરમાત્મા સદા સર્વથા સર્વ ભયોથી રહિત છે.

નિષ્કામતા - પરમાત્મા કામના-ઈચ્છા વિના જ સર્વ જ્ઞાનાદિક સંપત્તિના ભોક્તા છે.

સ્વાધીનતા - પરમાત્માનો સ્વભાવ સ્વાધીન છે, તે કર્મની પરાધીનતાથી મુક્ત છે.

અવિનાશિતા - પરમાત્માની સર્વ સંપદા નિત્ય-અવિનશ્વર છે.

[અન્ય ચક્રવર્તી આદિ પરિમિત, ઐશ્વર્યવાળા, ભયયુક્ત, સકામી, પરાધીન અને વિનાશી હોય છે.]

અવ્યાબાધ સુખ નિર્મલ તે તો, કરણ જ્ઞાને ન જણાયજી ।

તેહ જ એહનો જાણગ ભોક્તા, જે તુમ સમગુણ રાયજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૮ ॥

પ્રભુનું નિર્મળ અવ્યાબાધ સુખ ઈન્દ્રિયાદિથી થતા પરોક્ષજ્ઞાન દ્વારા કદી જાણી શકાય તેવું નથી; પરંતુ જેણે પ્રભુના જેવા જ ગુણો પ્રગટાવ્યા છે તેઓ જ આત્માના અવ્યાબાધ સુખને જાણે છે કે ભોગવે છે.

એમ અનંત દાનાદિક નિજ ગુણ, વચનાતીત પંડુરજી ।

વાસન ભાસન ભાવે દુર્લભ, પ્રાપ્તિ તો અતિ દૂરજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૯ ॥

આ પ્રમાણે, પરમાત્માનાં દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યાદિ અનંત મહાન ગુણો પ્રગટ થયેલા છે, તેનું વર્ણન વાણી વડે થઈ શકે તેમ નથી. મારા જેવા મૂઢને પ્રભુના તે અનંત ગુણોની પ્રાપ્તિ થવી તો દૂર રહી, પણ તેની નિર્મળ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન થવું પણ કઠિન છે - દુર્લભ છે.

સકલ પ્રત્યક્ષપણે ત્રિભુવનગુરુ, જાણું તુજ ગુણગ્રામજી ।

બીજું કાંઈ ન માગું સ્વામી, એહી કરો મુજ કામજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૧૦ ॥

આપના જેવા ત્રિભુવનગુરુને પામીને હું એટલી જ નમ્ર પ્રાર્થના કરું છું કે, “આપના તે સર્વ ગુણોને હું પ્રત્યક્ષપણે જાણી શકું.” આ સિવાય મારે બીજું કશું જ જોઈતું નથી. મને આશા છે કે આપની કૃપાથી મારી આ પ્રાર્થના અવશ્ય પૂર્ણ થશે.

એમ અનંત પ્રભુતા સદ્દેહતાં, અર્યે જે પ્રભુ રૂપજી ।

‘દેવચંદ્ર’ પ્રભુતા તે પામે, પરમાનંદ સ્વરૂપજી ॥

શીતલ૦ ॥ ૧૧ ॥

એ પ્રમાણે પરમાત્માની અનંત પ્રભુતાની શ્રદ્ધા કરીને આદર બહુમાનપૂર્વક જે આ પરમાત્માની દ્રવ્ય અને ભાવથી પૂજા કરે છે તે અવશ્ય દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ અને પરમાનંદમય એવી પ્રભુતાને વરે છે.

◆ દશમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં જૈનદર્શન માન્ય ઈશ્વર તત્ત્વનું વિશદ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જ સમગ્ર વિશ્વમાં રાજા-મહારાજા છે. તેમનામાં રહેલી પ્રભુતા અનંત, નિર્મળ, વિશુદ્ધ સંપૂર્ણ છે. પ્રભુના કેવલજ્ઞાનાદિ અનંતગુણોની અનંતતા કોઈથી પણ જાણી શકાય કે માપી શકાય તેવી નથી. પ્રભુના અસંખ્ય પ્રદેશરૂપ ખજાનામાં અનંતગુણ - પર્યાયરૂપ અનંત, અક્ષય સંપત્તિ રહેલી છે.

◆ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની અનંતતા :

જગતના સર્વ (જીવ-અજીવ) દ્રવ્યોના સર્વ પ્રદેશોમાં રહેલા સર્વ ગુણ પર્યાયોના ત્રિકાલવર્તી પરિણામોને એકી સાથે જાણવા અને જોવાનો સ્વભાવ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનનો છે.

◆ ચારિત્રગુણની અનંતતા :

સંયમશ્રેણી દ્વારા ચારિત્રની અનંતતા આ પ્રમાણે વિચારી શકાય છે. નિરાવરણ થયેલા ચારિત્રગુણના પર્યાય-અવિભાગ એ સર્વ જીવ કરતાં અનંતગુણ છે. તેની એક ‘વર્ગણા’ થાય છે, એવી અસંખ્યાતી વર્ગણાઓનો એક ‘સ્પર્ધક’ થાય છે અને એવા અસંખ્યાત સ્પર્ધકોનું એક

‘સંયમસ્થાનક’ થાય છે અને તે સહુથી જઘન્ય પ્રથમ સંયમસ્થાનક કહેવાય છે. ત્યાર પછી ષટ્ગુણ-હાનિ-વૃદ્ધિની અપેક્ષાએ અસંખ્યગુણા સંયમસ્થાનકો થાય છે ત્યારે સર્વોત્કૃષ્ટ સંયમસ્થાનક બને છે. તેનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ ‘વ્યવહારભાષ્ય’ આદિ ગ્રંથોથી સમજી લેવું.

દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્યગુણની અનંતતા પણ આ પ્રમાણે જ સમજવી. જેમ કે, વીર્યગુણ જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણોને જાણવાની પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરણા આપે છે, ચારિત્રગુણ સ્થિરતાને સહાય કરે છે.

આ રીતે, અનંત ગુણો પરસ્પર અનંત દાન કરે છે, તે દાન ગુણની અનંતતા સમજવી અને પરસ્પર એકબીજાથી જે સહાય પ્રાપ્ત થાય છે તે લાભગુણની અનંતતા છે. એક વાર ભોગવાય તેને ભોગ કહેવાય છે. પરમાત્મા અનંતા પર્યાયોનો ભોગ કરતા હોવાથી તે ભોગગુણની અનંતતા છે અને જ્ઞાનાદિ ગુણનો વારંવાર ઉપભોગ કરતા હોવાથી તે ઉપભોગ ગુણની અનંતતા છે. અવ્યાબાધ સુખ (આનંદ)ની અનંતતા, નિર્મળતા અને પૂર્ણતાનું સ્વરૂપ ઈન્દ્રિયગોચર નથી. પ્રભુના જેવો શુદ્ધ આત્મા જ તેનો જ્ઞાતા અને ભોક્તા બની શકે છે.

અરિહંત પરમાત્માની આજ્ઞા-ઈશ્વરતા પણ અનંત છે. જગતના સર્વ પદાર્થોની પ્રવૃત્તિ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ ચાર પ્રકારે થાય છે. પ્રભુનું કેવલજ્ઞાન પણ એ જ રીતે ચાર પ્રકારે પ્રવર્તે છે, એ જ પ્રભુની મહાન રાજનીતિ છે. વિશ્વનો કોઈ પણ પદાર્થ તેનું ઉલ્લંઘન કરી શકતો નથી.

આવી અનુપમ અનંત અપાર સંપત્તિની પ્રાપ્તિ પરમ કરુણાનિધાન પરમેશ્વરનાં નામસ્મરણ અને (દ્રવ્ય-ભાવ) પૂજન દ્વારા થઈ શકે છે; તેથી શુદ્ધ આશયપૂર્વક નિરાશંસભાવે પ્રભુનું સ્મરણ અને પૂજન કરવું જોઈએ. દ્રવ્યપૂજા પણ ભાવપૂજાને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી આદરણીય છે. પ્રભુના વિરહમાં પ્રભુપ્રતિમાનું પૂજન કરવાનું શાસ્ત્રીય વિધાન છે, કારણ કે જિનપ્રતિમાને શાસ્ત્રોમાં જિન સમાન માની છે. જિનાગમોમાં પ્રભુવંદનનું, પ્રતિમાપૂજનનું કે મહાવ્રત સંયમપાલનનું જે હિત, સુખ અને મોક્ષરૂપ ફળ બતાવ્યું છે, તે એકસરખું છે, માટે દ્રવ્યપૂજા પણ

શુદ્ધતાપૂર્વક અવશ્ય કરવી જોઈએ, જેથી આત્મામાં સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ તથા વૃદ્ધિ થાય.

દ્રવ્યપૂજામાં થતી સ્થાવરની હિંસા એ ભાવહિંસા નથી કારણ કે આત્મગુણની વૃદ્ધિરૂપ ભાવદયાનું તે કારણ છે અને ભાવદયા એ મોક્ષનું કારણ છે. જિનાગમોમાં દ્રવ્યહિંસાને ભાવહિંસાનું કારણ માન્યું છે તે વિષય-કષાયના અર્થે થતી હિંસા છે. પરંતુ પ્રભુગુણનું બહુમાન કરનાર વ્યક્તિને પુષ્પપૂજા વખતે થતી સ્વરૂપહિંસા એ ભાવહિંસાનું કારણ ન હોવાથી અનુબંધહિંસા નથી. માટે આત્માર્થીઓએ પ્રભુપૂજા ભાવોલ્લાસપૂર્વક કરવી જોઈએ.

આત્મસાધનાનું પ્રથમ સોપાન પ્રભુપૂજા છે. તેનાથી ત્રણે યોગની સ્થિરતા થાય છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે સ્તોત્રપૂજા, જાપ, ધ્યાન અને લય અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના સતત અભ્યાસથી અનુક્રમે આત્મતત્ત્વનો અનુભવ અર્થાત્ સાક્ષાત્કાર થાય છે.

બચવું કેમ ?

મરણથી બચવા જોષ જોવડાવે તો બચાય ?
રોગ મુક્તિ માટે જોષ જોવડાવે તો બચાય ?
ધન પ્રાપ્તિ માટે જોષ જોવડાવે તો ધન પ્રાપ્તિ થાય ?
સંતાન તૃપ્તિ માટે જોષ જોવડાવે તો સંતાન પ્રાપ્તિ થાય ?
એ સર્વ પૂર્વ પ્રારબ્ધ પર આધારિત છે. છતાં શા માટે જીવ જોષ જોવડાવે છે ? એ સર્વ પ્રકારોમાં નિરાધારતા છે. એક ધર્મનો આધાર જ જીવને રક્ષિત કરે છે.

(૧૧) શ્રી શ્રેયાંસ જિન સ્તવન

(પ્રાણી વાણી જિન તણી, તુમે ધારો ચિત્ત મઝાર રે... એ દેશી)

શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુ તણો, અતિ અદ્ભુત સહજાનંદ રે ।

ગુણ એક વિધ ત્રિક પરિણમ્યો, એમ ગુણ અનંતનો વૃંદ રે ॥

મુનિચંદ જિણંદ અમંદ દિણંદ પરે, નિત્ય દીપતો સુખકંદ રે ॥ ૧ ॥

શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુનું સહજાનંદ સ્વરૂપ અત્યંત આશ્ચર્યજનક છે, પ્રભુનો એક એક ગુણ ત્રણ પ્રકારે પરિણમે છે. પ્રભુ એવા અનંત ગુણના ભંડાર છે, મુનિઓમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ, દેદીપ્યમાન, સૂર્ય પરે નિત્ય દીપતા અને સુખના કંદ એવા પ્રભુ સદા પોતાનું સ્વગુણ-પર્યાય પરિણમનરૂપ કાર્ય વ્યક્તરૂપે પ્રગટ રીતે કરી રહ્યા છે.

નિજ જ્ઞાને કરી જ્ઞેયનો, જ્ઞાયક જ્ઞાતાપદ ઈશ રે ।

દેખે નિજદર્શન કરી, નિજ દેશ્ય સામાન્ય જગીશ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૨ ॥

પરમાત્મા પોતાના કેવલજ્ઞાન ગુણથી સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોના જ્ઞાયક છે, તેથી તે જ્ઞાતાપદના સ્વામી છે. કેવલજ્ઞાન એ કારણ છે, સર્વ જ્ઞેયને જાણવું એ કાર્ય છે. કેવલજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ એ ક્રિયા છે અને તેના કર્તા પરમાત્મા છે. દર્શન ગુણની ત્રિવિધ પરિણતિ પણ આ પ્રમાણે જ સમજવી.

નિજદર્શન-કેવલદર્શન ગુણ દ્વારા જોવા યોગ્ય પોતાની સર્વસામાન્ય સંપદા - અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, દ્રવ્યત્વ, પ્રમેયત્વાદિને જુએ છે. ઉપલક્ષણથી સર્વ દ્રવ્યોમાં રહેલા સામાન્ય સ્વભાવને પણ દેખે છે. ॐ (કર્તા), ॐ (કરણ), ॐ (કાર્યસાધ્ય), ॐ (ક્રિયા).

જીવદ્રવ્યની ગુણપરિણતિ સિદ્ધ અવસ્થામાં ત્રણે પ્રકારે પરિણમે છે, અર્થાત્ કરણ, કાર્ય અને ક્રિયારૂપે જ્ઞાનાદિ ગુણોનું પરિણમન થાય છે. અહીં ઉપાદાન રૂપે પ્રકૃષ્ટ કારણ તે ‘કરણ’ છે, તે કરણનું સાધ્ય ફળ એ કાર્ય છે, તથા કરવાની પ્રવૃત્તિ તે ક્રિયા છે, જેમકે, કેવલજ્ઞાન ગુણ તે ‘કરણ’ છે અને તેનાથી સર્વ જ્ઞેય પદાર્થોનો બોધ થાય તે સાધ્ય ફળરૂપ ‘કાર્ય’ છે, અને જાણવા માટે જે વીર્યના સહકારથી જ્ઞાનની સ્ફુરણા થાય તે પ્રવૃત્તિરૂપ ‘ક્રિયા’ છે.

નિજ રમ્યે રમણ કરો, પ્રભુ ચારિત્રે રમતા રામ રે ।

ભોગ્ય અનંતને ભોગવો, ભોગે તેણે ભોક્તા સ્વામ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૩ ॥

ચારિત્રગુણ વડે નિજ (રમ્ય) શુદ્ધાત્મ પરિણતિમાં નિરંતર રમણતા કરનારા હોવાથી પરમાત્મા રમતા રામ છે. અહીં ચારિત્રગુણ ‘કરણ’ છે, સ્વાત્મામાં રમણ તે ‘કાર્ય’ છે અને રમણતા તે ‘ક્રિયા’ છે; તેમ જ પ્રભુ ભોગ્યગુણ વડે ભોગ્યરૂપ જે આત્મસ્વરૂપ - અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણો તેને ભોગવે છે, માટે ભોક્તા છે. [ભોગ્યગુણ એ ‘કરણ’, ભોગવવું ‘કાર્ય’ છે અને ભોગવવાની પ્રવૃત્તિ તે ‘ક્રિયા’ છે.]

દેય દાન નિત દીજતે, અતિદાતા પ્રભુ સ્વયમેવ રે ।

પાત્ર તુમે નિજ શક્તિના, ગ્રાહક વ્યાપકમય દેવ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૪ ॥

દાનગુણ વડે સર્વ ગુણોને સ્વપ્રવૃત્તિમાં વીર્યનું સહકારરૂપ દાન સદા આપો છો, માટે હે પ્રભુ ! આપ જ સ્વયં દેય, દાન અને દાતા છો, તથા જે ગુણને સહકાર મળ્યો છે, તેને લાભની પ્રાપ્તિ થઈ છે. તેમજ હે દેવ ! આપ નિજ આત્મશક્તિના પાત્ર-આધાર છો, તથા તે આત્મશક્તિના જ ગ્રાહક અને તેમાં વ્યાપક છો.

પરિણામી કારજ તણો, કર્તા ગુણ કરણે નાથ રે ।

અક્રિય અક્ષય સ્થિતિમયી, નિકલંક અનંતી આથ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૫ ॥

હે નાથ ! આપ અવ્યાબાધ સુખાદિ ગુણો વડે (કરણ), સુખાનુભવાદિ (કાર્ય) કરો છો, માટે આપ જ ગુણ-કરણ વડે પરિણામી કાર્યના કર્તા છો. પણ બીજા કોઈ દ્રવ્યમાં કર્તૃત્વ ધર્મ નથી. તેમજ આપ અક્રિય - ગમનક્રિયારહિત, અક્ષય સ્થિતિવાળા, નિષ્કલંક - સર્વ કર્મકલંકરહિત અને અનંત જ્ઞાનાદિ સંપત્તિના સ્વામી છો.

પારિણામિક સત્તા તણો, આવિર્ભાવ વિલાસ નિવાસ રે ।

સહજ અકૃત્રિમ અપરાશ્રયી, નિર્વિકલ્પ ને નિઃપ્રયાસ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૬ ॥

પરમાત્મા પોતાની પૂર્ણપણે પ્રગટેલી પારિણામિક સત્તાના - અનુભવના ભંડાર (ઘર) છે. તેમજ પોતાની સહજ, અકૃત્રિમ (સ્વાભાવિક), સ્વતંત્ર, નિર્વિકલ્પ આત્મસત્તાને નિઃપ્રયાસ - પ્રયત્ન વિના જ અનુભવે છે.

પ્રભુ પ્રભુતા સંભારતાં, ગાતાં કરતાં ગુણગ્રામ રે ।

સેવક સાધનતા વરે, નિજ સંવર પરિણતિ પામ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૭ ॥

પરમાત્માની અનંત પ્રભુતાનું સ્મરણ કરવાથી તથા ઉચ્ચ સ્વરે તેમના ગુણસમૂહની સ્તુતિ (ગાન) કરવાથી ભક્તસેવક નિજ સંવર પરિણતિ- સ્વભાવ રમણતારૂપ આત્મસાધનાને પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ અનાદિની વિભાવ પરિણમતા તજી સ્વભાવમાં મગ્ન બને છે.

પ્રગટ તત્ત્વતા ધ્યાવતાં, નિજ તત્ત્વનો ધ્યાતા થાય રે ।

તત્ત્વરમણ એકાગ્રતા, પૂરણ તત્ત્વે એહ સમાય રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૮ ॥

પ્રભુની પ્રગટ પ્રભુતાનું શ્રુત ઉપયોગે ધ્યાન કરવાથી આત્મતત્ત્વનું પણ ધ્યાન થઈ શકે છે અને જ્યારે ધ્યાતા આત્મતત્ત્વના ધ્યાનમાં તન્મય બને છે, ત્યારે અનુક્રમે નિર્વિકલ્પ સમાધિને પામી પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને વરે છે.

પ્રભુ દીઠે મુજ સાંભરે, પરમાતમ પૂર્ણાનંદ રે ।

‘દેવચંદ્ર’ જિનરાજના, નિત્ય વંદો પય અરવિંદ રે ॥

મુનિ૦ ॥ ૯ ॥

પરમાત્માની પ્રતિમાનાં દર્શનથી તેમનામાં રહેલી પૂર્ણાનંદમયી પ્રભુતાનો ખ્યાલ આવે છે, એટલે કે ચેતન પરમગુણીનો અનુયાયી બને છે. એ જ આત્મસાધનાનું પ્રધાન અંગ છે. માટે હે ભવ્યજનો ! તમે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન દેદીપ્યમાન એવા જિનેશ્વર ભગવંતનાં ચરણકમળમાં સદા નમસ્કાર કરો અને તેમને જ ત્રાણ, શરણ, આધાર અને સર્વસ્વ માની તેમની સેવામાં જ તન્મય - તલ્લીન રહો !

અરિહંતની સેવાથી અવશ્ય પરમસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

◆ **અગિયારમા સ્તવનનો સાર :**

જિનાગમોમાં વિસ્તૃત રીતે વર્ણવેલાં સિદ્ધ ભગવંતોનાં સ્વરૂપને સંક્ષેપથી સરળ ભાષામાં સમજાવી તેવી સિદ્ધતા પ્રગટાવવાનાં સરળ સચોટ સાધનો અહીં દર્શાવવામાં આવ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે :

- (૧) નિત્ય નિયમિત પ્રભુપ્રતિમાનું દર્શન, વંદન અને પૂજન કરવું.
- (૨) સ્તુતિ, ચૈત્યવંદન, સ્તવનાદિ વડે પ્રભુ ગુણોનું ઉચ્ચ, ગંભીર અને મધુર ધ્વનિએ ગાન કરવું. (ભાષ્ય જાપ).
- (૩) અરિહંત, અર્હ, નમો અરિહંતાણં આદિ મંત્રોનો ઉપાંશુ અને માનસિક જાપ કરવો.
- (૪) અક્ષર, વર્ણ, અર્થ અને પ્રતિમાદિ આલંબન વડે પરમાત્માનું ધ્યાન કરવું.
- (૫) ઉપર બતાવેલાં પ્રત્યેક અનુષ્ઠાન કરતી વેળાએ અરિહંત પરમાત્માના કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોનું બહુમાનપૂર્વક સ્મરણ અને ચિંતન કરવું.
- (૬) તેમ જ તેવા જ્ઞાનાદિ ગુણો મારી આત્મસત્તામાં પણ પ્રચ્છન્નપણે રહેલા છે, તે સર્વ ગુણો પૂર્ણ પ્રગટરૂપે અનુભવમાં આવે એવી અભિલાષા - રુચિ ઉત્પન્ન કરવી.

આ પ્રમાણે સતત ધ્યાનાદિ સાધના કરવામાં તત્પર - તન્મય બનેલા સાધકને અનુક્રમે આત્મતત્ત્વનો (આંશિક) અનુભવ અવશ્ય થાય છે.

◆ **વિકાસક્રમ :**

સાધનના માર્ગે આગળ વધતો સાધક-આત્મા સૌ પ્રથમ સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મની દૃઢ શ્રદ્ધારૂપ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ અને આત્મતત્ત્વની

સ્પષ્ટ પ્રતીતિરૂપ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પામે છે. પછી ક્રમશઃ દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ આદિ ભૂમિકાઓને પ્રાપ્ત કરી, અપ્રમત્ત દશામાં આત્મતત્ત્વનું નિશ્ચલ ધ્યાન ધરી, ક્ષપકશ્રેણી ઉપર આરોહણ કરી અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટાવી, સિદ્ધ-બુદ્ધ મહોદય બને છે.

ચિન્તન ઉપયોગી ક્યારે બને ?

સત્શાસ્ત્રોમાં તત્ત્વનું નિરૂપણ હોય છે. ગુરુગમવડે તે રહસ્યો ખુલે છે. તેનું ચિન્તન જીવને ઉપયોગી છે. ક્યારે ? જો તે સાધક એકાંતમાં છે તો આત્મભાવમાં સ્થિર થાય છે. અને વ્યવહારમાં છે તો મનના વિચારને, વાણીના વ્યાપારને શારીરિક ક્રિયાને તત્ત્વમય રાખે છે. અર્થાત્ અશુભ હો કે શુભ તેને નથી શોક કે નથી હર્ષ. તે તો આત્મામાં સંતુષ્ટ છે. જો આ યોગોમાં તે જાગૃત નથી તો તેની તત્ત્વદૃષ્ટિ શુષ્ક છે, જે ભવસાગર તરવામાં પ્રયોજનભૂત બનતી નથી.

(૧૨) શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી જિન સ્તવન

(પંચડો નિહાળું રે૦... એ દેશી)

પૂજના તો કીજે રે બારમા જિન તણી રે,

જસુ પ્રગટ્યો પૂજ્ય સ્વભાવ ।

પરકૃત પૂજા રે જે ઈચ્છે નહિ રે, સાધક કારજ દાવ ॥

પૂજના૦ ॥ ૧ ॥

જેમનો પૂજ્ય પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટ્યો છે અને જે પરકૃત - બીજા પાસેથી પૂજા કરાવવાના અર્થી નથી, છતાં સાધકની સિદ્ધતાનાં પરમસાધન છે, એવા શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી ભગવાનની પૂજા મુમુક્ષુ આત્માઓએ અવશ્ય કરવી જોઈએ.

દ્રવ્યથી પૂજા રે કારણ ભાવનું રે, ભાવ પ્રશસ્તને શુદ્ધ ।

પરમ ઈષ્ટ વલ્લભ ત્રિભુવન ધણી રે, વાસુ પૂજ્ય સ્વયંબુદ્ધ ॥

પૂજના૦ ॥ ૨ ॥

પ્રભુ પૂજાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે : (૧) દ્રવ્યપૂજા અને (૨) ભાવપૂજા.

દ્રવ્યપૂજા - જળ, ન્હવણ, વિલેપન આદિ દ્વારા થતી પૂજા તે ભાવપૂજાનું કારણ છે અને તે મન, વચન અને કાયાને સ્થિર બનાવે છે.

ભાવપૂજાના પણ બે પ્રકાર : (૧) પ્રશસ્ત ભાવપૂજા અને (૨) શુદ્ધ ભાવપૂજા. ગુણી ઉપરના રાગને પ્રશસ્ત ભાવપૂજા કહે છે. ત્રણ

ભુવનના સ્વામી ભગવાન જ મને પરમ ઈષ્ટ છે, વલ્લભ છે, તે જ પ્રિય લાગે છે. આ પ્રશસ્ત રાગરૂપ ભાવપૂજા છે.

અતિશય મહિમા રે અતિ ઉપગારતા રે, નિર્મલ પ્રભુ ગુણ રાગ ।
સુરમણિ સુરઘટ સુરતરુ તુચ્છ તે રે, જિનરાગી મહાભાગ ॥

પૂજના૦ ॥ ૩ ॥

પ્રભુનાં અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય અને ચોત્રીસ અતિશયોનો મહિમા સાંભળી અતિ આશ્ચર્ય પેદા થાય છે, તથા શુદ્ધ ધર્મની દેશના દ્વારા સર્વ જીવોના મોહાંધકારને દૂર કરી, સર્વ સંદેહોને ટાળી આત્મધર્મની ઓળખાણ કરાવનાર અરિહંત-પ્રભુની અનંત ઉપકારિતા ઉપર અને નિર્મલ કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો ઉપર જે અનુરાગ - અહોભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ પ્રશસ્ત ભાવપૂજા છે. મહાપુણ્યશાળી જિનેશ્વરના ભક્તોને-રાગીઓને પ્રભુભક્તિ આગળ સુરમણિ, ચિંતામણિ, સુરઘટ-કામકુંભ અને સુરતરુ-કલ્પવૃક્ષ પણ તુચ્છ-નિસ્સાર લાગે છે.

હવે પછીની બે ગાથામાં શુદ્ધ ભાવપૂજાનું સ્વરૂપ બતાવે છે.
દર્શન જ્ઞાનાદિક ગુણ આત્મના રે, પ્રભુ પ્રભુતા લયલીન ।
શુદ્ધ સ્વરૂપી રૂપે તન્મયી રે, તસુ આસ્વાદન પીન ॥

પૂજના૦ ॥ ૪ ॥

પોતાનાં ક્ષયોપશમભાવે પ્રગટેલાં સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનાદિ ગુણોને પરમાત્મપ્રભુની પરમ પ્રભુતામાં લયલીન બનાવવા, શુદ્ધ સ્વરૂપી પરમાત્માનાં સ્વરૂપમાં તન્મય થઈ અનુભવ અમૃતના આસ્વાદથી આત્માને પુષ્ટ બનાવવો તે શુદ્ધ ભાવપૂજા છે.

શુદ્ધ તત્ત્વરંગી ચેતના રે, પામે આત્મ સ્વભાવ ।
આત્માલંબી નિજગુણ સાધતો રે, પ્રગટ્યો પૂજ્ય સ્વભાવ ॥

પૂજના૦ ॥ ૫ ॥

શુદ્ધતત્ત્વ શ્રી અરિહંત પરમાત્મા અને સિદ્ધ ભગવંતના ધ્યાનસુધારસના રંગથી જ્યારે ચેતના રંગાય છે ત્યારે તે આત્મસ્વભાવને પામે છે. આ રીતે પ્રભુના આલંબને સ્વરૂપાલંબી બનેલો આત્મા આત્મગુણોને સાધતો અનુક્રમે પોતાના પૂજ્ય સ્વભાવને પ્રગટ કરે છે.

આપ અકર્તા સેવાથી હુવે રે, સેવક પૂરણ સિદ્ધ ।
નિજ ધન ન દીએ પણ આશ્રિત લહે રે, અક્ષય અક્ષર ઋદ્ધિ ।

પૂજના૦ ॥ ૬ ॥

હે પરમાત્મા ! આપ અન્ય જીવોના મોક્ષના કર્તા નથી, છતાં આપની સેવાથી સેવક પૂર્ણ સિદ્ધતા પામે છે. આપ પોતાનું જ્ઞાનાદિ ધન બીજા કોઈને આપતા નથી તો પણ આપનો આશ્રિત-ભક્ત કદી નાશ ન પામે તેવી અક્ષય અક્ષર એવી આત્મસમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

જિનવર પૂજા રે તે નિજ પૂજના રે, પ્રગટે અન્વય શક્તિ ।
પરમાનંદ વિલાસી અનુભવે રે, 'દેવચંદ્ર' પદ વ્યક્તિ ॥

પૂજના૦ ॥ ૭ ॥

ખરેખર ! પરમાર્થ દૃષ્ટિએ વિચારતાં જિનેશ્વર પરમાત્માની પૂજા તે સ્વઆત્માની જ પૂજા છે; કારણ કે જેમ જેમ સાધક પ્રભુપૂજામાં તન્મય બને છે, તેમ તેમ તેની અન્વયશક્તિ સહજ-સ્વાભાવિક અનંત આત્મશક્તિ પ્રગટે છે. આત્મા પરમાનંદનો વિલાસી બની દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મલ સિદ્ધપદને પ્રગટાવી તેનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરે છે.

◆ બારમા સ્તવનનો સાર :

અરિહંત પરમાત્માઓ કે સિદ્ધ ભગવંતો વીતરાગ હોવાથી ભક્તિથી પ્રસન્ન થતા નથી, તેમ જ અભક્તિથી નારાજ થતા નથી; તો તેમની પૂજા કરવાથી ભક્તને લાભ શું ? આવી શંકાનું સમાધાન સ્પષ્ટ રીતે અહીં કરવામાં આવ્યું છે.

પરમાત્મા પોતે કૃતકૃત્ય હોવાથી પરકૃત પૂજાની તેઓને કોઈ અપેક્ષા કે આવશ્યકતા નથી, પરંતુ સાધકને સિદ્ધતારૂપ સાધ્યસિદ્ધ કરવા માટે પ્રભુપૂજા અતિ આવશ્યક છે-અનિવાર્ય છે.

પૂજ્યની પૂજા વિના પૂજ્યપદ પ્રાપ્ત થતું નથી. માટે જે ભવ્યાત્માને પોતાનો પરમશુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટાવવો હોય તેમણે પરમપૂજ્ય પરમાત્માની પૂજા કરવી જ જોઈએ !

જિનપૂજા એ સંવર છે અને એ હિંસાદિ આશ્રવદ્વારોને રોકવાનું પરમ સાધન છે. જિનપૂજા એ અશુભ કર્મના કચરાને સાફ કરી નાખે છે અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યથી આત્માને પરિપુષ્ટ કરે છે.

(૧૩) શ્રી વિમલનાથ જિન સ્તવન

(દાસ અરદાસ શી પરે કરે જી... એ દેશી)

વિમલજિન વિમલતા તાહરીજી, અવર બીજે ન કહાય ।
લઘુ નદી જિન તિમ લંઘીયેજી, સ્વયંભૂરમણ ન તરાય ॥

વિ૦ ॥ ૧ ॥

હે વિમલનાથ ભગવાન ! આપની વિમલતા અન્ય છવ્રસ્થ જીવથી કહી શકાય તેવી નથી. નાની નદીને ગમે તેમ કરીને તરી જવાય, પણ સ્વયંભૂરમણ (અસંખ્ય કોડાકોડી યોજન વિસ્તારવાળા) સમુદ્રને કઈ રીતે ઓળંગી શકાય ? એમ પ્રભુ ! તમારા અનંતગુણોનો પણ પાર કેમ પામી શકાય ?

સયલ પુઢવી ગિરિ જલ તરુજી, કોઈ તોલે એક હથ્થ ।

તેહ પણ તુજ ગુણગણ ભણીજી, ભાખવા નહિ સમરથ ॥

વિ૦ ॥ ૨ ॥

જગતના સર્વ પૃથ્વી, પર્વત, પાણી અને વન-વનસ્પતિ વગેરેને કદાચ કોઈ સમર્થ વ્યક્તિ એક હાથે ઉઠાવી શકવા સમર્થ બને તો પણ પ્રભુના અનંત ગુણોને ગણવામાં કે કહેવામાં કોઈ સમર્થ બની શકતો નથી. પ્રભુના પૂર્ણશુદ્ધ સ્વરૂપને ક્ષાયિક વીર્યવાળા કેવળજ્ઞાની જાણી શકે છે, છતાં તેઓ પણ વચન દ્વારા સર્વ ગુણોને કહી શકતા નથી, કારણ કે વચનનું પ્રવર્તન ક્રમવર્તી છે અને સમય - આયુષ્ય પરિમિત હોય છે.

સર્વ પુદ્ગલ નભ ધર્મનાજી, તેમ અધર્મ પ્રદેશ ।

તાસ ગુણ ધર્મ પજજવ સહુજી, તુજ ગુણ એક તણો લેશ ॥

વિ૦ ॥ ૩ ॥

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય; અને સર્વ પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશો અને તેમાં રહેલા અનંત ગુણો, ધર્મો અને પર્યાયો પણ પ્રભુના એક કેવલજ્ઞાન ગુણનો અંશમાત્ર છે. કારણ કે ઉપરોક્ત સર્વભાવોનું ત્રિકાલિક જ્ઞાન એક સમયમાત્રમાં કરનાર કેવલજ્ઞાનની શક્તિ અનંતગુણી અધિક છે.

એમ નિજભાવ અનંતનીજી, અસ્તિતા કેટલી થાય ।

નાસ્તિતા સ્વ પર પદ અસ્તિતાજી, તુજ સમ કાલ સમાય ॥

વિ૦ ॥ ૪ ॥

એ રીતે પ્રભુના નિજભાવની એટલે કે કેવલદર્શન, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર અને વીર્યાદિ અનંત ગુણોની સ્વપર-પર્યાયની અપેક્ષાએ અસ્તિતા-નાસ્તિતા વગેરેની જે અનંતતા સમકાલે વર્તી રહી છે તે કેટલી છે, તેનું વર્ણન કોઈથી પણ કરી શકાય તેવું નથી.

તાહરા શુદ્ધ સ્વભાવનેજી, આદરે ધરી બહુમાન ।

તેહને તેહી જ નીપજેજી, એ કોઈ અદ્ભુત તાન ॥ વિ૦ ॥ ૫ ॥

હે પ્રભુ ! તમારા અનંત આનંદમય નિર્મલ શુદ્ધસ્વભાવનું સ્વરૂપ સમજીને જે સાધક તેનું સ્મરણ, વંદન, પૂજન અને ધ્યાન, આદર બહુમાનપૂર્વક કરે છે તે તેવા પ્રકારનો પૂર્ણશુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટાવી શકે છે. આ કોઈ અલૌકિક આશ્ચર્યકારી તત્ત્વ છે !

તુમ પ્રભુ તુમ તારક વિભુજી, તુમ સમો અવર ન કોય ।

તુમ દરિસણ થકી હું તયોજી, શુદ્ધ આલંબન હોય ॥

વિ૦ ॥ ૬ ॥

હે પ્રભુ ! આપ જ મારા સ્વામી છો, આ સંસારથી પાર ઉતારનાર પણ આપ જ છો, આપની સમાન કોઈ કૃપાલુ નથી, આપના દર્શનથી (સમ્યગ્દર્શન, મૂર્તિદર્શન કે જિનશાસનથી) હું સંસારસાગર તરી ગયો છું. કારણ કે આપના શુદ્ધ સ્વરૂપનું મને આલંબન મળ્યું છે અને તેથી મારા આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ થઈ છે અને તેના ધ્યાનથી અનુભવ પ્રકાશ થયો છે.

પ્રભુ તણી વિમલતા ઓળખીજી, જે કરે સ્થિરમન સેવ ।
દેવચંદ્ર પદ તે લહેજી, વિમલ આનંદ સ્વયમેવ ॥ વિ૦ ॥ ૭ ॥

આ પ્રમાણે જે કોઈ મુમુક્ષુ પરમાત્માની વિમલતાને ઓળખીને સ્થિર મનથી પ્રભુની સેવા-ભક્તિ કરે છે તે (સમ્યગ્દર્શન, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ પામી) અનુક્રમે સર્વ કર્મ-ઉપાધિનો ક્ષય કરી ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલપદને એટલે કે નિર્મલ આનંદને સ્વયં પ્રાપ્ત કરે છે.

◆ તેરમા સ્તવનનો સાર :

પરમાત્માની વિમલતા અનંત છે. એક એક પ્રદેશમાં અનંતાગુણો અને અનંતા પર્યાયો છે. સ્વદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી તે સર્વે ગુણ-પર્યાયોની અસ્તિતા છે પણ પરદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી નાસ્તિતા છે. નાસ્તિ પર્યાય પણ દ્રવ્ય પ્રતિષ્ઠિત છે. એટલે પર-પદાર્થની કે પર-ગુણપર્યાયની નાસ્તિતા એ પણ આત્મામાં અસ્તિત્વરૂપે રહેલી છે. જો પરપદાર્થનું નાસ્તિપણું આત્મામાં ન હોય તો આત્મા પરરૂપે બની જાય ! પરંતુ એમ સંભવતું નથી, માટે સિદ્ધ થાય છે કે પરની નાસ્તિતા પણ અસ્તિત્વરૂપે પ્રત્યેક પદાર્થમાં રહેલી હોય છે.

સિદ્ધ પરમાત્મામાં કે અરિહંત પરમાત્મામાં કેવલજ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોની અસ્તિતાનું વર્ણન પૂર્વે થયેલું છે, એટલે અહીં નાસ્તિતારૂપ અનંતતાનું સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે.

અસ્તિપર્યાય કરતાં નાસ્તિપર્યાયની અનંતતા અનંતગુણી અધિક છે. જેમ સિદ્ધજીવોમાં સિદ્ધત્વ, કેવલજ્ઞાન અસ્તિપણે છે અને પુદ્ગલાદિ દ્રવ્યોનો અભાવ તથા તેના ગુણ-પર્યાયોનો (વર્ણ, ગંધ, રસાદિનો) અભાવ નાસ્તિપણે રહેલો છે, તેમજ કેવલજ્ઞાનગુણમાં અમૂર્તત્વ, ચેતનત્વ, સર્વનેતૃત્વ, અપ્રતિપાતિત્વ અને નિરાવરણત્વાદિ સ્વપર્યાયોનું અસ્તિત્વ રહેલું છે. તેમ કેવલદર્શનાદિ અનંતાગુણોના સર્વદર્શિત્વાદિ પર્યાયોનો અભાવ હોવાથી તેમનું નાસ્તિત્વ પણ રહેલું છે.

આ પ્રમાણે સર્વ ગુણોના સ્વપર પર્યાયની અપેક્ષાએ અસ્તિતા અને નાસ્તિતા પરમાત્મામાં રહેલી છે.

પરમાત્માની અદ્ભુત અનંત નિર્મળતાનાં જે આદર અને બહુમાનપૂર્વક ચિંતન, મનન અને ધ્યાન કરે છે અને તેમાં જ એકાકાર બની જાય છે તે તેવા જ પ્રકારની વિમલતાને પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલી અદ્ભુત અને આશ્ચર્યકારી આ ઘટના છે !

“જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે.”

જિનેશ્વર પરમાત્માના સ્વરૂપમાં તન્મય બનીને, પોતાના આત્માને જિનેશ્વરથી અભિન્ન માનીને જે જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરે છે તે અવશ્ય જિનેશ્વર બને છે.

◇ ◇ ◇

આત્મ-શક્તિ

એક સમર્થ મહાપુરૂષમાં જેટલી શક્તિ પ્રગટ થઈ છે, તેટલી શક્તિ સામાન્ય મનુષ્યમાં પણ હોય છે. પરંતુ એ સમર્થ પુરૂષોએ ભૌતિક જગતના પ્રલોભનોમાં વેડફાઈ જતી શક્તિઓને અટકાવી આત્મ-સ્ફુરણા વડે પરમતત્ત્વમાં જોડી અને તેને પ્રગટ કરી. જ્યારે સામાન્ય મનુષ્યની શક્તિઓ જમીનમાં બીજ રોપ્યા પછી જળ સિંચન કે ખાતર નહિ આપેલા અનંકુરિત બીજ જેવી થઈ જાય છે.

(૧૪) શ્રી અનંત જિન સ્તવન

(દીઠી હો પ્રભુ દીઠી જગગુરુ તુજ... એ દેશી)

મૂરતિ હો પ્રભુ મુરતિ અનંત જિણંદ, તાહરી હો પ્રભુ
તાહરી મુજ નયણે વસીજી ।
સમતા હો પ્રભુ સમતા રસનો કંદ, સહેજે હો પ્રભુ સહેજે
અનુભવ રસ લસીજી ॥ ૧ ॥

હે અનંતનાથ પ્રભુ ! તારી મોહિની મૂર્તિ મારાં નયનોમાં વસી
ગઈ છે. આપની મૂર્તિ સમતારસનો કંદ અને સહજ અનુભવરસથી
પરિપૂર્ણ છે, એટલે સમતારસમયી અને સહજ અનુભવરસમયી આપની
ભવ્યમૂર્તિ સદા મારા નેત્રોમાં રમી રહી છે.

ભવદવ હો પ્રભુ ભવદવ તાપિત જીવ, તેહને હો પ્રભુ
તેહને અમૃતધન સમીજી ।
મિથ્યા વિષ હો પ્રભુ મિથ્યા વિષની ખીવ, હરવા હો પ્રભુ
હરવા જાંગુલી મન રમીજી ॥ ૨ ॥

સંસારરૂપી દાવાનળના તાપથી દાઝેલા જીવોને પરમશીતળતા
આપવામાં આપની મૂર્તિ અમૃતના મેઘ જેવી છે અને મિથ્યાત્વ રૂપી
ઝેરની મૂર્ચ્છાને હરણ કરવામાં 'ગારુડી જાંગુલીમંત્ર' સમાન છે.

ભાવ હો પ્રભુ ભાવચિંતામણિ એહ, આતમ હો પ્રભુ
આતમસંપત્તિ આપવાજી ।
એહિજ હો પ્રભુ એહિજ શિવ સુખ ગેહ, તત્વ હો
પ્રભુ તત્વાલંબન થાપવાજી ॥ ૩ ॥

હે પ્રભુ ! આપની મૂર્તિ આત્મસંપત્તિ આપવામાં ભાવચિંતામણિ
છે અને મોક્ષસુખનું મંદિર-ઘર છે તથા આત્મતત્ત્વનાં આલંબનમાં સ્થિર
થવાનું શ્રેષ્ઠ સાધન છે.

જાએ હો પ્રભુ જાએ આશ્રવ ચાલ, દીઠે હો પ્રભુ દીઠે
સંવરતા વધેજી ।
રત્ન હો પ્રભુ રત્નત્રયી ગુણમાલ, અધ્યાત્મ હો પ્રભુ
અધ્યાત્મ સાધન સધેજી ॥ ૪ ॥

હે પ્રભુ ! આપની શાંતમુદ્રાનાં દર્શનમાત્રથી આસ્રવ-પરિણતિ-
કર્મબંધની પ્રવૃત્તિ નાશ પામે છે, અને આત્મરમણતારૂપ સંવરપરિણતિની
વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ જ રત્નત્રયી=સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્
ચારિત્રરૂપ ગુણોની માળા જેમાં છે, એવા આત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરવાનો
ઉપાય પ્રાપ્ત થાય છે.

મીઠી હો પ્રભુ મીઠી સૂરત તુજ, દીઠી હો પ્રભુ દીઠી
રુચિ બહુમાનથી જી ।
તુજ ગુણ હો પ્રભુ તુજ ગુણ ભાસન યુક્ત, સેવે હો પ્રભુ સેવે
તસ ભવ ભય નથી જી ॥ ૫ ॥

હે પરમાત્મન્ ! મોક્ષની અભિલાષાથી બહુમાનપૂર્વક આપની
મૂર્તિનાં દર્શન કરતાં તે જેને અત્યંત મીઠી મધુરી લાગે છે અને તમારા
અનંત ગુણોનાં સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાનમાં તન્મય બની જે તમારી
સેવા કરે છે, તેનો ભવભ્રમણનો ભય નષ્ટ થઈ જાય છે.

નામે હો પ્રભુ નામે અદ્ભુત રંગ, ઠવણા હો પ્રભુ
ઠવણા દીઠે ઉલ્લસેજી ।

ગુણ આસ્વાદ હો પ્રભુ ગુણ આસ્વાદ અભંગ,
તન્મય હો પ્રભુ તન્મયતાયે જે ધસેજી ॥ ૬ ॥

હે પ્રભુ ! આપનાં નામશ્રવણ-સ્મરણમાત્રથી પણ અદ્ભુત આનંદ
ઉત્પન્ન થાય છે, આપની પ્રતિમાનાં દર્શનથી હૈયું ઉલ્લસિત - રોમાંચિત
બની જાય છે અને આપની મૂર્તિના ભવ્ય આલંબનથી આત્મસ્વરૂપને

ઓળખી તેમાં એકાકાર - તન્મય બનનાર સાધક તે જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોના અભંગ-અખંડ આસ્વાદને મેળવે છે.

ગુણ અનંત હો પ્રભુ ગુણ અનંતનો વૃંદ, નાથ હો પ્રભુ

નાથ અનંતને આદરેજી ।

દેવચંદ્ર હો પ્રભુ દેવચંદ્રને આનંદ, પરમ હો પ્રભુ

પરમ મહોદય તે વરેજી ॥ ૭ ॥

આ પ્રમાણે અનંત ગુણોના સમૂહ શ્રી અનંતનાથ ભગવાનની જે આદર અને બહુમાનપૂર્વક સેવા કરે છે, તે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ એવા પરમાનંદમય મહોદયપદને પામે છે.

◆ ચૌદમા સ્તવનનો સાર :

અરિહંત પરમાત્માના નામાદિ ચાર નિક્ષેપા, ભવ્ય જીવોને મહાન ઉપકારક બને છે. તેમાં પણ સ્થાપના નિક્ષેપાની વિશેષતાનું વર્ણન અહીં કરવામાં આવ્યું છે.

- (૧) આ ભીષણ ભવારણ્યમાં જન્મ-જરા-મરણ રૂપ કે આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિ રૂપ ત્રિવિધ તાપથી આકુલ-વ્યાકુલ બનેલા જીવોને પરમાત્માની શાંતરસ પરિપૂર્ણ મુદ્રાનું દર્શન મેઘવૃષ્ટિ તુલ્ય શીતળતા આપે છે.
- (૨) ગારુડી મંત્રથી જેમ સર્પાદિનાં જેર દૂર થઈ જાય છે, તેમ પ્રભુમૂર્તિના દર્શનથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને વિષય-કષાયાદિનાં ભયંકર જેર નાબૂદ થઈ જાય છે.
- (૩) આત્મસંપત્તિ પ્રદાન કરાવનાર હોવાથી, પ્રભુમૂર્તિ ચિંતામણિ રત્નતુલ્ય છે અને પરમાનંદ રસથી પરિપૂર્ણ હોવાથી જાણે તે શિવસુખનું ધામ જ છે.
- (૪) શ્રદ્ધાયોગ, જ્ઞાનયોગ કે ચારિત્રયોગને સિદ્ધ કરવા માટે પ્રભુમૂર્તિ સર્વોત્તમ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. અર્થાત્ પ્રભુમૂર્તિના આલંબનથી સર્વ અધ્યાત્માદિ યોગોની સિદ્ધિ થાય છે અને તેથી અનાદિકાળથી બંધાતો અશુભ કર્મોનો પ્રવાહ અટકી જાય છે તથા આત્મસ્વભાવમાં રમણતા થાય છે.

પરમાત્માની શાંત સુધારસથી પૂર્ણ મનોહર મૂર્તિનાં દર્શનથી સાધકનું હૈયું ઉલ્લસિત બને છે અને અમૃત રસનાં પાન તુલ્ય મધુર રસનો આસ્વાદ અનુભવાય છે.

આ રીતે જે સાધકને પરમાત્માની મૂર્તિ અત્યંત મીઠી-મધુર લાગે છે અને જે અત્યંત બહુમાનપૂર્વક પ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ અને ગાન કરે છે તેને ભવભ્રમણનો ભય પણ રહેતો નથી. સર્વ મુમુક્ષુ સાધકો અનંત ગુણના ભંડાર એવા અનંતનાથ પ્રભુનું સ્મરણ, દર્શન, વંદન, પૂજન, સ્તવન અને ધ્યાન વગેરે નિરંતર કરવા દ્વારા અનુક્રમે પરમ આનંદને પ્રાપ્ત કરે છે.

◇ ◇ ◇

આત્મ-સાધક અલ્પ હોય

લોકોત્તરમાર્ગની સાધના કરનાર પણ મોક્ષની જ અભિલાષાવાળા અલ્પસંખ્યામાં હોય છે. તો પછી લૌકિકમાર્ગ કે જ્યાં ભૌતિક સુખની અભિલાષાની મુખ્યતા છે, ત્યાં મોક્ષાર્થી અલ્પ જ હોયને ? જેમ મોટા બજારોમાં રત્નના વ્યાપારી અલ્પ સંખ્યામાં હોય તેમ આત્મસાધકની સંખ્યા પણ અલ્પ હોય છે.

(દ) ભવ્યતા - પર્યાયિની પરાવર્તના - પર્યાયોનું પરાવર્તન થવું એ ભવ્ય સ્વભાવ છે.

ક્ષેત્ર ગુણભાવ અવિભાગ અનેકતા, નાશ ઉત્પાદ

અનિત્ય પરનાસ્તિતા ।

ક્ષેત્ર વ્યાપ્યત્વ અભેદ અવકતવ્યતા, વસ્તુ તે રૂપથી

નિયત અભવ્યતા ॥ ૪ ॥

ઉપર બતાવેલા સામાન્ય સ્વભાવના પ્રતિપક્ષી અનેકતાદિ છ સામાન્ય સ્વભાવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે -

(૧) અનેકતાભાવ - ક્ષેત્ર, ગુણ, ભાવ (પર્યાય)ના અવિભાગ વડે અનેકતા છે.

(૨) ક્ષેત્રના અવિભાગ - પ્રદેશરૂપ અવિભાગ પદાર્થમાં અનેક હોવાથી અનેકતા.

(૩) ગુણના અવિભાગ - એક એક ગુણના અનંતા અવિભાગ હોય છે.

(૪) ભાવ અવિભાગ - પર્યાયધર્મ એક એક જ્ઞાનાદિગુણના અનંતા પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ અનેકતા જાણવી. અર્થાત્ ક્ષેત્ર, ગુણ અને પર્યાયની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં અનેકતા છે.

(૫) અનિત્યતા - ઉત્પત્તિ અને વિનાશની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં અનિત્યતા છે.

(૬) નાસ્તિતા - એક દ્રવ્યના ધર્મ બીજા પદાર્થમાં હોતા નથી તેથી પરની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં “નાસ્તિતા” સ્વભાવ છે.

(૭) અભેદતા - સર્વગુણ પર્યાયનો આધાર દ્રવ્ય હોય છે. મૂલદ્રવ્યને છોડીને કોઈ ગુણ બીજે વર્તતો નથી, માટે એક ક્ષેત્રને અવગાહી સર્વ ગુણ પર્યાયો રહેલા હોવાથી દ્રવ્યમાં અભેદ સ્વભાવ છે.

(૮) અનભિલાપ્યતા - દ્રવ્યમાં અનંતા ભાવો એવા હોય છે કે જે વચનથી અગોચર છે, તેની અપેક્ષાએ દ્રવ્યમાં અનભિલાપ્યતા છે.

(૯) અભવ્યતા - દ્રવ્યમાં અનેક પર્યાયોનું પરાવર્તન થાય છે, છતાં તે વસ્તુનું મૂળ સ્વરૂપ બદલાતું નથી. પરંતુ તે રૂપે જ રહે છે. આ નિયતપણાને લઈને અભવ્યસ્વભાવ છે.

આ બારે પ્રકારના સામાન્ય સ્વભાવોનું વિસ્તૃત વર્ણન ‘સંમતિતર્ક, ધર્મસંગ્રહણી’ અથવા ‘દ્રવ્યગુણ પર્યાયનો રાસ’ વગેરે ગ્રંથોમાં છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી જાણી લેવું.

આ બધા ધર્મો એક જ સમયે દ્રવ્યમાં વર્તે છે. જે સમયે એકતા છે તે જ સમયે અનેકતા, જે સમયે નિત્યતા છે, તે જ સમયે અનિત્યતા પણ છે. આ પ્રમાણે એક એક સ્વભાવની સમ્પત્તિ થાય છે. એમ દ્રવ્યમાં અનંતા સ્વભાવોની અનંતી સમ્પત્તિઓ થાય છે. તે ‘સ્યાદ્વાદ રત્નાકર’ તેમ જ ‘રત્નાકર અવતારિકા’ વગેરે ગ્રંથોમાં વિસ્તૃત રીતે સમજાવી છે.

આ સામાન્ય સ્વભાવ એ સર્વ પદાર્થોનો (દ્રવ્યાસ્તિક) મૂળધર્મ છે. સર્વ પદાર્થોમાં એનું પરિણમન થતું હોવાથી સર્વ પદાર્થ સ્યાદ્વાદમય છે.

ધર્મ પ્રાગ્ભાવતા સકલગુણ શુદ્ધતા, ભોગ્યતા કર્તૃતા

રમણ પરિણામતા ।

શુદ્ધ સ્વપ્રદેશતા તત્ત્વચૈતન્યતા, વ્યાપ્યવ્યાપક તથા

ગ્રાહ્ય ગ્રાહકતા ॥ ૫ ॥

વિશેષ સ્વભાવ દરેક દ્રવ્યમાં ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. જીવ દ્રવ્યનાં કેટલાક વિશેષ સ્વભાવોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

(૧) આવિભાવતા - જ્ઞાનાદિ ગુણોનું પ્રગટ થવું તે આવિભાવ છે.

(૨) ભોગ્યતા કે ભોક્તૃતા - સમગ્ર શુદ્ધ ગુણોની ભોગ્યતા છે, અને આત્મા તે શુદ્ધ ગુણોનો ભોક્તા છે માટે તેનો ભોક્તૃતા સ્વભાવ છે.

(૩) કર્તૃતા - આત્મા કર્તૃતા સ્વભાવવાળો છે, તેના સર્વપ્રદેશો એકસાથે મળીને કાર્ય-પ્રવૃત્તિ કરે છે, જ્યારે બાકીના દ્રવ્યોમાં પ્રદેશ પ્રદેશ ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય થાય છે માટે કર્તૃતા નથી.

(૪) રમણતા - સ્વગુણ-પર્યાયમાં રમણ કરવું તે આત્માનો રમણતા સ્વભાવ છે.

(૫) પારિણામિકતા - શુદ્ધ સ્વપ્રદેશતા, એટલે કે પ્રદેશોની પૂર્ણ શુદ્ધતા થવી એ પણ વિશેષ સ્વભાવ છે.

(૬) તત્ત્વચૈતન્યતા - તત્ત્વ આત્મા, તેમાં ચેતના એ તેનો વિશેષ સ્વભાવ છે.

(૭) વ્યાપ્ય-વ્યાપકતા - આત્મા વ્યાપક છે, તેના જ્ઞાનાદિ ગુણો વ્યાપ્ય છે. માટે આત્મામાં વ્યાપ્ય-વ્યાપક ભાવ છે.

(૮) ગ્રાહ્ય-ગ્રાહકતા - સ્વગુણો ગ્રાહ્ય છે, આત્મા ગ્રાહક છે. તેથી આત્મામાં ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક ભાવ છે.

આ પ્રમાણે સ્વસ્વામિત્વાદિ આત્માના વિશેષ સ્વભાવો પણ જાણી લેવા. સંગ પરિહારથી સ્વામી નિજપદ લહ્યું,

શુદ્ધ આત્મિક આનંદપદ સંગ્રહ્યું ।

જહવિ પર ભાવથી હું ભવોદધિ વસ્યો,

પરતણો સંગ સંસારતાયે ગ્રસ્યો ॥ ૬ ॥

હે સ્વામીનાથ ! પુદ્ગલમાત્રનો સંગ તજીને આપે તો શુદ્ધ આત્મિક આનંદમય નિજપદ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે અને હું પરપુદ્ગલ પદાર્થોમાં મોહિત બની ચાર ગતિમય સંસારસમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું. પુદ્ગલનો સંગ કરવાથી જ આ સંસારે (કર્મ) મને ગ્રસી-જકડી લીધો છે, આ રીતે આપના અને મારા આત્મા વચ્ચે મહાન અંતર પડી ગયો છે.

તહવિ સત્તાગુણે જીવ એ નિર્મલો,

અન્ય સંશ્લેષ જિમ સ્ફટિક નવિ શામલો ।

જે પરોપાધિથી દુષ્ટ પરિણતિ ગ્રહી,

ભાવ તાદાત્મ્યમાં માહરું તે નહિ ॥ ૭ ॥

તો પણ સત્તાગુણે - દ્રવ્યાસ્તિક સંગ્રહનયની અપેક્ષાએ વિચારતાં જણાય છે કે મારો આત્મા પણ નિર્મલ છે, કર્મકલંકથી રહિત છે, અસંગ અને અરૂપી છે, જેમ અન્ય કૃષ્ણાદિ પદાર્થોના સંયોગથી સ્ફટિક^૧ કાળો દેખાય છે પણ વાસ્તવમાં તે કાળો નથી, તેમ પરોપાધિથી - પુદ્ગલ દ્રવ્ય(કર્મ)ના યોગથી દુષ્ટ રાગ-દ્વેષની પરિણતિ થાય છે. આત્મા પરપદાર્થ અને કર્મના કર્તાપણાનું અભિમાન કરે છે પણ તે સર્વ દુષ્ટ ભાવ એ મારા તાદાત્મ્ય ભાવમાં નથી. આ સર્વ ઉપાધિજન્ય વિભાવ એ મારો નથી, પણ કર્મના સંયોગને આભારી છે.

૧. “(य)त्त्वं सत्त्वात्सु” “...MD)ayā.” (જ્ઞાનસાર)

“જેમ નિર્મલતા રે રત્ન સ્ફટિક તણી, તેમ એ જીવ સ્વભાવ.”

તિણે પરમાત્મપ્રભુ ભક્તિરંગી થઈ,

શુદ્ધ કારણ રસે તત્ત્વ પરિણતિમયી ।

આત્મગ્રાહક થયે તજે પરગ્રહણતા,

તત્ત્વભોગી થયે ટલે પરભોગ્યતા ॥ ૮ ॥

આ પ્રમાણે વિભાવ પરિણતિ એ મારા આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલો મૂળ સ્વભાવ નથી માટે તેનું નિવારણ થઈ શકે છે. એમ વિચારી સાધક પરમાત્માની ભક્તિમાં તન્મય થઈ, શુદ્ધ નિમિત્ત કારણરૂપ પરમાત્માના ધ્યાનમાં મગ્ન બની તત્ત્વપરિણતિવાળો બને છે એટલે કે આત્મસ્વભાવ દશામાં મગ્ન બને છે, એ રીતે આત્મસ્વરૂપનો ગ્રાહક અને ભોક્તા બનવાથી પરપુદ્ગલની ગ્રાહકતા અને ભોક્તૃતાનો ત્યાગ કરે છે. એટલે કે પરપદાર્થને તે ગ્રહણ કરતો નથી કે ભોગવતો નથી.

શુદ્ધ નિઃપ્રયાસ નિજભાવ ભોગી યદા,

આત્મક્ષેત્રે નહિ અન્ય રક્ષણ તદા ।

એક અસહાય નિઃસંગ નિર્વન્દ્વતા,

શક્તિ ઉત્સર્ગની હોય સહુ વ્યક્તતા ॥ ૯ ॥

જ્યારે આત્મા શુદ્ધ નિર્મળ અને પ્રયાસરહિત એવા આત્મસ્વભાવનો ભોક્તા થાય છે ત્યારે આત્મપ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાં અન્ય કર્મપુદ્ગલો કે રાગદ્વેષાદિ રહી શકતા નથી, અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપમાં લીનતા થાય છે, ત્યારે સર્વ આત્મપ્રદેશોમાં સંયોગ સંબંધે રહેલા સર્વ કર્મપુદ્ગલો નાશ પામે છે અને તે વખતે એક અસહાય, નિઃસંગ (કર્મસંગરહિત), નિર્વન્દ્વ (રાગદ્વેષરહિત), ઉત્સર્ગશક્તિ - પરમ આત્મશક્તિ પ્રગટે છે.

તેણે મુજ આતમા તુજ થકી નીપજે,

માહરી સંપદા સકલ મુજ સંપજે ।

તેણે મનમંદિરે ધર્મપ્રભુ ધ્યાઈએ,

પરમ દેવચંદ્ર નિજ સિદ્ધિ સુખ પાઈએ ॥ ૧૦ ॥

આ રીતે અરિહંત પરમાત્માના આલંબનથી મારું આત્મતત્ત્વ પ્રગટ થાય છે, મારી સત્તાગત આત્મલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જાણીને

જે મુમુક્ષુ આત્મા પોતાના મનમંદિરમાં સદા ધર્મનાથ પ્રભુનું ધ્યાન કરે છે તે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મલ નિજ સિદ્ધિસુખને પામે છે.

◆ પંદરમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં સામાન્ય સ્વભાવનાં અને વિશેષ સ્વભાવનાં લક્ષણો બતાવી અધ્યાત્મ સાધનામાં તેનો ઉપયોગ કરવાની યાવી - રીત બતાવવામાં આવી છે.

(૧) સામાન્ય સ્વભાવ - સામાન્ય સ્વભાવ એ પદાર્થ-દ્રવ્યનો મૂલ ધર્મ છે. તે સદા નિરાવરણ હોય છે. તેને કદી કર્મ સ્પર્શતાં નથી. સામાન્ય સ્વભાવ સર્વ દ્રવ્યોમાં હોય છે, તેનું લક્ષણ છે : “^૧નિત્ય, નિરવયવ, એક, અક્રિય અને સર્વગત.” દા.ત. નિત્યતા એ ‘સામાન્ય સ્વભાવ’ છે, કારણ કે તે નિત્યપણું સદા હોય છે, તે એક જ છે, તેને પ્રદેશરૂપ અવયવ નથી, તે જાણવા વગેરેની ક્રિયા કરતું નથી અને તે નિત્યપણું સર્વ દ્રવ્યમાં, પ્રદેશમાં, ગુણમાં, પર્યાયમાં વ્યાપક હોય છે. માટે તેને ‘સામાન્ય સ્વભાવ’ કહે છે. એ જ રીતે અસ્તિતા સદા હોય છે, તે એક જ છે, તેને અવયવો નથી, તેમ જ સર્વમાં વ્યાપક છે. તેથી ‘અસ્તિતા’ એ ‘સામાન્ય સ્વભાવ’ છે.

(૨) વિશેષ સ્વભાવ - જે અનિત્ય, સાવયવ, અનેક, સક્રિય અને સર્વગત ન હોય તે ‘વિશેષ સ્વભાવ’ છે. દા.ત. જ્ઞાનાદિ ગુણો.

સામાન્ય વિશેષ સ્વભાવમય સર્વ પદાર્થ હોય છે. દ્રવ્યમાં સામાન્ય સ્વભાવ વિના વસ્તુની સત્તા ન ઘટે, અને તેમાં વિશેષ સ્વભાવ વિના કાર્ય ન થાય - પર્યાયની પ્રવૃત્તિ ન થાય. માટે સામાન્ય સ્વભાવ વિના વિશેષ સ્વભાવ રહી શકતો નથી અને વિશેષ સ્વભાવ વિના સામાન્ય સ્વભાવ રહી શકતો નથી, તેથી આત્મસાધનામાં પણ તે બંનેની સમાન ઉપયોગિતા છે. નયભેદે તેનો વિવેક અને ભૂમિકા અનુસાર તેનો પ્રયોગ કરવામાં આવે તો તે મહાન લાભદાયક બને છે.

◆ ધ્યાનદશામાં સામાન્ય સ્વભાવનો પ્રયોગ :

સાધક પોતાના કેવલજ્ઞાનાદિ વિશેષ ગુણો, જે કર્મથી આવૃત છે,

૧. »xæ çÿÓ^{MC} çÿÛ²}æRÛç “ÅxæTM “æææ (વિશેષાવશ્યક)

તેને નિરાવરણ - પ્રગટ કરવા પૂર્ણશુદ્ધગુણી પરમાત્માની સ્તુતિ, ભક્તિ અને રૂપસ્થ ધ્યાનાદિ વડે તેમનાં સ્વરૂપમાં એકાગ્ર - તન્મય બનીને પોતાની આત્મસત્તા પણ ‘પૂર્ણશુદ્ધ ગુણપર્યાયમયી છે’ એવી ભાવના ભાવે છે.

જેવો ^૧પરમાત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ છે તેવો જ મારા આત્માનો સ્વભાવ છે, કારણ કે દરેક જીવની ^૨જીવત્વજાતિ એક જ છે, તેની અપેક્ષાએ જીવ એક જ છે. ^૩સિદ્ધતા એ જ જીવનું પોતાનું સ્વરૂપ છે, જીવત્વજાતિ કદી પણ પલટાતી નથી, જ્ઞાનાદિ વિશેષ સ્વભાવ કર્મથી આવૃત્ત હોવા છતાં સામાન્ય સ્વભાવ - શુદ્ધ આત્મસત્તા સ્ફટિકરત્નની જેમ નિરાવરણ છે. આવી શુદ્ધ ભાવનાથી ભાવિત થયેલો આત્મા જ્યારે પોતાના આત્મસ્વરૂપનું વારંવાર સ્મરણ કરે છે, ધ્યાન કરે છે, ત્યારે તેને સ્વરૂપ-રમણતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને આત્માનુભવના અમૃતનો આસ્વાદ કરતો આત્મા સ્વરૂપમાં મગ્ન બને છે.

◆ વ્યવહાર ભૂમિકામાં વિશેષ સ્વભાવનો પ્રયોગ :

સાધકે વ્યવહારદશામાં પરપુદ્ગલના યોગે રાગદ્વેષ કે વિષયકષાયથી પોતાના આત્માને લિપ્ત થયેલો જાણી અશુદ્ધ માનવો જોઈએ. હું પુદ્ગલનો ભોગી બની તેમાં જ આસક્ત બનું છું, જડ પદાર્થોમાં ઈષ્ટાનિષ્ટ કલ્પના કરી રાગદ્વેષ કરું છું, સર્વ પરપદાર્થોને મારા માનું છું, તે સર્વમાં કર્તૃત્વનું અભિમાન સેવું છું. આ રીતે હું પરપદાર્થોમાં મોહિત બની, નવાં નવાં અશુભ કર્મો બાંધી ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યો છું.

પરપુદ્ગલ પદાર્થોની આસક્તિથી મારા આત્મામાં રાગ-દ્વેષની પરિણતિ ઘડાઈ રહી છે.

જેમ સ્ફટિકરત્નની પાછળ મૂકેલા નીલા કે લાલ વસ્ત્રના યોગે સ્ફટિક પણ નીલો કે લાલ દેખાય છે. પરંતુ તે વસ્ત્રને ખસેડી લેવાથી પુનઃ સ્ફટિકનું મૂળ શ્વેત - ઉજ્જ્વળ સ્વરૂપ જોઈ શકાય છે, તેવી રીતે

૧. ...æÛ ç`h “ãææ „æÛ |æææ ææ “Åæ ...æææ J (સિદ્ધપ્રાભૃત)
૨. »xæ ¥æææ J (સુયગસંગ)
૩. ...æææ ...æyææSfæ ç`h: J

સ્ફટિક જેવા સ્વચ્છ નિર્મળ એવા મારા આત્માને તેમાં રહેલી રાગદ્વેષની મલિન, પરિણતિને દૂર હટાવવાનો પુરુષાર્થ કરવાથી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને જોઈ, જાણી અને અનુભવી શકાય છે.

પરપુદ્ગલ અનુયાયી બનેલી આત્મશક્તિઓને બીજા શુભ આલંબન વિના માત્ર આપબળે આત્મસ્વરૂપમાં જોડી શકાતી નથી. તેથી મારે સૌ પ્રથમ જેમના સર્વ વિશેષ સ્વભાવો (જ્ઞાનાદિ ગુણો) પૂર્ણ શુદ્ધરૂપે પ્રગટેલા છે, તે મારા સ્વજાતીય અરિહંત પરમાત્મા સાથે પ્રીતિ, ભક્તિ, આજ્ઞાપાલન અને ધ્યાનાદિ વડે આત્મશક્તિઓને જોડવી જોઈએ, જેથી પરમાત્મ સ્વરૂપમાં તન્મય બનેલી મારી જ્ઞાનાદિ શક્તિઓ, આત્મ-સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે ઓળખી તેમા તન્મય બની શકે.

આ પ્રમાણે વિચારણા કરી સાધક પરમાત્માની દ્રવ્યપૂજા, ભાવપૂજા, ભક્તિ અને આજ્ઞાપાલન આદિ કરતો કરતો જ્યારે ધ્યાનાવસ્થામાં આવી નિશ્ચલ ધ્યાનને સિદ્ધ કરવા પ્રયાસ કરે છે, ત્યારે તે આત્મા નિશ્ચલ, નિર્મલ અને નિર્વિકલ્પ આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ કરી શકે છે.

આ રીતે નયસાપેક્ષ ભૂમિકાભેદથી સામાન્ય અને વિશેષ સ્વભાવની મુખ્યતા અને ગૌણતા હોય છે, તેનો વિવેક, અનુભવી સદ્ગુરુવર્યો પાસેથી પ્રાપ્ત કરી સાધક આત્માએ આધ્યાત્મિક સાધનામાં તેનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

જ્ઞાનસાર અષ્ટકમાં પણ પૂર્વોક્ત વિચારણા માટે કહ્યું છે કે “નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ સર્વ જીવાત્મા કર્મથી અલિપ્ત છે; પણ વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ સર્વ જીવાત્મા કર્મથી લિપ્ત છે. સમ્યગ્જ્ઞાની અલિપ્તદૃષ્ટિથી શુદ્ધ થાય છે, અને ક્રિયાવાન લિપ્તદૃષ્ટિથી શુદ્ધ બને છે.”

સાધકને બંને દૃષ્ટિઓની સાધનામાં સમાન આવશ્યકતા છે. છતાં ભૂમિકાભેદથી જ્યારે એકની મુખ્યતા હોય છે ત્યારે બીજીની ગૌણતા હોય છે, પરંતુ તેથી એ બંનેની શક્તિમાં કોઈ ન્યૂનાધિકતા હોતી નથી.

૧. ॐ H#ā ṁp²Vjæ H#p Ā±āā, : J
āāny²H#²æ ;āāē, RĪ²āāī H#²æāæ JJ (જ્ઞાનસાર)

પોતપોતાની ભૂમિકામાં બંનેની પ્રધાનતા હોઈ બંનેની શક્તિ એકસરખી હોય છે.

અધ્યાત્મ-સાધનામાં મહાન ઉપયોગી પરાભક્તિનું (અરિહંત પરમાત્માની શુદ્ધ ભાવપૂજાનું) રહસ્ય તથા તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયોનો નિર્દેશ આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે—

પ્રથમ ગાથામાં ‘ધર્મ જગનાથનો ધર્મશુચિ ગાઈએ, આપણો આત્મા તેહવો ભાવીએ’ આ પંક્તિ દ્વારા પરાભક્તિના પ્રથમ સોપાનરૂપે શુદ્ધ ધર્મની સ્તુતિ અને પરમાત્મપ્રભુ સાથે તુલ્યતા ભાવન કરવાનું સૂચવ્યું છે.

‘જાતિ જસુ એકતા તેહ પલટે નહિ, શુદ્ધ ગુણ પજજવા વસ્તુ સત્તામયી’ આ પંક્તિ દ્વારા પ્રભુ સાથે એકતા-તન્મયતા સાધવાનું સૂચવ્યું છે.

પ્રભુ સાથે એકમેક - તન્મય બનવાની રુચિ એ સમ્યગ્દર્શન છે, તેના ઉપાયોનું જ્ઞાન એ સમ્યગ્જ્ઞાન છે અને તન્મયતાનો અનુભવ એ સમ્યક્ચારિત્ર છે. પરાભક્તિ, સમાધિ, મગ્નતા વગેરે પર્યાયવાચી શબ્દો છે.

પદસ્થ ધ્યાનમાં જાપાદિ વડે નામ અરિહંત સાથે એકતા સધાય છે.

રૂપસ્થ ધ્યાનમાં જિનમૂર્તિના ધ્યાનથી સ્થાપના અરિહંત સાથે એકતા સધાય છે.

પિંડસ્થ ધ્યાન વડે દ્રવ્ય અરિહંતની સાથે એકતા સધાય છે.

રૂપાતીત ધ્યાન વડે ભાવ અરિહંત સાથે એકતા સધાય છે.

અરિહંતના ધ્યાનમાં તન્મય બનેલો આત્મા આગમથી ‘ભાવઅરિહંત’ કહેવાય છે.

એકતાભાવનાથી જ અભેદ પ્રણિધાન સિદ્ધ થાય છે અને અભેદ પ્રણિધાન એ જ તાત્ત્વિક ભાવ નમસ્કાર કે પરાભક્તિ છે. તેના સતત અભ્યાસથી આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેનું અંતર - ભેદ દૂર થઈ જાય છે.

સર્વ કોઈ મુમુક્ષુ આત્માઓએ પાસે રહેલા અન્તર્યામી પ્રભુ સાથે મળવાનો, અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપમાં તન્મયતા સાધવાનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો જોઈએ.

એ જ સર્વ યોગોનો સાર છે...!

એ જ સર્વ આગમોનું પરમ રહસ્ય છે...!

(૧૬) શ્રી શાંતિનાથ જિન સ્તવન

(આંખડીએ રે મેં આજ શત્રુંજય દીઠો રે... એ દેશી)

જગત દિવાકર જગતકૃપાનિધિ, વાલા મારા સમવસરણમાં બેઠા રે ।
ચઉ મુખ ચઉ વિહ ધર્મ પ્રકાશે, તે મેં નયણે દીઠા રે ॥
ભવિકજન હરખો રે, નીરખી શાંતિ જિણંદ; ભવિ૦

ઉપશમ રસનો કંદ નહીં ઈણ સરીખો રે ॥ ૧ ॥

જગતમાં સૂર્યની જેમ જ્ઞાનપ્રકાશને કરનારા, સર્વ જીવો ઉપર પરમ કરુણા - દયાના ભંડાર, એવા પરમાત્મા મને અત્યંત વલ્લભ છે. જે પરમાત્મા સમવસરણમાં બેસીને ચાર પ્રકારના ધર્મની દેશના આપે છે, તે પરમાત્માને મેં શાસ્ત્રયક્ષુથી જોયા છે અને હે ભવ્યજીવો ! તમો પણ એવા શાંતિનાથ ભગવાનને જોઈ હર્ષ પામો. ખરેખર ! આ પરમાત્મા ઉપશમ-સમતા રસના કંદ છે, એમની સરખામણીમાં આવે એવો બીજો કોઈ આ જગતમાં નથી.

પ્રાતિહાર્ય અતિશય શોભા, વા૦ તે તો કહિય ન જાવે રે ।

ઘૂક બાલકથી રવિ કરભરનું, વર્ણન કેણી પરે થાવે રે ॥

ભ૦ ॥ ૨ ॥

અરિહંત પરમાત્માના અષ્ટ પ્રાતિહાર્યોની અને ચોત્રીશ અતિશયોની શોભાનું વર્ણન, મારા જેવા મંદમતિવાળાથી થઈ શકે તેમ જ નથી. ઘુવડના બચ્ચાથી સૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણોના સમૂહનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

વાણી ગુણ પાંત્રીશ અનોપમ, વા૦ અવિસંવાદ સરૂપે રે ।

ભવ દુઃખ વારણ, શિવ સુખકારણ, શુદ્ધ ધર્મ પ્રરૂપે રે ॥

ભ૦ ॥ ૩ ॥

પરમાત્માની મધુરી વાણી - દેશના, અનુપમ એવા પાંત્રીશ ગુણોથી યુક્ત અને અવિસંવાદ (પરસ્પર વિરોધરહિત) સ્વરૂપવાળી છે. એવી અપૂર્વ - અદ્ભુત વાણી દ્વારા પ્રભુ ભવ્યજીવોના ભવદુઃખને વારનાર, અને મોક્ષ સુખને આપનાર એવા શુદ્ધ ધર્મની પ્રરૂપણા કરે છે.

દક્ષિણ, પશ્ચિમ, ઉત્તર દિશિમુખ, વા૦ ઠવણા જિન ઉપકારી રે ।

તસુ આલંબન લહિય અનેકે, તિહાં થયા સમકિત ધારી રે ॥

ભ૦ ॥ ૪ ॥

સમવસરણમાં અરિહંત પરમાત્મા પૂર્વ સન્મુખ બેસીને દેશના આપે છે. વ્રત લેનારા શ્રોતાઓ તેમની સન્મુખ બેસે છે. શેષ દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાઓમાં પ્રભુની પ્રતિમાઓ બિરાજમાન હોય છે, તે પણ સ્થાપનાજિન હોવાથી મહાન ઉપકારક છે. જિનબિંબના આલંબન વડે અનેક ભવ્યાત્માઓ ત્યાં જ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે.

ષટ્ નયકારજ રૂપે ઠવણા, વા૦ સગનય કારણ ઠાણી રે ।

નિમિત્ત સમાન થાપના જિનજી, એ આગમની વાણી રે ॥

ભ૦ ॥ ૫ ॥

સ્થાપના - જિનપ્રતિમામાં અરિહંતતારૂપ, સિદ્ધતારૂપ કાર્ય નૈગમાદિ ષડ્નયની અપેક્ષાએ રહેલું છે, તેમ જ સાતે નયની અપેક્ષાએ તેમાં મોક્ષની નિમિત્તકારણતા પણ રહેલી છે, ભવ્યજીવોને મોક્ષપ્રાપ્તિમાં સાક્ષાત્ અરિહંત અને સ્થાપના અરિહંત (જિનપ્રતિમા) બંને નિમિત્ત કારણરૂપે સમાન છે. આ આગમ વચન છે.

સાધક ત્રિન નિક્ષેપા મુખ્ય, વા૦ જે વિષ્ણું ભાવ ન લહિયે રે ।

ઉપકારી દુગ ભાખ્યે ભાંખ્યા, ભાવ વંદક નો ગ્રહિયે રે ॥

ભ૦ ॥ ૬ ॥

નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય આ ત્રણ નિક્ષેપ ભાવ સાધક હોવાતી મુખ્ય છે. તે ત્રણ વિના ભાવની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. 'વિશેષાવશ્યક

ભાષ્યમાં' પણ નામ, સ્થાપનાને જ ઉપકારી કહ્યાં છે. કેમ કે પરમાત્માનો દ્રવ્યનિક્ષેપ પિંડરૂપ છે અને ભાવ અરૂપી છે, તેથી તેનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. સમવસરણમાં બિરાજમાન સાક્ષાત્ અરિહંત પરમાત્માનાં નામ અને સ્થાપના જ છદ્મસ્થ જીવોને ગ્રાહ્ય બને છે. માટે તે જ મહાન ઉપકારી છે. ભાવ તો વંદન કરનારનો લેવો જોઈએ.

ઠવણા સમવસરણે જિનસેતિ, વાઠ જો અભેદતા વાધી રે ।

એ આત્માના સ્વસ્વભાવ ગુણ, વ્યક્ત યોગ્યતા સાધી રે ॥

ભ૦ ॥ ૭ ॥

સમવસરણમાં બિરાજમાન સ્થાપના જિનના આલંબને જે મારી ચેતનાની અભેદતા (અભેદ-પ્રણિધાન)ની વૃદ્ધિ-સિદ્ધિ થઈ છે, તેથી અનુમાન થાય છે કે મારા આત્મામાં સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવાની યોગ્યતા રહેલી છે. એટલે કે અલ્પકાલે જ આત્મસ્વભાવમાં પૂર્ણ રમણતા - તન્મયતા પ્રાપ્ત થશે.

ભલું થયું મેં પ્રભુ ગુણ ગાયા, વાઠ રસનાનો ફલ લીધો રે ।

‘દેવચંદ્ર’ કહે મારા મનનો, સકલ મનોરથ સીધો રે ॥

ભ૦ ॥ ૮ ॥

બહુ સારું થયું કે મેં પ્રભુનાં ગુણગાન કર્યાં અને રસનાનું વાસ્તવિક ફળ પ્રાપ્ત કર્યું અર્થાત્ વાણીને સાર્થક કરી. દેવચંદ્રમુનિ કહે છે કે આજે મારા મનના સકલ મનોરથો પૂર્ણ થયા છે.

◆ **સોળમા સ્તવનનો સાર :**

આ સ્તવનમાં શાસ્ત્રોક્ત યુક્તિઓ દ્વારા જિનપ્રતિમાની ઉપકારકતા બતાવવામાં આવી છે.

જિન પ્રતિમામાં અપેક્ષાએ અરિહંતપણું અને સિદ્ધપણું રહેલું છે.

એમ ત્રણ કે છ નયનું માનવું છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) **નૈગમ નય :** જિનપ્રતિમાના દર્શનથી શ્રી અરિહંત દેવ તથા સિદ્ધ પરમાત્માનો સંકલ્પ પ્રતિમામાં થાય છે. જેમ કે “આ અરિહંત કે સિદ્ધ ભગવાન છે” અથવા અસંગાદિ ગુણોથી પૂર્ણ અને

શાંતસુધારસમય તદાકારતારૂપ અંશ પ્રતિમામાં રહેલો છે. માટે નૈગમ નયના મતે જિનપ્રતિમા એ અરિહંત તથા સિદ્ધસ્વરૂપ છે.

(૨) **સંગ્રહ નય :** બુદ્ધિ દ્વારા શ્રી અરિહંત કે સિદ્ધ પરમાત્માના સર્વગુણોનો સંગ્રહ કરીને પ્રતિમા ઘડવામાં આવી છે તેથી સંગ્રહ નયની અપેક્ષાએ પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધરૂપ છે.

(૩) **વ્યવહાર નય :** પ્રતિમાનાં દર્શન, વંદન, નમસ્કાર અને પૂજન વખતે સર્વ વ્યવહાર અરિહંત કે સિદ્ધ પરમાત્માને ઉદ્દેશીને થાય છે જેમ કે “હું અરિહંતનાં દર્શન, વંદન, પૂજનાદિ કરું છું.” આમ વ્યવહાર નય પણ જિન પ્રતિમાને અરિહંત કે સિદ્ધ માને છે.

(૪) **ઋજુસૂત્ર નય :** જિનપ્રતિમા જોઈને સર્વ ભવ્યાત્માઓને ‘આ અરિહંત કે સિદ્ધ પરમાત્મા છે’ એવો વિકલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ વિકલ્પ વડે જ પ્રતિમાની સ્થાપના થયેલી છે. આ રીતે ઋજુસૂત્ર નયની દૃષ્ટિથી પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધરૂપ છે.

(૫) **શબ્દ નય :** અરિહંત અને સિદ્ધશબ્દની પ્રવૃત્તિ જિનપ્રતિમામાં થાય છે. માટે શબ્દ નયે પ્રતિમા અરિહંત કે સિદ્ધ છે.

(૬) **સમભિરૂઢ નય :** અરિહંતના પર્યાયવાચી શબ્દો - સર્વજ્ઞ, તીર્થંકર, જિનેશ્વર, જિન વગેરેની પ્રવૃત્તિ પણ પ્રતિમામાં થાય છે, પરંતુ કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો કે સિદ્ધત્વ પ્રતિમામાં નહિ હોવાથી એવંભૂત નયની પ્રવૃત્તિ પ્રતિમામાં થતી નથી. પણ એવંભૂત નયની પ્રવૃત્તિ ભાવ અરિહંત અને સિદ્ધમાં જ થાય છે.

પ્રથમના ત્રણ નયની વિચારણા ‘વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય’માં પણ ઉપર્યુક્ત રીતે કરવામાં આવી છે. બાકીના ત્રણ નયની વિચારણા ઉપચારથી જાણી લેવી.

જિનપ્રતિમા એ મોક્ષનું પ્રધાન નિમિત્ત (કારણ) છે, તેથી નિમિત્ત કારણરૂપે સાતે નયોની અપેક્ષાએ પ્રતિમા અને સાક્ષાત્ અરિહંત બંને સમાન ઉપકારી છે.

નૈગમાદિ સાતે નયો દ્વારા જિન સ્થાપનાની નિમિત્ત કારણતા આ પ્રમાણે છે :

- (૧) સંસારી જીવને જિનપ્રતિમા જોવાથી અરિહંતનું સ્મરણ થાય છે અથવા જિનપ્રતિમાના વંદનથી જીવ પોતાના સ્વભાવને સન્મુખ થાય છે. આ નૈગમ નયે પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા છે.
 - (૨) જિનપ્રતિમા જોતાં પ્રભુના સર્વ ગુણોનો સંગ્રહાત્મકરૂપે બોધ થાય છે અને તે આત્મતત્ત્વની સન્મુખતામાં અદ્ભુત સહાય કરે છે તે સંગ્રહ નયે નિમિત્તકારણતા છે.
 - (૩) જિનપ્રતિમાને થતાં વંદન, નમસ્કારાદિનો વ્યવહાર એ મોક્ષસાધક છે, માટે આત્મસાધનામાં તત્પર બનેલા સાધકને સાધનામાં નિમિત્ત કારણ જિનપ્રતિમા છે. આ વ્યવહાર નયે નિમિત્તકારણતા છે.
 - (૪) જિનપ્રતિમાના દર્શનથી આત્મતત્ત્વની ઈહા - ઈચ્છારૂપ ઉપયોગ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ કે “હું પણ ક્યારે આવા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામીશ ? આ ઋજુસૂત્ર નયે પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા છે.
 - (૫) જિનપ્રતિમાના આલંબન દ્વારા આત્માની ઉપાદાન શક્તિ પ્રગટ થઈ, અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થઈ તે શબ્દ નયે પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા છે.
 - (૬) પ્રતિમાના આલંબને અનેક પ્રકારે જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રવૃત્તિ એટલે કે આત્મસ્વભાવ સન્મુખ થવાથી તત્ત્વરમણતા પ્રાપ્ત થાય છે તે સમભિરૂઢ નયની અપેક્ષાએ પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા છે.
 - (૭) પ્રતિમાના નિમિત્તથી આત્મસ્વભાવમાં રમણતા થતાં જ્યારે શુદ્ધ - શુક્લ - ધ્યાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે સંપૂર્ણ નિમિત્તકારણતાના યોગે ઉપાદાનની પૂર્ણ કારણતા પ્રગટે છે, તે પ્રતિમાની એવંભૂત નયે નિમિત્તકારણતા છે. નિમિત્તકારણનો એવો સ્વભાવ છે કે તે અવશ્ય ઉપાદાનકારણતા ઉત્પન્ન કરે છે અને ત્યાર પછી ઉપાદાનકારણ કાર્યરૂપે પરિણમે છે.
- આ પ્રમાણે જિનપ્રતિમા મોક્ષનું નિમિત્ત કારણ છે. માટે સર્વ યોગોની સિદ્ધિ પ્રતિમાના આલંબનથી થાય છે. ‘યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય’માં મિત્રાદિ યોગની જે આઠ દષ્ટિઓ બતાવવામાં આવી છે, તેમાંથી મિત્રા,

તારા, બલા અને દીપ્રા દષ્ટિની પ્રાપ્તિ સુધી યથાયોગ્ય રીતે ઋજુસૂત્ર નયે જિન પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા ઘટાવી શકાય છે. અર્થાત્ જિન પ્રતિમાના આલંબનથી મિત્રાદષ્ટિની ભૂમિકા પ્રાપ્ત થાય તો નૈગમ નયની અપેક્ષાએ તેની કારણતા ઘટાવી શકાય. આ રીતે બાકીની દષ્ટિઓમાં પણ સમજવું.

જિન પ્રતિમાનાં દર્શનથી સ્થિરા દષ્ટિ અર્થાત્ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય તો શબ્દ નયે નિમિત્ત કારણતા જાણવી.

આ રીતે દેશવિરત્તિ, સર્વવિરત્તિ, અપ્રમત્ત દશા રૂપ કાંતા દષ્ટિ અને પ્રભા દષ્ટિની પ્રાપ્તિ જિન પ્રતિમાના આલંબને થાય તો, સમભિરૂઢ નયની અપેક્ષાએ તેની નિમિત્તકારણતા છે, અને શુદ્ધ-શુક્લ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ એટલે કે પરાદષ્ટિની પ્રાપ્તિ થાય તો એવંભૂત નયે પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા જાણવી. અહીં પરાભક્તિની પરાકાષ્ટા હોય છે.

અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન અને સમતાયોગની પ્રાપ્તિ પણ જિન પ્રતિમાના આલંબનથી અવશ્ય થાય છે તેમ જ ઈચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ અને સામર્થ્યયોગનો સમાવેશ પણ ઉપર્યુક્ત યોગોમાં થયેલો હોવાથી તેમની પ્રાપ્તિમાં પણ જિન પ્રતિમાની નિમિત્તકારણતા નયભેદે ઘટાવી લેવી.

જિન પ્રતિમાનાં દર્શન વંદનથી યોગની ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. “યોગવિંશિકા”માં બતાવેલા પાંચે સ્થાનાદિ યોગોમાં “જિન પ્રતિમા”ના આલંબને ચોથા “આલંબન યોગ” તરીકે દર્શાવેલ છે.

પ્રતિમાના આલંબનથી “આલંબન” યોગની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, તે સિવાય યોગની સિદ્ધિ થતી નથી. માટે “જિન પ્રતિમા” એ સર્વ યોગોને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી “યોગ જનની” છે.

◆ જિન પ્રતિમાથી ચાર અનુષ્ઠાનોની સિદ્ધિ :

જિન પ્રતિમાનાં દર્શનથી જિનેશ્વર પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રીતિ અને ભક્તિ પ્રગટ થાય છે. તેમ જ તેમના કહેલા ધર્મતત્ત્વને જાણવાની તેમજ તેનું વિધિપૂર્વક પાલન કરવાની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, અને

શાસ્ત્રોક્ત અનુષ્ઠાનના પાલન દ્વારા ક્રમશઃ અસંગ અનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

જિનમૂર્તિ એ મૂર્તિમંત આલંબન છે. તેના (રૂપસ્થ) ધ્યાનથી અરૂપી - રૂપાતીત ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે. રૂપાતીત ધ્યાન “અનાલંબન યોગ”ને પ્રગટ કરે છે અને અનાલંબન યોગથી અનુક્રમે કેવલજ્ઞાન અને અયોગી-અવસ્થા અને સિદ્ધતા પ્રાપ્ત થાય છે.

આ રીતે સર્વ યોગશાસ્ત્રોએ અને સર્વ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોએ જિનમૂર્તિને મુક્તિના સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન તરીકે વર્ણવી છે.

જિનાગમોમાં^૧ તો જિનમૂર્તિને જિનેશ્વર તુલ્ય જ માનવામાં આવી છે. એટલું જ નહિ પણ જિનમૂર્તિ એ (સ્થાપનારૂપે) અરિહંત છે. એમ અભેદભાવ બતાવવામાં આવ્યો છે. તે પણ યુક્તિસંગત જ છે.

જૈન દર્શનમાં પરમાત્માનાં સાકાર અને નિરાકાર એમ બે સ્વરૂપ માનવામાં આવે છે.

અરિહંત એ સાકાર પરમાત્મા છે અને અપેક્ષાએ તો અરિહંત પરમાત્મા સિદ્ધ પરમાત્મા કરતાં પણ ભવ્યજીવો ઉપર વધુ ઉપકાર કરનારા છે. “નમસ્કાર મહામંત્ર”માં સર્વ પ્રથમ અરિહંત પરમાત્માને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે, તે આ જ રહસ્યને પ્રગટ કરે છે.

સમવસરણમાં બિરાજમાન અરિહંત પરમાત્માની (ભાવ અરિહંતની) સૌમ્ય આકૃતિ (મૂર્તિ) જોઈને જ તથા તેમની (સાકાર) વાણી સાંભળીને જ અનેક ભવ્ય જીવો સમ્યગદર્શન, દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ આદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરે છે.

તેમના ભાવનિક્ષેપાને કે અરૂપી કેવલજ્ઞાનને કોઈ પણ છદ્મસ્થ જીવ ગ્રહણ કરી શકતો નથી, એટલે તેમની વિદ્યમાનતામાં પણ તેમનાં “નામ” અને આકારરૂપ “સ્થાપના” (મૂર્તિ) જ છદ્મસ્થ જીવોને ગ્રાહ્ય હોવાથી મહાન ઉપકાર કરે છે, પરંતુ ભાવ નિક્ષેપો તો અરિહંતમાં જ હોવાથી તે અન્ય જીવોને તેટલો ઉપકારક થતો નથી.

૧. “જિન પડિમા જિન સારીખી, કહી સૂત્ર મઝાર.”

જિનનામ અને જિનમૂર્તિ (જિનમુદ્રા) એ જ સર્વકાલે સર્વ ભવ્યાત્માઓને મહાન ઉપકારક છે. તેથી જ વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં નામ નિક્ષેપાને અને સ્થાપના નિક્ષેપાને મહાન ઉપકારી કહ્યાં છે.

વિચરતાં તીર્થંકર અને તીર્થંકરની મૂર્તિ બંને મોક્ષના નિમિત્ત કારણ તરીકે તુલ્ય છે.

સાક્ષાત્ તીર્થંકરના તેમ જ તેમની મૂર્તિનાં દર્શન, વંદન, પૂજન કરવાથી, ભવ્ય જીવોને એકસરખો ભાવોલ્લાસ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી જ જિનવંદન અને મૂર્તિવંદનનું ફળ પણ તુલ્ય જ કહ્યું છે, અર્થાત્ તેમાં કોઈ ન્યૂનાધિકતા નથી.

આ પ્રમાણે આગમ, અનુભવ અને યુક્તિ વગેરેથી વિચારતાં જિનમૂર્તિની અજોડ અને અદ્ભુત ઉપકારિતા સમજી શકાય છે.

મૂર્તિના આલંબનથી મુમુક્ષુ આત્મા મુક્તિના સુખનો ભોક્તા બને છે. પ્રતિમાના આલંબન વિના મોક્ષની સાચી અભિલાષા પણ જાગ્રત થતી નથી, તો પછી મોક્ષપ્રાપ્તિની તો વાત જ ક્યાં રહી ?

આ રીતે જિનમૂર્તિના મહામહિમાને જાણીને સર્વ કોઈ ભવ્યાત્માઓએ જિનમૂર્તિનું આલંબન સ્વીકારી અનુક્રમે અનંત સુખમય મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉદ્યમશીલ બનવું જોઈએ.

તો કામ થઈ જાય

સોનામાંથી બનેલા અલંકાર સોનું મનાય છે, તેમ શક્તિરૂપે અપ્રગટ એવું પરમાત્મ-સ્વરૂપ પરમાત્મા જ છે. અર્થાત્ પરમાત્મામાં જે છે તે જ આત્મામાં છે. તેની શક્તિઓ અનંત છે. ચૈતન્યનું લક્ષણ જ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. આપણે આપણને જ્ઞાન સ્વરૂપ માનતા નથી. દેહાદિ સ્વરૂપ માનીને અનાદિકાળથી ભૂલ ખાતા આવ્યા છીએ. પણ આ જન્મમાં એ માન્યતાને મૂકી સાચા પુરુષાર્થમાં લાગી જઈએ તો કામ થઈ જાય.

(૧૭) શ્રી કુંથુનાથ જિન સ્તવન

(ચરમ જિનેસરું... એ દેશી)

સમવસરણ બેસી કરી રે, બારહ પર્ષદા માહે ।
વસ્તુસ્વરૂપ પ્રકાશતા રે, કરુણાકર જગનાહો રે ॥ ૧ ॥

કુંથુ જિનેસરુ ! નિર્મલ તુજ મુખ વાણી રે ।
જે શ્રવણે સુણે, તેહી જ ગુણમણિ ખાણી રે ॥ કુંથુ ॥ ૨ ॥

કરુણાના ભંડાર, જગતના નાથ શ્રીકુંથુનાથ ભગવાન સમવસરણમાં બિરાજમાન થઈ, બાર પર્ષદા સન્મુખ વસ્તુ સ્વરૂપ - જીવાજીવાદિ તત્ત્વોના મૂળ સ્વરૂપને પ્રકાશિત કરે છે. હે પ્રભુ ! તમારા મુખની નિર્મળ વાણી જેઓ શ્રવણે - કાનથી સાંભળે છે, તેઓ ધન્ય છે, કારણ કે તે લોકો સકલ ગુણરત્નની ખાણ બને છે - સર્વગુણસંપન્ન બને છે.

ગુણપર્યાય અનંતતા રે, વલિય સ્વભાવ અગાહ ।
નય, ગમ, ભંગ નિક્ષેપના રે, હેયાહેય પ્રવાહો રે ॥ કુંથુ ॥ ૩ ॥

જિનવાણીથી મોક્ષમાર્ગનો સંપૂર્ણ પ્રકાશ જગતમાં પથરાય છે. કારણ કે જિનેશ્વરદેવ, સર્વ પદાર્થોના સર્વ પર્યાયોને કેવલજ્ઞાન દ્વારા જાણીને જીવોના હિત માટે જ ઉપદેશ આપે છે. તેમની દેશનામાં પ્રકાશિત મુખ્ય મુદ્દાઓ આ પ્રમાણે છે - (૧) વસ્તુમાં રહેલા ગુણ પર્યાય અને સ્વભાવની અનંતતાના સ્વરૂપનું વર્ણન તથા (૨) નય, (૩) ગમ, (૪) ભંગ, (૫) નિક્ષેપના સ્વરૂપનું વર્ણન તેમ જ ન્યાદિના અગાધ સ્વરૂપનું હેય (ત્યાગ કરવા યોગ્ય) - ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય)ના વિભાગરૂપે પ્રતિપાદન.

કુંથુનાથ પ્રભુ દેશના રે, સાધન સાધક સિદ્ધ ।
ગૌણ મુખ્યતા વચનમાં રે, જ્ઞાન તે સકલ સમૃદ્ધો રે ॥

કુંથુ ॥ ૪ ॥

શ્રી કુંથુનાથ પ્રભુની દેશનામાં મોક્ષનાં સર્વ સાધનોનું^૧ સર્વસાધકોનું^૨ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત થયેલા સિદ્ધ ભગવંતોના સ્વરૂપનું વર્ણન હોય છે. વળી જિનવચનમાં ગૌણતા અને મુખ્યતા હોય છે. પ્રભુનું કેવલજ્ઞાન તો સમગ્ર જ્ઞેયને જાણવા માટે સમર્થ છે તેથી તેમાં ગૌણતા કે મુખ્યતાનો વિચાર નથી. પરંતુ વચન ક્રમબદ્ધ હોવાથી પ્રસ્તુતમાં ઉપયોગી એવા વિવક્ષિત ધર્મને મુખ્યપણે અને બાકીના અવિવક્ષિત ધર્મને ગૌણપણે કહે છે.

એ જ વાતને વધારે સ્પષ્ટ કરે છે :

વસ્તુ અનંત સ્વભાવ છે રે, અનંત કથક તસુ નામ ।
ગ્રાહક અવસર બોધથી રે, કહેવે તે અર્પિત કામો રે ॥

કુંથુ ॥ ૫ ॥

જીવાદિ સર્વ પદાર્થો અનંત ધર્મ (સ્વભાવ) યુક્ત હોય છે. તેથી તે પદાર્થોનાં જીવ વગેરે નામો પણ તેમાં રહેલા અનંત ધર્મોને જણાવે છે.

(“જીવ” - આ શબ્દોચ્ચાર માત્રથી પણ તેના અનંતા ધર્મોનું કથન થઈ જાય છે) છતાં કેવલજ્ઞાની ભગવંતો અવસર જોઈ શ્રોતાના બોધ (જાણવાની યોગ્યતા) પ્રમાણે અર્પિત^૩ વચનને કહે છે. અર્થાત્ પ્રયોજન (કાર્ય) વશથી વિવક્ષિત વચનને કહે છે.

શેષ અનર્પિત ધર્મને રે, સાપેક્ષ શ્રદ્ધા બોધ ।
ઉભય રહિત ભાસન હોવે રે, પ્રગટે કેવલ બોધ રે ॥

કુંથુ ॥ ૬ ॥

૧. મોક્ષનાં મુખ્ય સાધન : જિન દર્શન, પૂજન, મુનિવંદન અને અનુકંપાથી લઈ શુકલ ધ્યાન પર્યંતની ભૂમિકા.
૨. મોક્ષના સાધક અને તેનો ક્રમ : માર્ગાનુસારીથી આરંભીને ક્ષીણ મોહ કે અયોગી કેવલી સુધીના મોક્ષના જે સાધકો છે તેઓનો ક્રમ આ છે : માર્ગાનુસારી - સમ્યક્ત્વને ધ્યેયમાં રાખી સાધના કરે છે, સમ્યગ્દષ્ટિ દેશવિરતિને, દેશવિરતિ સર્વવિરતિને, સર્વવિરતિ શુકલ ધ્યાનને, શુકલધ્યાની ક્ષાયિક જ્ઞાનાદિને અને ક્ષાયિકગુણી સિદ્ધ અવસ્થાને ધ્યેયમાં રાખી સાધના કરે છે.

છવ્વસ્થ જીવોએ શેષ અનર્પિત^૪ ધર્મના - વિવક્ષિત ધર્મથી બાકી રહેલા ધર્મોની સાપેક્ષપણે શ્રદ્ધા રાખવી અને સાપેક્ષપણે જ્ઞાન કરવું. જ્યારે કેવલજ્ઞાન પ્રગટે છે ત્યારે ઉભયરહિત - અર્પિત અને અનર્પિત ઉભય ધર્મરહિત બોધ થાય છે, કેમ કે કેવલજ્ઞાન સર્વ ધર્મોનું સમકાલે જ્ઞાયક છે.

છતી પરિણતિ ગુણવર્તના રે, ભાસન ભોગ આનંદ ।

સમકાલે પ્રભુ તાહરે રે, રમ્ય રમણ ગુણવૃંદો રે ॥

કુંથુ ॥ ૭ ॥

પરમાત્મ પ્રભુની પ્રભુતાનું તાત્વિક સ્વરૂપ જેમ જેમ જિનવાણી દ્વારા સાંભળવા-સમજવા મળે છે, તેમ તેમ ભવ્ય જીવોનાં હૈયા અપૂર્વ આનંદ, આશ્ચર્ય અને હર્ષથી નાચી ઊઠે છે. હે પ્રભુ ! આપમાં સમકાલે અનંત ગુણપર્યાયની છતિ^૫ (સત્તા) પરિણતિ^૬ અને વર્તના^૭ તથા તેનાં જ્ઞાન, ભોગ અને આનંદ રહેલા છે, તેમ જ રમ્ય એવા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમણ કરનારા આપ અનંત ગુણના વૃંદ-સમૂહ છો.

નિજ ભાવે સીય અસ્તિતા રે, પર નાસ્તિત્વ સ્વભાવ ।

અસ્તિપણે તે નાસ્તિતા રે, સીય તે ઉભય સ્વભાવો રે ॥

કુંથુ ॥ ૮ ॥

સ્વભાવ (સ્વપર્યાય પરિણતિ)ની અપેક્ષાએ આત્માદિ દ્રવ્યમાં ‘સ્યાત્ અસ્તિતા’ રહેલી છે અને પરસ્વભાવની અપેક્ષાએ ‘સ્યાત્ નાસ્તિતા’ રહેલી છે. તે પરનાસ્તિતા પણ સત્ રૂપે છે. તેમ જ (સીય) સ્યાત્, ઉભય (અવક્તવ્ય) સ્વભાવ પણ રહેલો છે. ઉપલક્ષણથી બાકીના ભંગ પણ જાણી લેવા.

૩-૪. અર્પિત, અનર્પિત : વસ્તુમાં રહેલા અનેક ધર્મોમાંથી જે અવસરે જે ધર્મ કહેવાનું પ્રયોજન હોય તે અવસરે તે ધર્મને વિવક્ષિત કરી ગ્રહણ કરવું કે કહેવું તે ‘અર્પિત’ કહેવાય અને પ્રયોજનના અભાવે જેની વિવક્ષા નથી તે અપ્રસ્તુત - ‘અનર્પિત’ કહેવાય છે.

૫. છતિ (સત્તા) : અનંત ગુણપર્યાયની વિદ્યમાનતા છે.

૬. પરિણતિ : પારિણામિકતા, દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ, વ્યય ધ્રુવરૂપે તથા ષટ્ગુણહાનિવૃદ્ધિરૂપે પરિણમન કરવું તે.

૭. વર્તના : જ્ઞાનાદિ ગુણપર્યાયોનું સ્વસ્વ કાર્યનું કરવું તે.

અસ્તિસ્વભાવ જે આપણો રે, રુચિ વૈરાગ્ય સમેત ।

પ્રભુ સન્મુખ વંદન કરી રે, માંગીશ આતમ હેતો રે ॥

કુંથુ ॥ ૯ ॥

સચ્ચિદાનંદમય મારો જે અસ્તિસ્વભાવ છે, તે હાલ સત્તાગત છે, તેને પ્રગટ કરવા હું વૈરાગ્યસહિત તીવ્ર રુચિ-ઈચ્છા રાખું છું અને પ્રભુની આગળ વંદન-નમન કરીને યાચના કરું છું કે હે પ્રભુ ! આત્માને હિતકારી એવો મારો અસ્તિસ્વભાવ પ્રગટ કરો.

અસ્તિસ્વભાવ રુચિ થઈ રે, ધ્યાતો અસ્તિસ્વભાવ ।

દેવચંદ્ર પદ તે લહે રે, પરમાનંદ જમાવો રે ॥ કુંથુ ॥ ૧૦ ॥

આત્મસત્તાગત અનંત જ્ઞાનાદિ સ્વભાવની રુચિ-અભિલાષા જાગ્રત થવાથી તે જ અસ્તિસ્વભાવની અનંતતાનું ધ્યાન કરતો સાધક પરમાનંદ સ્વરૂપ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ એવા પરમાત્મપદને વરે છે.

◆ સત્તરમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં જિનવાણી (પ્રભુદેશના)નું સ્વરૂપ અને તેનો અજોડ મહિમા બતાવવામાં આવ્યો છે.

જિનવાણીનું રહસ્ય સમજવું એ આપણા જેવા માટે મહાન દુષ્કર કાર્ય છે. ચૌદ પૂર્વધરો જેવા મહાન ગીતાર્થ આચાર્યો પણ આ જિનવાણીની અગાધતા - ગહનતાને માપવામાં પોતાને વામન તરીકે ઓળખાવે છે, કારણ કે જિનવાણી અનુપમ તલસ્પર્શી એવા તત્ત્વજ્ઞાનથી સમૃદ્ધ છે, ગુણપર્યાયની અનંતતાથી યુક્ત છે અને નય, ગમ, ભંગ તથા નિક્ષેપાદિની ગંભીર અપેક્ષાઓથી ભરપૂર છે. ‘નંદીસૂત્ર’ વગેરે આગમોમાં જિનવાણીની અનેક રીતે સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, તે જિનવાણીનો સાર, મહિમા અહીં પણ ટૂંકમાં આ રીતે વર્ણવ્યો છે.

◆ જિનાગમમાં સ્યાદ્વાદનું નિરૂપણ :

જિનાગમમાં સ્યાદ્વાદ - અનેકાંતવાદની દૃષ્ટિથી જ સર્વ પદાર્થોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તેથી જ જિનાગમ દ્વારા કોઈ પણ પદાર્થનો યથાર્થ બોધ થઈ શકે.

◆ સ્યાદ્વાદના મુખ્ય પ્રકારો :

પ્રમાણ^૧ : સ્વ અને પરનો નિશ્ચય કરાવનાર જ્ઞાન છે. તે પ્રમાણનો વિષય અનંત ધર્માત્મિક વસ્તુ છે એટલે કે દરેક વસ્તુ અનંત ગુણપર્યાય અને સ્વભાવયુક્ત હોય છે. દા.ત. આત્મા.

ગુણ : સહભાવી - સદા સાથે રહેનાર હોય છે. જેમ કે આત્માના જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણો.

પર્યાય : ક્રમભાવી - ક્રમથી ઉત્પન્ન થનારા પરિણામને પર્યાય કહે છે, જેમ સંસારી જીવની સુખદુઃખ તથા બાળ, યૌવન વગેરે અવસ્થા.

સ્વભાવ : સ્વભાવના બે મુખ્ય પ્રકાર છે, સામાન્ય અને વિશેષ. આ અંગેનું વિવરણ ૧૫મા સ્તવનમાં કરેલું છે.

નય : વસ્તુમાં રહેલા એક અંશને બતાવનારા અભિપ્રાયને નય કહેવાય છે. નયના મુખ્ય બે ભેદ અથવા સાત ભેદ થાય છે અને વિસ્તારથી સાતસો કે એનાથી પણ અધિક ભેદ થઈ શકે છે. જેમ કે આત્મા નિત્ય છે. વગેરે.

ગમ : જેનાથી જાણી શકાય તેને ગમ કહેવાય છે અથવા અપેક્ષાએ વસ્તુના એક અંશનું ભેદ-પ્રકાર વડે નિરૂપણ કરનારા વાક્યને 'ગમ' કહેવાય છે. જેમ કે નૈગમનય અનેક ગમ વડે - પ્રકાર વડે વસ્તુનું નિરૂપણ કરે છે.

ભંગ : $S^2\alpha_i\alpha_i \text{ "Dija"}$ - સ્યાદ્વાદની અપેક્ષાથી ભેદ પાડવા, જેમ - " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " કથંચિત્ જીવ છે. ઈત્યાદિ સમભંગ દ્વારા સ્યાદ્વાદને સમજાવવામાં ઘણી સરળતા રહે છે. એ રીતે તે ઘણા ઉપયોગી હોવાથી તેનું ટૂંકું સ્વરૂપ આઠમી ગાથામાં આપ્યું છે, તે સાત ભંગ - ભાંગા આ પ્રમાણે થાય છે.

(૧) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : કથંચિત્ આત્મા છે. આત્મા વર્તમાન સમયે સ્વગુણ પર્યાય (જ્ઞાન-દર્શનાદિ)ની પરિણતિની અપેક્ષાએ 'અસ્તિ' છે. અતીત પર્યાય વિનષ્ટ હોવાથી અને અનાગત-ભવિષ્ય પર્યાય અનુત્પન્ન હોવાથી અહીં વર્તમાન પર્યાય જ ગ્રહણ

૧. " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " (પ્રમાણનય)

કરવામાં આવ્યો છે. " $S^2\alpha_i$ " પદ એ નાસ્તિ અને અવક્તવ્ય ધર્મની અનર્પિતતાનો ઘોતક છે.

(૨) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : "કથંચિત્ આત્મા નથી." પરદ્રવ્યના વર્ણાદિ ધર્મો આત્મામાં નથી, તેમ જ પોતાના ભૂત-ભવિષ્યના પર્યાયો પણ વર્તમાનપણે નથી, માટે તે પરદ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ આત્મા નથી. અહીં " $S^2\alpha_i$ " પદ અસ્તિ અને અવક્તવ્યતાનો સૂચક છે.

(૩) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : "કથંચિત્ આત્મા અવક્તવ્ય છે." કારણ કે અસ્તિ-નાસ્તિ ધર્મ યુગપત્-એકસાથે વચનથી કહી શકાય તેમ નથી, તેમ જ અસ્તિ, નાસ્તિ આદિ ધર્મોનાં અભિલાષ્ય (વચનગોચર) પર્યાયો કરતાં અનભિલાષ્ય પર્યાયો અનંતગુણા છે, તેથી દરેક દ્રવ્યમાં કથંચિત્ અવક્તવ્યતા રહેલી છે.

(૪) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : "કથંચિત્ આત્મા છે અને નથી." સ્વદ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ આત્મા છે અને પરદ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ આત્મા નથી, તેમ જ વર્તમાન પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા છે અને ભૂત-ભવિષ્ય પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા નથી.

(૫) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : "કથંચિત્ આત્મા છે અને અવક્તવ્ય છે." સ્વપર્યાયાદિની અપેક્ષાએ આત્મા છે અને યુગપત્-સામાન્ય વિશેષ ઉભયની અપેક્ષાએ સમકાલે વચનથી અગોચર છે, તેથી અવક્તવ્ય છે.

(૬) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : "કથંચિત્ આત્મા નથી અને અવક્તવ્ય છે." પરપર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા નથી અને યુગપત્ ઉભય વિવક્ષા વડે સમકાલે અવક્તવ્ય છે.

(૭) " $S^2\alpha_i\alpha_i, \dots$ " : "કથંચિત્ આત્મા છે, નથી અને અવક્તવ્ય છે." સ્વપરપર્યાયાદિની અપેક્ષાએ અનુક્રમે (અસ્તિ-નાસ્તિ) છે, અને નથી, પણ યુગપત્ ઉભયની વિવક્ષાએ સમકાલે અવક્તવ્ય છે.

આ પ્રમાણે નિત્ય-અનિત્યાદિ અનંત ધર્મોની અનંત સમ્ભંગીઓ એક દ્રવ્યમાં અપેક્ષાએ થઈ શકે છે. પણ એક ધર્મની અપેક્ષાએ તો સાત જ ભાંગા અર્થાત્ એક જ સમ્ભંગી ઘટી શકે છે.

આ અંગેની વિશદ વિચારણા ‘સમ્મતિ તર્ક’, ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્રવૃત્તિ’ અને ‘સ્યાદ્વાદ રત્નાકર’ આદિ ગ્રંથોમાં કરવામાં આવી છે. જિજ્ઞાસુઓએ તેનું વિશેષ સ્વરૂપ જાણવા ગીતાર્થ ગુરુ ભગવંતોનો સમાગમ સાધવો જોઈએ.

નિક્ષેપ : (ન્યાસ, સ્થાપના) નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવાદિ વડે વસ્તુની વિચારણા કરવી, તેને નિક્ષેપ કહે છે.

જેમ જિનેશ્વરનું નામ એ ‘નામ જિન’ છે.

જિનેશ્વરની મૂર્તિ એ ‘સ્થાપના જિન’ છે.

જિનેશ્વરની પૂર્વ અને ઉત્તર અવસ્થા એ ‘દ્રવ્ય જિન’ છે અને સમવસરણમાં દેશના આપતાં તીર્થંકર ભગવાન એ ‘ભાવ જિન’ છે.

આ પ્રમાણે ચાર, છ કે દશ પ્રકારના નિક્ષેપ વડે વિવિધ અપેક્ષાઓથી વસ્તુની વિચારણા કરવાથી વસ્તુનો સ્પષ્ટ બોધ થાય છે. જિનાગમોમાં આધ્યાત્મિક સાધનાના સુંદર, સચોટ અને સરળ ઉપાયો બતાવેલા છે.

સમ્યગ્-રત્નત્રયી (સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ચારિત્ર)ની પૂર્ણતા પ્રગટાવવાનાં સાધનો અને માર્ગાનુસારી આદિ ભૂમિકાવાળા સાધકોનું સૂક્ષ્મ અને વિસ્તૃત સ્વરૂપ જિનવાણી દ્વારા જાણી શકાય છે.

જિનવાણી સાપેક્ષ હોય છે. અર્થાત્ જિનવચન એ મુખ્યતાથી અને ગૌણતાથી યુક્ત હોય છે. સ્યાદ્વાદનું રહસ્ય અપેક્ષાવાદથી સમજાય છે.

દરેક વસ્તુ અનંત ધર્મયુક્ત હોય છે, પરંતુ અધિકારી વિશેષને આશ્રયીને તેને હિતકારી અને અવસરોચિત ધર્મની મુખ્યતાએ વસ્તુનું નિરૂપણ કરવું જોઈએ, અને શેષ અનિરૂપિત ધર્મની પણ સચોટ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. આ રીતે મુખ્ય અને ગૌણ ધર્મની સાપેક્ષ પ્રરૂપણા કરવાથી શ્રોતાને યથાર્થ બોધ થાય છે. શ્રી જિનવાણીનું એ જ ગંભીર રહસ્ય છે.

શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં પ્રત્યેક સમયે અનંતગુણ પર્યાયના જે ભિન્ન ભિન્ન અદ્ભુત અનુપમ કાર્યો એકી સાથે થયા કરે છે તેનું સ્વરૂપ પણ જિનવાણી દ્વારા જાણી શકાય છે. ઉદાહરણ રૂપે -

- (૧) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણ પર્યાયની સદા સત્તા છે.
- (૨) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણ પર્યાયની સદા પરિણતિ છે.
- (૩) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણ પર્યાયની સદા વર્તના છે.
- (૪) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણ પર્યાયની ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિઓનું પૂર્ણ જ્ઞાન છે.
- (૫) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણ પર્યાયના ભોગનો આનંદ પણ છે.
- (૬) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાદિ અનંતગુણ પર્યાયના વિષે રમણતા કરવાનો આનંદ છે.
- (૭) શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યમાં અવ્યાબાધ સુખાદિ અનંતગુણોનો ભિન્ન ભિન્ન આનંદ છે ઈત્યાદિ.

આત્માનો આવો અસ્તિ નાસ્તિ સ્વભાવ પ્રત્યેક સંસારી આત્મામાં અપ્રગટપણે રહેલો છે, તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવાથી તેવા શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવાની રુચિ મુમુક્ષુ આત્માને થાય એ સહજ છે, પણ ઈચ્છામાત્રથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી, જેનો એવો શુદ્ધ સ્વભાવ પ્રગટ છે, તેના પ્રતિ નમસ્કારભાવ કેળવવો જોઈએ અને તેમની કૃપાથી જ મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે એવી અનન્ય શ્રદ્ધા સાથે તેમની પાસે એવી માંગણી મૂકવી જોઈએ.

આ સ્તવનની નવમી અને દશમી ગાથામાંથી આપણને આ હકીકત જાણવા મળે છે.

◇ ◇ ◇

સાધના અને પ્રાર્થના

હું કોઈપણ વસ્તુને યાહું તેના કરતાં આત્માને ચૈતન્યમાત્રને વધુ યાહું, એવું મારું મન બનો, એ શ્રેષ્ઠ સાધના અને પ્રાર્થના છે.

(૧૮) શ્રી અરનાથ જિન સ્તવન

(રામચંદ્રકે બાગ ચાંપો... એ દેશી)

પ્રણમો શ્રી અરનાથ, શિવપુર સાથ ખરોરી ।

ત્રિભુવન જન આધાર, ભવ નિસ્તાર કરોરી ॥ ૧ ॥

શ્રી અરનાથ ભગવાનને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરો, કારણ કે એ જ શિવપુરના સાચા સાથી છે, એ જ મોક્ષમાર્ગના સાર્થવાહ છે, એ જ મિથ્યાત્વ અને અસંયમથી પીડિત ત્રણે જગતના સર્વ જીવોના આધાર છે, અને એ જ સંસારસાગરથી પાર ઉતારનારા છે. તેથી મુમુક્ષુ આત્માઓએ તેમનો જ આશ્રય લેવો જોઈએ.

કર્તા કારણ યોગ, કારજ સિદ્ધિ લહેરી ।

કારણ ચાર અનૂપ, કાર્યાર્થી તેહ ગ્રહેરી ॥ ૨ ॥

કાર્યનો અર્થા કર્તા કાર્યને સિદ્ધ કરવા માટે જ્યારે ચાર કારણોને પ્રાપ્ત કરે છે; ત્યારે તે ચારે કારણોના યોગથી કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ કારણ-સામગ્રી વિના એકલો કર્તા કાર્યને સાધી શકતો નથી.

ચાર કારણો : (૧) ઉપાદાન-કારણ, (૨) નિમિત્ત-કારણ, (૩) અસાધારણ-કારણ અને (૪) અપેક્ષા-કારણ.

જે કારણ તે કાર્ય, થાયે પૂર્ણ પઢેરી ।

ઉપાદાન તે હેતુ, માટી ઘટ તે વઢેરી ॥ ૩ ॥

જે કારણ પૂર્ણ પઢે એટલે કે સમાપ્તિ સમયે પોતે જ કાર્યરૂપે પરિણમે

છે, તે ‘ઉપાદાન-કારણ’ કહેવાય છે. જેમ ઘટ-કાર્યમાં કારણભૂત માટી પોતે જ ઘટરૂપે પરિણમે છે - બને છે, તેથી માટી ઘટનું ઉપાદાન-કારણ છે.

ઉપાદાનથી ભિન્ન, જે વિણ કાર્ય ન થાયે ।

ન હુવે કારજરૂપ, કર્તાને વ્યવસાયે ॥ ૪ ॥

કારણ તેહ નિમિત્ત, ચક્રાદિક ઘટ ભાવે ॥

કાર્ય તથા સમવાય, કારણ નિયતને દાવે ॥ ૫ ॥

જે કારણ ઉપાદાન-કારણથી ભિન્ન હોય, જેના વિના (ઉપાદાન-કારણ વગેરેથી પણ) કાર્ય થઈ શકે નહિ, કર્તાનો વ્યાપાર છતાં પણ જેના વિના ઉપાદાન-કારણ કાર્યરૂપે ઉત્પન્ન થતું નથી, તે નિમિત્ત-કારણ કહેવાય છે. જેમ ઘટરૂપ કાર્યમાં ચક્ર, દંડ વગેરે નિમિત્ત-કારણ છે. ‘કાર્ય તથા સમવાય’ - જ્યારે કર્તા ઉપાદાન-કારણ (માટી વગેરે)ને કાર્ય (ઘટાદિ) રૂપે કરવા માટે નિમિત્ત (ચક્રદંડાદિ) કારણોનો પ્રયોગ કરે છે ત્યારે પ્રયોગકાલે તે કારણ કહેવાય, પણ તે સિવાયની અવસ્થામાં તેને નિમિત્ત-કારણ કહી શકાય નહિ.

વસ્તુ અભેદ સ્વરૂપ, કાર્યપણું ન ગ્રહેરી ।

તે અસાધારણ હેતુ, કુંભે થાસ લહેરી ॥ ૬ ॥

જે વસ્તુ ઉપાદાન-કારણથી અભિન્નપણે રહે છે, છતાં કાર્યરૂપે પરિણમતી નથી. અર્થાત્ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય તે સમયે રહેતી નથી, તેને ‘અસાધારણ કારણ’ કહેવામાં આવે છે. જેમ ઘટ-કાર્યમાં સ્થાસ (થાળી), કોશ આદિ અવસ્થા.

જેહનો નવિ વ્યાપાર, ભિન્ન નિયત બહુ ભાવિ ।

ભૂમિ કાલ આકાશ, ઘટ કારણ સદ્ભાવી ॥ ૭ ॥

એહ અપેક્ષા હેતુ, આગમ માંહે કલ્હોરી ।

કારણ પદ ઉત્પન્ન, કાર્ય થયે ન લલ્હોરી ॥ ૮ ॥

જે કારણની કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી, જેને મેળવવા માટે કર્તાને પ્રયાસ કરવો પડતો નથી અને જે કાર્યથી ભિન્ન હોય છતાં તેની આવશ્યકતા રહે છે, તથા પ્રસ્તુત કાર્ય સિવાયનાં અન્ય કાર્યોમાં પણ જેનો ઉપયોગ હોય છે, તેને શાસ્ત્રકારો ‘અપેક્ષા-કારણ’ કહે છે. જેમ

ઘટ-કાર્ય પ્રતિ ભૂમિ, કાલ અને આકાશ એ અપેક્ષા-કારણ છે. (અહીં ભૂમિ, કાલ અને આકાશનો કોઈ વ્યાપાર નથી. કર્તાને તે મેળવવા માટે કોઈ પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, તે ભૂમિ આદિ કારણો ઘટથી ભિન્ન છે; તેમ જ તે ભૂમિ આદિ વિના કાર્ય થતું નથી. તેમ જ ઘટ સિવાયનાં અન્ય કાર્યોમાં પણ તે ભૂમિ આદિ કારણ બને છે.) કારણ પદ એટલે કે કારણતા એ ઉત્પન્ન છે, એટલે કે ઉત્પત્તિ ધર્મવાળી છે; કાર્યની પૂર્ણતા થતાં કારણતાનો નાશ થઈ જાય છે.

હવે સિદ્ધતારૂપ કાર્યમાં ચારે કારણોની યોજના કરે છે.

કર્તા આતમ દ્રવ્ય, કાર્ય સિદ્ધિ પણોરી ।

નિજ સત્તાગત ધર્મ, તે ઉપાદાન ગણોરી ॥ ૯ ॥

સિદ્ધતારૂપ કાર્ય આત્માથી અભિન્ન છે, માટે તેનો કર્તા આત્મા પોતે જ છે. સિદ્ધપણું પ્રગટાવવાની રુચિ ઉત્પન્ન થતાં આ આત્મા પોતે જ અંશતઃ કર્તા બને છે. પછી અનુક્રમે ગુણવૃદ્ધિ થતાં સંપૂર્ણ સિદ્ધતા પ્રગટતાં આ આત્મા પોતે જ તેનો સંપૂર્ણ કર્તા બને છે. નિજ સત્તાગત - પોતાની સત્તામાં રહેલા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય આદિ ઉપાદાન-કારણો છે. તે જ્ઞાનાદિની પૂર્ણતા એ જ સિદ્ધતા છે.

યોગ સમાધિ વિધાન, અસાધારણ તેહ વઢેરી ।

વિધિ આચરણ ભક્તિ, જિણે નિજ કાર્ય સધેરી ॥ ૧૦ ॥

મન, વચન અને કાયા સમતાપૂર્વક આત્મ-સ્વભાવમાં રમણતા કરે તે યોગ સમાધિ છે, તેનું વિધાન એટલે કે યોથા ગુણ સ્થાનકથી અનુક્રમે ગુણવૃદ્ધિ કરવી અને તે માટે તેનાં સાધનોનું વિધિપૂર્વક આચરણ-પાલન કરવું તથા દેવ-ગુરુ આદિની બહુમાનપૂર્વક ભક્તિ કરવી, જેથી સિદ્ધતારૂપ સ્વકાર્ય સિદ્ધ થાય.

આ બધાં મોક્ષનાં અસાધારણ કારણ છે.

નરગતિ પઢમ સંઘયણ, તેહ અપેક્ષા જાણો ।

નિમિત્તાશ્રિત ઉપાદાન, તેહને લેખે આણો ॥ ૧૧ ॥

મનુષ્યગતિ, વજ્રઋષભનારાયસંઘયણ, પંચેન્દ્રિયજાતિ વગેરે કારણો સિદ્ધતારૂપ કાર્યનાં અપેક્ષા-કારણ છે, પરંતુ જે સાધક

આત્મસ્વભાવને પ્રગટ કરવાના આશયથી સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મનું આલંબન લે છે, તેને મનુષ્યગતિ આદિ કારણો અપેક્ષા-કારણરૂપે ગણવાં, પરંતુ જેને નિમિત્તનું આલંબન ગ્રહણ નથી કર્યું તેનાં મનુષ્યગતિ આદિ અપેક્ષા-કારણ કહી શકાય નહિ.

નિમિત્ત હેતુ જિનરાજ, સમતા અમૃત ખાણી ।

પ્રભુ અવલંબન સિદ્ધિ, નિયમા એહ વખાણી ॥ ૧૨ ॥

સમતારૂપી અમૃતની ખાણ-અમૃતના ભંડાર એવા શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જ સિદ્ધતારૂપ કાર્યના પુષ્ટ નિમિત્ત-કારણ છે, તે પ્રભુનું આલંબન લેવાથી આત્માને સિદ્ધતાની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે.

પુષ્ટ હેતુ અરનાથ, તેહને ગુણથી હલીયે ।

રીઝ ભક્તિ બહુમાન, ભોગ ધ્યાનથી મલીયે ॥ ૧૩ ॥

મોક્ષના પુષ્ટ હેતુભૂત શ્રી અરનાથ ભગવાનનાં કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણોમાં પ્રીતિ, ભક્તિ અને બહુમાનપૂર્વક ધ્યાન દ્વારા તન્મય બની અનુભવ-અમૃતનો આસ્વાદ કરવો જોઈએ. પ્રભુ સાથે મળવાનો આ જ શ્રેષ્ઠ ઉપાય છે.

મોટાને ઉત્સંગ, બેઠાને શી ચિંતા ।

તિમ પ્રભુચરણ પસાય, સેવક થયા નિચિંતા ॥ ૧૪ ॥

મોટા રાજાઓના ખોળામાં બેસનારને જેમ કોઈ ચિંતા હોતી નથી, તેમ જિનેશ્વર પ્રભુના ચરણપ્રસાદથી (ભાવસેવા કે ચારિત્રના યોગે) સેવક પણ નિશ્ચિંત બને છે. (પ્રભુની ભાવસેવા કરનારને ભવભ્રમણનો ભય ભાંગી જાય છે.)

અર પ્રભુ પ્રભુતા રંગ, અંતર શક્તિ વિકાસી ।

દેવચંદ્રને આનંદ, અક્ષય ભોગ વિલાસી ॥ ૧૫ ॥

આ પ્રમાણે અરનાથ પ્રભુની પૂર્ણ પ્રભુતામાં તન્મય બનવાથી, સાધકની આંતરિક આત્મિક શક્તિઓનો વિકાસ થાય છે અને પૂર્ણ પ્રભુતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવલ બની આત્મા પરમાનંદના અક્ષય ભોગનો વિલાસી બને છે.

◆ અઢારમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં ચાર કારણોની વ્યાખ્યા બતાવીને મોક્ષરૂપ કાર્યમાં એ ચારે કારણોમાંથી નિમિત્ત-કારણની અધિક મહત્તા બતાવી છે. મોક્ષના પુષ્ટ નિમિત્ત અરિહંત પરમાત્મા છે. તેમનાં દર્શનાદિના આલંબનથી ભવ્ય આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવ (સ્વરૂપ)ને ઓળખી તેને પ્રાપ્ત કરવા તીવ્ર ઝંખના સેવે છે. અર્થાત્ મોક્ષરૂપ કાર્યને સિદ્ધ કરવાની રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને જ્યારે જીવ પ્રભુભક્તિ, શાસ્ત્રાધ્યયન અને સંયમ વગેરેની સાધનામાં ઉજમાળ બને છે ત્યારે એ જીવ અંશતઃ મોક્ષરૂપ કાર્યનો કર્તા બને છે.

આ પ્રમાણે નિમિત્તના યોગે ઉપાદાન-આત્માની મૂળ જ્ઞાનાદિ શક્તિઓ સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સાધવામાં તત્પર બને છે. પછી તે આત્મા અનુક્રમે મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક યથાવિધિ અનુષ્ઠાનોના પાલનથી, દેવ-ગુરુની ભક્તિથી, સમ્યગ્જ્ઞાનના અભ્યાસથી, ચારિત્રપાલનથી, ધર્મધ્યાનથી અને શુક્લ ધ્યાન વગેરેના આલંબનથી અનુક્રમે પોતાનાં પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરે છે.

ચતુર્થગુણસ્થાનકથી એટલે કે સમ્યગ્દર્શન ગુણની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારથી યાવત્ ચતુર્દશ ગુણસ્થાનક (અયોગી અવસ્થા) સુધી ઉત્તરોત્તર આત્મશુદ્ધિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે. પૂર્વ અવસ્થાની વિશુદ્ધિ ઉત્તર અવસ્થાની પ્રાપ્તિમાં કારણભૂત છે. અને તે આત્માથી અભિન્ન છે, માટે તેને “અસાધારણ કારણ” કહે છે.

આ રીતે વિચારતાં સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે નિમિત્ત કારણના યોગથી જ ઉપાદાન અને અસાધારણ કારણની પ્રવૃત્તિ થાય છે અને અપેક્ષાકારણરૂપ મનુષ્યગતિ આદિની સફળતા થાય છે. માટે નિમિત્ત કારણની સર્વ કારણોમાં પ્રધાનતા છે.

અરિહંત પરમાત્મા જેવા સમર્થ સ્વામીનું ભાવપૂર્વક શરણ સ્વીકારવાથી મોહનો કે સંસારનો ભય નિર્મૂલ થઈ જાય છે. જિન શાસનને પામી જીવ નિશ્ચિત નિર્ભય બની જાય છે.

હે ભવ્યાત્માઓ ! તમારે પણ જો ભવભ્રમણના ભયથી મુક્ત બની સહજ, અનંત, અક્ષય, અવ્યાબાધ, શાશ્વત સુખનો અનુભવ કરવો હોય,

તો શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું ભાવપૂર્વક શરણ સ્વીકારી તેમની સેવા-ભક્તિ અને આજ્ઞાપાલનમાં તત્પર બનો અને ભાવોલ્લાસપૂર્વક તેમની પરમપ્રભુતામાં ધ્યાન દ્વારા તન્મય બની આંતરિક (આત્મિક) સહજ શક્તિઓનો વિકાસ સાધો !!

જેથી અલ્પકાળમાં જ સહજ આત્માનંદના અનુભવમાં મગ્ન થઈ અનુક્રમે સિદ્ધિના શાશ્વત સુખના ભોક્તા બનશો !

આ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની ભક્તિ એ જ મુમુક્ષુને પરમ આધાર છે - ત્રાણ છે, શરણ છે !!

તત્વદંષ્ટિ - વ્યવહારદંષ્ટિ

તત્વદંષ્ટિ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, જેમાં વસ્તુનું સત્સ્વરૂપ પ્રકાશે છે. વ્યવહારદંષ્ટિ ક્રિયા સ્વરૂપ છે. તે ક્રિયાઓ એટલે અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહનું આચરણ. માટે તત્વનું લક્ષ્ય કરવું અને શક્યનો પ્રારંભ કરવો.

(૧૯) શ્રી મલ્લિનાથ જિન સ્તવન

(દેખી કામિની દોયકે... એ દેશી)

મલ્લિનાથ જગનાથ ચરણયુગ ધ્યાઈએ રે ॥ ચ૦ ॥
શુદ્ધાતમ પ્રાગભાવ, પરમપદ પાઈએ રે ॥ ૫૦ ॥
સાધક કારક ષટ્ક, કરે ગુણ સાધના રે ॥ ૬૦ ॥
તેહી જ શુદ્ધ સ્વરૂપ, થાય નિરાબાધના રે ॥ થા૦ ॥ ૧ ॥

જગતના નાથ શ્રી મલ્લિનાથ પરમાત્માના પાદપદ્મનું ધ્યાન કરવાથી શુદ્ધ પરમાત્મપદનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, કારણ કે શ્રી અરિહંત પ્રભુની સેવાથી સાધકના છયે કારક જ્ઞાનાદિ ગુણોની સાધના કરે છે અને આત્માનું પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટતાં તે જ ષટ્કારક નિરાબાધપણે પરિણમે છે.

“ષટ્કારકનું સ્વરૂપ”

કર્તા આતમ દ્રવ્ય, કાર્ય નિજ સિદ્ધતા રે ॥ કા૦ ॥
ઉપાદાન પરિણામ, પ્રયુક્ત તે કરણતા રે ॥ પ્ર૦ ॥
આતમ સંપદ દાન, તેહ સંપ્રદાનતા રે ॥ તે૦ ॥
દાતા પાત્ર ને દેય, ત્રિભાવ અભેદતા રે ॥ ત્રિ૦ ॥ ૨ ॥

- (૧) કર્તા : આત્મદ્રવ્ય એ આત્મશુદ્ધિરૂપ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો. એ પહેલો કર્તાકારક છે.
- (૨) કાર્ય : સ્વસિદ્ધતા-જ્ઞાનાદિ સર્વ ગુણોની પૂર્ણતારૂપ કાર્ય એ બીજો કાર્યકારક છે.

- (૩) કરણ : ઉપાદાન પરિણામ, તત્ત્વરુચિ, તત્ત્વજ્ઞાન, તત્ત્વપરિણતિ - રમણતા એ ઉપાદાન કારણ છે અને અરિહંતાદિ નિમિત્ત કારણ છે. તેનો પ્રયોગ કરવો એ ત્રીજો કરણકારક છે.
- (૪) સંપ્રદાન : આત્મસંપત્તિનું દાન અર્થાત્ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું દાન આત્મા પોતે પોતાના ઉત્તરોત્તર ગુણને પ્રગટાવવા કરે તે ચોથો સંપ્રદાન કારક છે. અહીં દાતા આત્મા છે, પાત્ર પણ આત્મા છે અને દેય આત્મગુણો છે. એમ ત્રણેની અભેદતા છે. સ્વ-પર વિવેચન કરણ, તેહ અપાદાનથી રે ॥ તે૦ ॥ સકલ પર્યાય આધાર, સંબંધ આસ્થાનથી રે ॥ સં૦ ॥ બાધક કારક ભાવ, અનાદિ નિવારવો રે ॥ અ૦ ॥ સાધકતા અવલંબી, તેહ સમારવો રે ॥ તે૦ ॥ ૩ ॥
- (૫) અપાદાન : સ્વ-પરનો વિવેક કરવો, જેમ જ્ઞાનાદિ આત્મગુણો તે ‘સ્વ’ છે, અને રાગદ્વેષાદિ ‘પર’ છે, એમ વિચારીને તેનો વિવેક કરવો તે પાંચમો અપાદાન કારક છે.
- (૬) આધાર : સમગ્ર સ્વપર્યાયનો આધાર આત્મા છે, આત્માનો સ્વપર્યાય સાથે સ્વ-સ્વામિત્વાદિ સંબંધ છે તેનો આસ્થાન-આધાર-ક્ષેત્ર આત્મા છે. તે છઠ્ઠો આધાર કારક છે. અનાદિથી બાધકભાવે (મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાયાદિમાં) પરિણમેલા ‘ષટ્કારક’ના ચક્રને ત્યાંથી અટકાવી દઈને સાધકતાના આલંબન વડે ‘સ્વરૂપ-અનુયાયી’ બનાવવું જોઈએ, જેથી સિદ્ધતા-મોક્ષરૂપ સ્વકાર્યની સિદ્ધિ થાય. શુદ્ધપણે પર્યાય, પ્રવર્તન કાર્યમેં રે ॥ પ્ર૦ ॥ કર્તાદિક પરિણામ, તે આતમ ધર્મમેં રે ॥ તે૦ ॥ ચેતન ચેતન ભાવ, કરે સમવેતમેં રે ॥ ક૦ ॥ સાદિ અનંતોકાલ, રહે નિજ ખેતમેં રે ॥ ર૦ ॥ ૪ ॥ હવે સિદ્ધ અવસ્થામાં ષટ્કારક પ્રવૃત્તિ કઈ રીતે છે, તે બતાવે છે. શુદ્ધજ્ઞાન, દર્શનાદિ પર્યાયોનું જાણવા-દેખવારૂપ કાર્યનો અથવા ઉત્પાદ, વ્યયરૂપે પરિણમનનો કર્તા શુદ્ધ આત્મા છે.

શુદ્ધજ્ઞાનાદિ પર્યાયોનું જાણવાદિ કાર્યમાં પ્રવર્તન થવું તે કાર્ય છે. કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો એ કરણ છે.

આત્મગુણોનું પરસ્પર સહાયરૂપ દાન અથવા લાભ તે સંપ્રદાન છે. પરભાવનો ત્યાગ એ અપાદાન છે.

અનંત ગુણોનો આશ્રય આત્મા છે તે આધાર છે.

આ રીતે પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મદશામાં કર્તાદિ ષટ્કારકનું પરિણમન સ્વસ્વરૂપમાં જ થાય છે. આત્મા સમવાય સંબંધથી આત્મામાં રહેલા જ્ઞાનાદિ સ્વકાર્યનો કર્તા છે અને એથી જ સિદ્ધ પરમાત્મા સાદિ અનંતકાળ સુધી અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રમાં જ રહે છે.

પરકર્તૃત્વ સ્વભાવ, કરે ત્યાં લગે કરે રે ॥ ક૦ ॥

શુદ્ધકાર્ય રુચિ ભાસ, થયે નવિ આદરે રે ॥ થ૦ ॥

શુદ્ધાત્મ નિજ કાર્ય, રુચે કારક ફિરે રે ॥ ર૦ ॥

તેહિ જ મૂળ સ્વભાવ, ગ્રહે નિજ પદ વરે રે ॥ ગ૦ ॥ ૫ ॥

આ જીવ જ્યાં સુધી પર (પુદ્ગલ) વસ્તુઓને પોતાની માની તેનો ભોગ કરે છે, ત્યાં સુધી જ તેને પરનું કર્તૃત્વ - પરકર્તાપિણું હોય છે; પરંતુ આ જીવને જ્યારે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પ્રગટાવવાની રુચિ જાગે છે, ત્યારે તે જીવ પરકર્તૃત્વને આદરતો નથી, એટલે કે મોક્ષરૂપી કાર્ય કરવાની અભિલાષા થતાં પરનું કર્તાપિણું જીવ કરતો નથી. શુદ્ધાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિરૂપ કાર્ય કરવાની રુચિ થવાથી કારકચક્ર ફરી જાય છે અને સ્વકાર્યને અનુરૂપ તે પોતાના મૂળ સ્વભાવને એટલે કે આ જીવ પોતાના અચળ, અખંડ, અવિનાશી આત્મસ્વભાવને ગ્રહણ કરે છે, અને તેથી આત્મા નિજ - પોતાના પરમાત્મ-પદને વરે છે - પામે છે.

કારણ કારજરૂપ, અછે કારક દશા રે ॥ અ૦ ॥

વસ્તુ પ્રગટ પર્યાય, એહ મનમેં વસ્યા રે ॥ એ૦ ॥

પણ શુદ્ધ સ્વરૂપ ધ્યાન, ચેતનતા ગ્રહે રે ॥ ચે૦ ॥

તવ નિજ સાધકભાવ, સકલ કારક લહે રે ॥ સ૦ ॥ ૬ ॥

ષટ્કારક શું છે ? -

કર્તાદિ છયે કારકની દશા - અવસ્થાનો વિચાર કરતાં જણાય છે

કે કારક એ કારણ અને કાર્યરૂપ છે કેમ કે તે કાર્યને સિદ્ધ કરવાનાં સાધનો છે અને તે વસ્તુના - આત્માના પ્રગટ - નિરાવરણ પર્યાયો છે. આ શાસ્ત્રવચન મનમાં વસેલું છે, પરંતુ જ્યારે નિરાકાર કે સાકાર ચેતના, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના ધ્યાનમાં લયલીન બને છે ત્યારે કર્તાદિ છ કારકો પરભાવને છોડી દઈને નિજ સાધકભાવને પામે છે.

કર્મનું વિદારણ કરવું અને સ્વરૂપને પ્રગટ કરવું એ જ કારકનો સાધક સ્વભાવ છે.

માહરું પૂર્ણાનંદ, પ્રગટ કરવા ભણી રે ॥ પ્ર૦ ॥

પુષ્ટાલંબનરૂપ, સેવ પ્રભુજી તણી રે ॥ સે૦ ॥

દેવચંદ્ર જિનચંદ્ર, ભક્તિ મનમેં ધરો ॥ ભ૦ ॥

અવ્યાબાધ અનંત, અક્ષયપદ આદરો ॥ અ૦ ॥ ૭ ॥

આ રીતે શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શન-પૂજા અને સેવનથી છયે કારકનું બાધકપણું ટળી જઈને સાધકપણું પ્રાપ્ત થતાં, અનુક્રમે પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી મારા પૂર્ણાનંદ-અવ્યાબાધ સુખને પ્રગટ કરવામાં પુષ્ટ (નિયામક) નિમિત્ત - આલંબનરૂપ શ્રી અરિહંત પ્રભુની સેવા (આજ્ઞાપાલન) જ છે; માટે દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળ એવા જિનેશ્વર પરમાત્માની પરમભક્તિને હૃદયમાં ધારણ કરો અને અવ્યાબાધ (પરભાવની પીડારહિત) અનંત, અક્ષય પદને વરો...! જિનભક્તિ એ જ સર્વસાધનાનો સાર છે.

◆ ઓગણીસમા સ્તવનનો સાર :

વિશ્વનાં સર્વ કોઈ કાર્યોમાં કારકચક્રની પ્રવૃત્તિ અવશ્ય હોય છે. ષટ્કારકની પ્રવૃત્તિ વિના કોઈ પણ કાર્યની નિષ્પત્તિ-સિદ્ધિ થતી નથી. દા.ત. ઘટરૂપ કાર્ય કરવામાં પણ ષટ્કારકની પ્રવૃત્તિ હોય છે, તે આ પ્રમાણે હોય છે.

(૧) કર્તા : કુંભકાર ઘટકાર્યની પ્રવૃત્તિ કરનાર છે.

(૨) કાર્ય : ઘટ બનાવવાનો સંકલ્પ છે.

(૩) કારણ : માટીનો પિંડ એ ઉપાદાન કારણ છે અને દંડ-ચકાદિ નિમિત્ત કારણ છે. તે બંને ઘટ બનાવવાનાં પ્રધાન સાધનો છે.

(૪) સંપ્રદાન : માટીના પિંડને સ્થાસ, કોશ કુશલાદિ નવા નવા પર્યાયો અર્થાત્ આકારો આપવા તે.

(૫) અપાદાન : પિંડાદિ - પૂર્વ પૂર્વ પર્યાયો (આકારો)નો નાશ થવો તે.

(૬) આધાર : ઘટાદિ સર્વ પર્યાયોનો આધાર - ભૂમિ-ક્ષેત્ર છે. ઘટકાર્યની જેમ દરેક કાર્યમાં ષટ્કારકની પ્રવૃત્તિ અવશ્ય હોય છે. સંસારી આત્મા પણ કર્મબંધરૂપ કાર્યને અનાદિ કાલથી કરી રહ્યો છે. તેથી તેના ષટ્કારક અનાદિથી બાધકભાવે પરિણમી રહ્યા છે.

કર્તા : આત્મા છે, ભાવકર્મ (રાગ-દ્વેષાદિ વિભાવ) અને દ્રવ્યકર્મ (જ્ઞાનાવરણીયાદિ) રૂપ કાર્યનો એ કર્તા બન્યો છે.

કાર્ય : ભાવકર્મ અને દ્રવ્યકર્મ રૂપ કાર્ય આત્મા દ્વારા થાય છે.

કારણ : ભાવાસ્રવ - રાગદ્વેષાદિ પરિણામ અને દ્રવ્યાસ્રવ - હિંસાદિ એ કર્મબંધ રૂપ કાર્યનાં પ્રધાન સાધનો છે.

સંપ્રદાન : અશુદ્ધતા - સંકલિષ્ટતાની પ્રાપ્તિ તથા દ્રવ્યકર્મ પુંજનો સંયોગ એ સંપ્રદાન છે.

અપાદાન : આત્મસ્વરૂપનો અવરોધ, ક્ષયોપશમાદિ ભાવોની હાનિ વગેરે અપાદાન છે.

આ પ્રમાણે સર્વસંસારી જીવોનું કારકચક જ્યાં સુધી શ્રી અરિહંત પરમાત્માના આલંબન વડે સ્વસાધ્યને સિદ્ધ કરવાની રુચિ ન પ્રગટે, ત્યાં સુધી બાધક ભાવે જ પરિણમે છે. પરંતુ જ્યારે શુદ્ધ આત્મતત્ત્વની રુચિરૂપ સમ્યગ્ દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે ચોથા ગુણસ્થાનકથી આરંભીને ચૌદમા-અયોગી ગુણસ્થાનક સુધી ષટ્કારક સાધક ભાવે પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને સિદ્ધ અવસ્થામાં સ્વકર્તાદિક કારકચક તે શુદ્ધ પારિણામિક ભાવે પરિણમે છે.

સાધકભાવને પ્રાપ્ત થયેલ ષટ્કારકનું ચક્ર એ ચક્રવર્તીના ચક્રરત્નની જેમ કર્મશત્રુને વિદારણ કરવામાં સંપૂર્ણ સમર્થ બને છે.

આ કારકચકની અનાદિકાલીન બાધક પ્રવૃત્તિને અટકાવી દઈને મોક્ષસાધક પ્રવૃત્તિમાં તેને ગતિમાન કરવાનો ઉપાય શાસ્ત્રોમાં આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

(૧) પરમાત્મભક્તિ :

અનંત ગુણના ભંડાર, સ્વરૂપ-રમણી, સ્વરૂપવિશ્રામી, સ્વરૂપાનંદી, શાંત સુધાસિંધુ, એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માનાં દર્શન, પૂજન, વંદન, સ્મરણ, ધ્યાન અને આજ્ઞાપાલન કરવાથી જ્યારે પ્રભુની પૂર્ણ પ્રભુતા જેવી, પોતાની પૂર્ણ પ્રભુતાનું ભાન થાય છે અને તેને પ્રગટાવવાની રુચિ-અભિલાષા, જાગ્રત થાય છે, ત્યારે કર્તાદિ કારકો સ્વભાવના સાધક બને છે. માટે સૌ પ્રથમ પરમાત્માનાં દર્શન, પૂજન, વંદન આદિ ભક્તિ - બહુ - માનપૂર્વક કરવા તત્પર બનવું જોઈએ.

(૨) આત્મસંપ્રેક્ષણ દ્વારા આત્મશિક્ષા :

આત્માને અહર્નિશ આ પ્રમાણે હિતશિક્ષા આપવી જોઈએ : હે ચેતન ! તું આ સંસારમાં વિષય-કષાયોદિની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિ કરીને તેનાં સાધનો તન, ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિ પરિવાર આદિમાં અત્યંત આસક્તિ રાખે છે, પરંતુ આ તારી વિભાવ-પરિણતિ છે, તારું મૂળ સ્વરૂપ તો તેનાથી જુદું છે. માટે 'આ બધી વસ્તુઓ મારી છે. અને હું તેનો કર્તા-ભોક્તા છું', એવું મિથ્યા અભિમાન તું શા માટે ધારણ કરે છે ? પુદ્ગલમાત્ર વિનશ્વર છે - નાશવંત છે. આ બધા મળેલા સંયોગો પણ ક્ષણિક છે, અલ્પ સમય પૂરતા જ છે. તેના સંયોગથી જ તું તારા શુદ્ધ સ્વરૂપને વીસરી ગયો છે અને તે શુદ્ધ સ્વરૂપના વિસ્મરણને લઈને જન્મ, જરા અને મરણાદિકનાં અનંત દુઃખોની પરંપરા તારે ભોગવવી પડે છે. માટે હે જીવ ! હવે તું જિનવાણી રૂપ અમૃતનું પાન કરી રાગદ્વેષાદિ વિભાવવિષને દૂર કર ! અને તારા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવા માટે દૃઢ નિશ્ચયી બન ! આ જ તારું મહાન કર્તવ્ય છે.

આ કાર્ય કરવાની સમ્યગ્દર્શનાદિ શક્તિઓ તારામાં જ રહેલી છે. શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મનાં પુષ્ટ નિમિત્તને પામીને તું સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રાદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કર, અને તારા અસંખ્ય પ્રદેશમાં રહેલા અનંતાગુણ-પર્યાયરૂપ પરિવારને તે ગુણો સમર્પિત કર જેથી તે સર્વ ગુણો ઉત્તરોત્તર વિકસિત બનતા જાય. હે જીવ ! તારી

સર્વ સંપત્તિનો આધાર પણ તું પોતે જ છે, માટે તું તારા તત્ત્વને પ્રગટ કરવા સદા પુરુષાર્થશીલ અને જાગ્રત બન !

(૩) આત્મભાવના :

ઉપર્યુક્ત રીતે શુભ ભાવનાથી ભાવિત થયેલો આત્મા પરમાત્માના ધ્યાનમાં તન્મય બની શકે છે. પરમાત્મસ્વરૂપમાં સ્થિરતા મેળવવા આ પ્રમાણે ભાવના ભાવવી જોઈએ.

(૧) એકતા : હું જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણ-પર્યાયના સમુદાય સ્વરૂપ એક, અખંડ, અવિનાશી આત્મદ્રવ્ય છું.

(૨) શુદ્ધતા : નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ હું પૂર્ણ, શુદ્ધ, નિષ્કલંક, નિર્દોષ, નિરામય, નિઃસંગ આત્મા છું. જોકે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ અનાદિકાળથી પરભાવમાં લુબ્ધબની, સ્વભાવભ્રષ્ટ થઈ અશુદ્ધ બનેલો છું. છતાં જાતિથી મૂળધર્મે તો હું શુદ્ધ-ગુણ પર્યાયમય આત્મા જ છું.

(૩) નિર્મમ : હું મમતા (મારાપણ)થી રહિત છું.

(૪) હું કેવલ જ્ઞાનમય અને કેવલ દર્શનમય છું.

(૫) શુદ્ધ સ્વરૂપનાં ભાસન (અનુભવજ્ઞાન) અને રમણતામાં સ્થિર થયેલો હું સર્વ બાહ્ય અને અભ્યંતર ઉપાધિઓનો નાશ કરી રહ્યો છું.

આ પ્રમાણે પ્રભુભક્તિ અને આત્મભાવના આદિ ઉપાયો દ્વારા ષટ્કારકયુક્ત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું સાધક બને છે અને સાધકતાને પામેલા કારકોની પ્રવૃત્તિ પરિવર્તન પામે છે ત્યારે સાધકને ‘હું આત્મધર્મનો કર્તા છું, આત્મધર્મમાં પરિણમવું એ મારું કાર્ય છે; જ્ઞાનાદિ ગુણો એ મારા આત્મધર્મને અનુરૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે, આત્માની અપૂર્વ અપૂર્વ શક્તિઓ ક્રમશઃ પ્રગટતી જાય છે. અને સમગ્ર ગુણપર્યાયનો આધાર મારો આત્મા જ છે’, એવી પ્રતીતિ થાય છે.

આ રીતે ‘ષટ્કારક’ સાધક ભાવને પામે છે ત્યારે અવશ્ય સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

આ છ કારક એ કાર્યને ઉત્પન્ન કરવાનાં સાધનો છે, માટે એ કારણના જ પ્રકારો છે. સર્વ કાર્ય કર્તાને આધીન હોય છે; પરંતુ કારણાદિ સામગ્રી વિના કર્તા કોઈ પણ કાર્ય કરવા સમર્થ બની શકતો નથી.

આત્માના છ કારક એ આત્માના પ્રગટ-નિરાવરણ પર્યાય છે. કર્તાપિણું વગેરે આત્માનો વિશેષ સ્વભાવ છે. ગુણ અને પર્યાયને આવરણ હોય છે પણ સ્વભાવને કોઈ આવરણ હોતું નથી; પરંતુ તેનાં કારણભૂત ચેતના અને વીર્ય કર્મથી આવૃત્ત છે, તેથી કર્તૃત્વશક્તિ મંદ પડે છે. વિપરીત રૂપે પરિણમે છે. પણ તે કર્તૃત્વશક્તિ કદાપિ મૂળથી આવૃત્ત થતી નથી.

મૂળ આત્મસ્વરૂપ કર્મથી આવૃત્ત હોવાને લીધે કર્મબંધ રૂપ અશુદ્ધ કાર્યનો કર્તા જીવ બને છે, પરંતુ જ્યારે પરમાત્માના આલંબને શુદ્ધ સ્વભાવને પ્રગટ કરવાની રુચિ જાગે છે, ત્યારે કર્તૃત્વઆદિ ષટ્કારક સ્વકાર્ય કરવાને શક્તિમાન થાય છે. માટે શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા એ જ મોક્ષપ્રાપ્તિનો સરળ અને સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે, આ જ સર્વશાસ્ત્રોનું પરમ રહસ્ય છે. તે રહસ્યને પામીને સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓએ જિનભક્તિમાં તત્પર અને તન્મય થવા સદા ઉદ્યમશીલ બનવું જોઈએ.

◇ ◇ ◇

આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ?

પૂજ્યશ્રી : જેમ ઝવેરાત ઝવેરીની દુકાનેથી મળે તેમ આત્મજ્ઞાન ગુરુગમવડે મળે. તે માટે ગુરુજનો પ્રત્યે અત્યંત બહુમાન જોઈએ. ગુરુજનોના બહુમાન વગરનું જ્ઞાન જીવનું પતન કરાવે, ગર્વ કરાવે. ગુરુજનો આ જન્મે કે અન્ય જન્મે તીર્થકરનો યોગ કરી આપે તેવી ચાવી આપે છે. જે મોક્ષનું કારણ બને છે.

(૨૦) શ્રી મુનિસુવ્રત જિન સ્તવન

(ઓલગડી ઓલગડી સુંહલી હો... એ દેશી)

ઓલગડી ઓલગડી તો કીજે,

શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીની રે, જેહથી નિજ પદ સિદ્ધિ
કેવલજ્ઞાનાદિક ગુણ ઉલ્લસે રે, લહીએ સહજ સમૃદ્ધિ ॥ ૧ ॥

શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાનની ઓલગડી-સેવા અર્થાત્ ગુણગાન જરૂર
કરવાં જોઈએ, જેથી આત્માનું પરમાનંદપદ સિદ્ધ થાય. કેવલજ્ઞાનાદિ
ગુણો પ્રગટે અને સહજ આત્મસંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય.

ઉપાદાન, ઉપાદાન નિજ પરિણતિ વસ્તુની રે,

પણ કારણ નિમિત્ત આધીન !

પુષ્ટ-અપુષ્ટ દુવિધ તે ઉપદિશ્યો રે,

ગ્રાહક વિધિ આધીન ॥ ઓ૦ ॥ ૨ ॥

ઉપાદાન એ વસ્તુની નિજ પરિણતિ એટલે વસ્તુનો મૂળ ધર્મ છે;
પરંતુ તે નિમિત્ત કારણને આધીન છે. એટલે કે નિમિત્તના યોગથી
ઉપાદાનશક્તિ જાગ્રત થાય છે.

તે નિમિત્ત કારણના પુષ્ટ નિમિત્ત અને અપુષ્ટ નિમિત્ત એમ બે
ભેદ આગમમાં બતાવવામાં આવ્યા છે, તે નિમિત્ત, કર્તાની વિધિપૂર્વકની
ક્રિયાને આધીન છે એટલે કે કર્તા જો નિમિત્તનો વિધિપૂર્વક કાર્ય કરવામાં
ઉપયોગ કરે તો નિમિત્ત કાર્યકર બને છે. તે સિવાય નિમિત્ત કાર્ય કરી
શકતો નથી.

સાધ્ય સાધ્ય ધર્મ જે માંહે હોવે રે, તે નિમિત્ત અતિપુષ્ટ !

પુષ્પમાંહે તિલવાસક વાસના રે,

તે નવિ પ્રધ્વંસક દુષ્ટ ॥ ઓ૦ ॥ ૩ ॥

જે કારણમાં સાધ્ય ધર્મ (કાર્ય ધર્મ) વિદ્યમાન હોય, તેને પુષ્ટ-
નિમિત્ત કારણ કહેવાય છે, જેમ કે, પુષ્પમાં તેલને વાસિત બનાવવા-
રૂપ કાર્ય-ધર્મ વાસના-સુગંધ વિદ્યમાન છે પરંતુ તેલની વાસનાને ધ્વંસ
કરવાની દુષ્ટતા નથી, એટલે પુષ્પ તેલને વધુ સુગંધિત બનાવવાનું પુષ્ટ
કારણ છે.

તેવી રીતે શ્રી અરિહંત પરમાત્મા મોક્ષરૂપ કાર્યનાં પુષ્ટ નિમિત્ત
કારણ છે. મોક્ષની અભિલાષાથી વિધિપૂર્વક જે તેમની સેવા કરે, તે
અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

દંડ દંડ નિમિત્ત અપુષ્ટ ઘડા તણો રે, નવિ ઘટતા તસુમાંહિ !

સાધક સાધક પ્રધ્વંસકતા અછે રે,

તિણે નહિ નિયત પ્રવાહ ॥ ઓ૦ ॥ ૪ ॥

જે કારણમાં સાધ્ય ધર્મ વિદ્યમાન ન હોય તે અપુષ્ટ નિમિત્ત કારણ
કહેવાય છે. જેમ દંડ ઘટરૂપ કાર્યમાં અપુષ્ટ નિમિત્ત કારણ છે, કેમ કે
દંડમાં ઘટત્વ વિદ્યમાન નથી. કર્તાની ઈચ્છા મુજબ દંડ એ ઘટની
ઉત્પત્તિમાં જેમ કારણભૂત છે તેમ તે જ દંડ ઘટધ્વંસ કરવામાં પણ
કારણભૂત બને છે. તેનો નિશ્ચિત કોઈ એક પ્રવાહ નથી.

ષટ્ કારક ષટ્ કારક તે કારણ કાર્યનું રે, જે કારણ સ્વાધીન !

તે કર્તા તે કર્તા સહુ કારક તે વસુ રે,

કર્મ તે કારણ પીન ॥ ઓ૦ ॥ ૫ ॥

કર્તાદિ છયે કારક એ દરેક કાર્યની ઉત્પત્તિમાં કારણ છે. જ્યાં કર્તા
ક્રિયા કરે છે, ત્યાં સહજપણે ષટ્ કારકની હાજરી અવશ્ય હોય છે.

(૧) કાર્ય કરવામાં જે સ્વાધીન - સ્વતંત્ર કારણ હોય અને શેષ સર્વ
કારકો પણ જેને આધીન હોય તે કર્તા કારક કહેવાય છે.

(૨) જે કારણ વડે પુષ્ટ બને અને જે કરવાથી થાય તે કાર્ય કારક કહેવાય છે.

કાર્ય કાર્ય સંકલ્પે કારક દશા રે, છતી સત્તા સદ્ભાવ ।
અથવા તુલ્ય ધર્મને જોયવે રે, સાધ્યારોપણ દાવ ॥ ઓ૦ ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન : બીજા કર્મ કારકને કારણ કેમ કહી શકાય ? એ પોતે જ કાર્ય રૂપ છે.

ઉત્તર : કર્તા સૌ પ્રથમ કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ કરે છે, દા.ત. મારે ઘટ બનાવવો છે, કર્તા બુદ્ધિ દ્વારા આવો સંકલ્પ કરીને કાર્ય કરવાનો પ્રારંભ કરે છે, માટે સંકલ્પ એ કાર્યનું કારણ છે. અથવા મૂળ ઉપાદાન કારણ (માટી)માં (ઘટ) રૂપ કાર્યની યોગ્યતા સત્તામાં રહેલી છે. એટલે સત્તાગત કાર્યત્વ એ પ્રાગ્ભાવી કાર્યનું કારણ છે, અથવા તુલ્ય - સમાન ધર્મ જોવાથી કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ થાય છે; જેમ કે શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુને જોઈ ભવ્યાત્માઓને વિચાર થાય છે કે “મારે પણ આવું પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું છે.” આ રીતે કાર્યને પણ કારણ કહી શકાય છે. આ યુક્તિઓથી વિચારતાં જાણી શકાય છે કે સાધ્યનું આરોપણ કરવું એ કર્મમાં કારકપણું છે.

અતિશય અતિશય કારણ કારક કરણ તે રે, નિમિત્ત અને ઉપાદાન !
સંપ્રદાન સંપ્રદાન કારણ પદ ભવનથી રે;

કારણ વ્યય અપાદાન ॥ ઓ૦ ॥ ૭ ॥

- (૩) ઉત્કૃષ્ટ - પ્રધાન કારણ તે કરણ કારક છે અને તે નિમિત્ત અને ઉપાદાન એમ બે પ્રકારે છે. જેમ મોક્ષ કાર્યમાં ઉપાદાન આત્મસત્તા છે અને નિમિત્ત પ્રભુસેવા છે.
- (૪) કારણ પદ - પર્યાયનું ભવન - ઉત્પન્ન થવું એટલે ઉપાદાન કારણમાં અપૂર્વ - અપૂર્વકારણ પર્યાયની ઉત્પત્તિ - પ્રાપ્તિ થવી અથવા કાર્યમાં અપૂર્વ અપૂર્વકારણ પર્યાયની ઉત્પત્તિ - પ્રાપ્તિ થવી તે સંપ્રદાન કારક છે.
- (૫) પૂર્વ (પુરાતન) કારણ પર્યાયનો વ્યય - વિનાશ થવો એ અપાદાન કારક છે. સંપ્રદાન અને અપાદાનમાં કારણતા કઈ રીતે છે, તે આગળની ગાથામાં બતાવે છે :

ભવન ભવન વ્યય વિષ્ણુ કારજ નવિ હોવે રે,
જિમ દષ્ટે ન ઘટત્વ !

શુદ્ધાધાર શુદ્ધાધાર સ્વગુણનો દ્રવ્ય છે રે,
સત્તાધાર સુતત્વ ॥ ઓ૦ ॥ ૮ ॥

ભવન એટલે નવીન પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને વ્યય એટલે પૂર્વ પર્યાયનો નાશ. એ થયા વિના કાર્યની નિષ્પત્તિ થતી નથી. જેમ કે દષ્ટ - પથ્થરમાં ઘટ પર્યાયની ઉત્પત્તિની યોગ્યતા નથી, તેથી કુંભાર ઘટ બનાવવા પ્રયત્ન કરે તો પણ પથ્થરથી ઘડો બની શકતો નથી. માટીમાં ભવન વ્યયની ક્રિયા થાય છે, જેમ કે પિંડ પર્યાયનો નાશ અને સ્થાશ (થાળી) પર્યાયની ઉત્પત્તિ; સ્થાસ પર્યાયનો નાશ અને કોશ પર્યાયની ઉત્પત્તિ, ઈત્યાદિ કુશલ, કપાલ પર્યાયની ઉત્પત્તિ અને નાશ થતાં ઘટકાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

એ રીતે મોક્ષ - સિદ્ધતારૂપ કાર્યમાં પણ પ્રથમ મિથ્યાત્વ પર્યાયનો નાશ, અને સમ્યક્ત્વ પર્યાયની ઉત્પત્તિ વગેરે ભવનવ્યયની પ્રક્રિયા થતાં ક્રમશઃ અયોગી અવસ્થાનો વ્યય થાય, પછી સિદ્ધતારૂપ કાર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. (૬) સ્વગુણનો-પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આધાર શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય જ છે. અને શુદ્ધ આત્મતત્ત્વને સત્તાનો આધાર છે, અથવા સત્તાનો આધાર શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ છે.

આતમ આતમ કર્તા કાર્ય સિદ્ધતા રે, તસુ સાધન જિનરાજ !
પ્રભુ દીઠે પ્રભુ દીઠે કારજ રુચિ ઊપજે રે,

પ્રગટે આત્મ સમ્રાજ ॥ ઓ૦ ॥ ૯ ॥

મોક્ષ-સિદ્ધતારૂપ કાર્યનો કર્તા મોક્ષાભિલાષી આત્મા છે અને તેનું પ્રધાન સાધન શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા છે. કેમ કે પરમાત્માના દર્શનથી મોક્ષની-પૂર્ણશુદ્ધ સ્વરૂપની રુચિ પેદા થાય છે અને તે મોક્ષની રુચિ વધવાથી આત્માનું સંપૂર્ણ સામ્રાજ્ય પ્રગટે છે.

વંદન વંદન નમન સેવન વલી પૂજના રે, સ્મરણ સ્તવન વલી ધ્યાન ।
દેવચંદ્ર દેવચંદ્ર કીજે જગદીશનું રે, પ્રગટે પૂર્ણ નિધાન ॥

ઓ૦ ॥ ૧૦ ॥

મોક્ષની રુચિ ઉત્પન્ન કરવા માટે, જગતના ઈશ - જગતના નાથ અને દેવોમાં ચંદ્ર સમાન નિર્મળ, એવા શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માનાં વંદન, નમન, સેવન, પૂજન, સ્મરણ, સ્તવન અને ધ્યાન કરવાં જોઈએ, જેથી આત્મામાં રહેલા સંપૂર્ણ સુખનો તથા અનંત ગુણનો નિધાન પ્રગટ થાય છે.

◆ વીસમા સ્તવનનો સાર :

પૂર્વના સ્તવનમાં વર્ણવેલા ષટ્કારકનાં સ્વરૂપનું અહીં લક્ષણ બતાવવા દ્વારા વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેમ જ પુષ્ટ અને અપુષ્ટ નિમિત્ત કારણનાં લક્ષણ બતાવવામાં આવ્યાં છે.

શ્રી અરિહંત પરમાત્મા એ મોક્ષના પુષ્ટ નિમિત્ત છે, તેમનાં દર્શનપૂજન, વંદન અને સેવા વિના મોક્ષની રુચિ પ્રગટતી નથી, અને મોક્ષની અભિલાષા જાગ્રત થયા વિના મોક્ષરૂપ કાર્ય થઈ શકતું નથી.

તે માટે ભવ્યાત્માઓએ પરમાત્માને વંદન - બે હાથ જોડવા, નમન - મસ્તક નમાવવું, સેવના - આજ્ઞા માનવી, પૂજના - પુષ્પાદિથી પૂજા કરવી, સ્મરણ - તેમના ગુણોને સંભારવા, સ્તવન - વાણી દ્વારા તેમના ગુણો ગાવા, ધ્યાન - પ્રભુનાં ગુણોમાં ચિત્તને એકાગ્ર કરવું જોઈએ. જેથી પૂર્ણાનંદમય શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની સેવા-ભક્તિનું આ જ મહાન ફળ છે.

ક્યાંથી મળે ?

સ્વાતિનક્ષત્રમાં છીપમાં પડેલું વર્ષાનું પાણી મોતી બને, તેમ માનવના જીવનમાં પ્રભુના વચન પડે અને તે પરિણામ પામે તો અમૃત બને. અર્થાત્ આત્મા પરમાત્મ-સ્વરૂપે પ્રગટ થાય. પરંતુ સંસારી જીવ અનેક પૌદ્ગલિક પદાર્થોમાં આસક્ત છે, તેને આ વચન ક્યાંથી શીતળતા આપે ? અગ્નિની ઉષ્ણતામાં શીતળતાનો અનુભવ ક્યાંથી થાય ? જીવ મનને આધીન હોય ત્યાં શીતળતા ક્યાંથી મળે ?

(૨૧) શ્રી નમિનાથ જિન સ્તવન

(પીછીલારી પાલ, ઊભા હોય રાજવી રે... એ દેશી)

શ્રીનમિ જિનવર સેવ, ઘનાઘન ઊનમ્યો રે. ॥ ઘ૦ ॥

દીઠાં મિથ્યા રોરવ, ભવિક ચિત્તથી ગમ્યો રે. ॥ ભ૦ ॥

શુચિ આચરણા રીતિ તે, અભ્ર વધે વડાં રે ॥ અ૦ ॥

આત્મપરિણતિ શુદ્ધ, તે વીજ ઝબૂકડા રે ॥ તે૦ ॥ ૧ ॥

શ્રી નમિ જિનેશ્વરની સેવા રૂપ મેઘ ઘટા ચડી આવે છે ત્યારે તેને જોઈને ભવિ જીવોનાં હૃદયમાંથી મિથ્યાત્વ-અવિદ્યા રૂપ દુર્ભિક્ષ-દુષ્કાળનો ભય ભાગી જાય છે. તથા અવિધિ-આશાતનાદિ દોષ રહિત અને વિધિપૂર્વકની પવિત્ર આચરણા રૂપ મહાન મેઘ (વાદળાં) વૃદ્ધિ પામે છે. તેમ જ આત્મપરિણતિની શુદ્ધિ રૂપ વીજળીના ઝબકારા થાય છે.

વાજે વાયુ સુવાયુ, તે પાવન ભાવના રે ॥ તે૦ ॥

ઈંદ્રધનુષ ત્રિક્યોગ, તે ભક્તિ એક મના રે ॥ તે૦ ॥

નિર્મળ પ્રભુ સ્તવઘોષ, ધ્વનિ ઘન ગર્જના રે ॥ ધ્વ૦ ॥

તૃષ્ણા ગ્રીષ્મકાળ, તાપની તર્જના રે ॥ તા૦ ॥ ૨ ॥

વરસાદ સમયે અનુકૂળ પવન હોય છે, તેમ અહીં - જિનભક્તિમાં પવિત્ર ભાવનારૂપ વાયુ ચાલે છે. વર્ષાઋતુમાં ત્રણ રેખાયુક્ત ઈંદ્રધનુષ હોય છે, તેમ અહીં મન, વચન કાયાના ત્રણ યોગોની એકાગ્રતા હોય છે. વરસાદ સમયે ગર્જનાનો ધ્વનિ હોય છે; તેમ અહીં પ્રભુગુણ-સ્તવનાનો ધ્વનિ હોય છે, વરસાદથી ગ્રીષ્મઋતુનો તાપ શમી જાય છે, તેમ અહીં જિનભક્તિથી તૃષ્ણાનો આંતરિક તાપ શમી જાય છે.

શુભ લેશ્યાની આલિ, તે બગપંક્તિ બની રે ॥ તે૦ ॥
 શ્રેણી સરોવર હંસ, વસે શુચિ ગુણ મુનિ રે ॥ વ૦ ॥
 યઉગતિ મારગ બંધ, ભવિક નિજ ઘર રહ્યા રે ॥ ભ૦ ॥
 ચેતન સમતા સંગ, રંગમે ઉમઘ્યાં રે ॥ રં૦ ॥ ૩ ॥

જિનભક્તિરૂપ વરસાદ વરસે છે, ત્યારે શુભ-પ્રશસ્ત લેશ્યા રૂપ બગલાની પંક્તિ રચાય છે, મુનિરૂપ હંસ ધ્યાનારૂઢ થઈને ઉપશમ અથવા ક્ષપક શ્રેણીરૂપ સરોવરમાં જઈને વાસ કરે છે, ચાર ગતિ રૂપ માર્ગો (ચાલતાં) બંધ થઈ જાય છે, તેથી ભવ્ય આત્માઓ પોતાના આત્મ-મંદિરમાં રહે છે અને ચેતન પોતાની સમતા સખી સાથે રંગમાં આવીને આનંદપૂર્વક રમણ કરે છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ મોર, તિહાં હરખે ઘણું રે ॥ તિ૦ ॥
 દેખી અદ્ભુત રૂપ, પરમ જિનવર તણું રે ॥ પ૦ ॥
 પ્રભુગુણનો ઉપદેશ, તે જલધારા વહી રે ॥ તે૦ ॥
 ધર્મરુચિ ચિત્ત ભૂમિ, માંહે નિશ્ચલ રહી રે ॥ માં૦ ॥ ૪ ॥

જિનભક્તિરૂપ વર્ષા વેળાએ, જિનેશ્વર પ્રભુનું અદ્ભુત - અનુપમ રૂપ જોઈને સમ્યગ્દષ્ટિરૂપ મોર અત્યંત હર્ષિત બની જાય છે. તેમ જ જિનગુણ સ્તુતિરૂપ મેઘની જલધારા વહેવા માંડે છે અને તે તત્ત્વરુચિ જીવોની ચિત્ત-ભૂમિમાં સ્થિર થઈ જાય છે.

ચાતક શ્રમણ સમૂહ, કરે તવ પારણો રે ॥ ક૦ ॥
 અનુભવરસ આસ્વાદ, સકલ દુઃખ વારણો રે ॥ સ૦ ॥
 અશુભાચાર નિવારણ, તૃણ અંકુરતા રે ॥ તૃ૦ ॥
 વિરતિ તણા પરિણામ, તે બીજની પૂરતા રે ॥ તે૦ ॥ ૫ ॥

જિનભક્તિરૂપ જલધારા પ્રવાહિત બને છે, ત્યારે તત્ત્વરમણ કરનારા શ્રમણ સમૂહરૂપ ચાતક પારણું કરે છે. એટલે કે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ વખતે જે તત્ત્વ સ્વરૂપે પોતાના અનુભવની પિપાસા થઈ હતી, તે પિપાસા જિનભક્તિના યોગે આત્મસ્વરૂપના યથાર્થ જ્ઞાનરૂપે અનુભવરસનું આસ્વાદન કરીને કંઈક શાંત થાય છે.

ખરેખર ! તત્ત્વપિપાસાના શમનરૂપ આ પારણું એ સર્વ સાંસારિક વિભાવરૂપ દુઃખનું વારણ - નિવારણ કરે છે.

જેમ વર્ષાકાળમાં તૃણ-લીલું ઘાસ ઊગે છે, તેમ અહીં અશુભ આચારનું નિવારણ થયું એ તૃણ - અંકુર ફૂટવા બરાબર છે અને વર્ષાકાળે ખેડૂત જમીનમાં બીજ વાવે છે, તેમ અહીં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવમાં વિરતિના પરિણામરૂપ બીજની પૂર્તિ-વાવણી થાય છે.

પંચમહાવ્રત ધાન્ય તણાં કર્ષણ વધ્યાં રે ॥ ત૦ ॥
 સાધ્યભાવ નિજ થાપી, સાધનતાર્યે સધ્યાં રે ॥ સા૦ ॥
 ક્ષાયિક દરિસન જ્ઞાન, ચરણ ગુણ ઊપના રે ॥ ચ૦ ॥
 આદિક બહુ ગુણ સસ્ય, આતમઘર નીપનારે ॥ આ૦ ॥ ૬ ॥
 વર્ષાકાળે વાવેલાં બીજ જેમ ઊગીને વધે છે, તેમ અહીં જિનભક્તિરૂપ જળધારાના પ્રભાવે પાંચ મહાવ્રતરૂપી ધાન્યનાં કરશણ (કણસલાં) વધવા લાગે છે અને તે શુદ્ધાત્મ-સ્વરૂપની પૂર્ણતારૂપ સાધ્યને સિદ્ધ કરવાનાં સાધન બની જાય છે, તેથી ક્ષાયિક સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રાદિ અનંત-ગુણરૂપી ધાન્ય આત્મમંદિરમાં પ્રગટ થાય છે.
 પ્રભુ દરિસણ મહામેહ, તણે પ્રવેશમેં રે ॥ ત૦ ॥
 પરમાનંદ સુભિક્ષ, થયો મુઝ દેશમેં રે ॥ થ૦ ॥
 દેવચંદ્ર જિનચંદ્ર, તણો અનુભવ કરો રે ॥ ત૦ ॥
 આદિ અનંતો કાલ, આતમ સુખ અનુસરો રે ॥ આ૦ ॥ ૭ ॥

જિનદર્શનરૂપ મહામેઘના આગમનથી અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ મારા આત્માના દેશમાં પરમાનંદરૂપ સુભિક્ષ - સુકાળથયો છે, માટે હે ભવ્યાત્માઓ ! તમે સર્વ દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જ્વલ એવા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આદર-બહુમાનપૂર્વક અનુભવ કરો, તો તે અનુભવ જ્ઞાનના પ્રભાવે તમો સાદિઅનંતકાળ સુધી આત્માના અક્ષય, અનંત, અવ્યાબાધ સુખનો અનુભવ કરી શકશો.

◆ એકવીસમા સ્તવનનો સાર :

પ્રસ્તુત સ્તવનમાં સ્તવનકાર મહાત્માએ કેવી કમાલ કરી છે ! પ્રભુસેવા-જિનભક્તિને વર્ષાઋતુ સાથે સરખાવી તેની મહાનતા અને મંગલમયતાનું વાસ્તવિક વર્ણન કર્યું છે.

વર્ષાઋતુમાં મેઘરાજાની પધરામણી થાય છે ત્યારે લોકો હર્ષમાં આવી જઈને નાચવા લાગે છે, કોઈને દુષ્કાળનો ભય રહેતો નથી. મોટાં

મોટાં વાદળાંઓ ચડી આવે છે અને વારંવાર વીજળીના ઝબકારા થાય છે. તેવી રીતે મહાન પુણ્યોદયે શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની ઓળખાણ થાય છે ત્યારે આદર-બહુમાનપૂર્વક તેમની ભક્તિમાં તત્પર થયેલા ભક્તને અદ્ભુત આનંદ થાય છે, તેમના ચિત્તમાંથી અતત્ત્વમાં તત્ત્વબુદ્ધિરૂપ મિથ્યાજ્ઞાન - મિથ્યાત્વનો ભય પલાયન થઈ જાય છે અને અવિધિ, આશંસા, આશાતનાદોષથી રહિત, સમ્યક્ક્રિયા-સમ્યગ્આચરણનું પાલન થતાં વિશુદ્ધ આત્મપરિણતિનો વિદ્યુત-પ્રકાશ કંઈક અંશે અનુભવમાં આવે છે.

જ્યારે જિનભક્તિરૂપ વર્ષા થાય છે, ત્યારે પવિત્ર ભાવનારૂપ પવન વાય છે. મન, વચન અને કાયાની એકાગ્રતારૂપ ઈંદ્રધનુષ રચાય છે, પ્રભુના નિર્મળ ગુણ સ્તવનરૂપ ગર્જરવ થાય છે અને તૃષ્ણારૂપ શ્રીખ્મકાળનો પરિતાપ શાંત થઈ જાય છે.

વર્ષાઋતુમાં જેમ બગલાઓની પંક્તિ ઊભેલી દેખાય છે, તેમ જિનભક્તિમાં પ્રશસ્ત લેશ્યાઓ ઉત્પન્ન થાય છે.

વર્ષાઋતુમાં હંસપક્ષી સરોવરમાં જઈને વસે છે, તેમ જિનભક્તિના યોગે મુનિ ધ્યાનારૂઢ થઈ, ઉપશમ-શ્રેણી કે ક્ષપક-શ્રેણીમાં રહે છે. વરસાદ સમયે, ચારે દિશાઓના માર્ગો બંધ થઈ જાય છે, તેમ જિનભક્તિથી ચારે ગતિનું ભ્રમણ અટકી જાય છે. વર્ષાઋતુમાં લોકો સહુ પોતાના ઘરમાં જ રહે છે અને મોજ માણે છે, તેમ અનાદિથી વિષય-કષાયરૂપ પરભાવમાં ભટકતો ચેતન, જિનભક્તિ વડે પોતાનું સ્વરૂપ ઓળખી, નિજ સ્વભાવમાં જ રહે છે અને સમતાસખી સાથે મોજ કરે છે.

વર્ષાને જોઈને જેમ મોર હર્ષધેલા બનીને નાયતા હોય છે તેમ જિનભક્તિમાં તન્મય બનેલો સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુનાં પ્રશાંતરસ-પરિપૂર્ણ અલૌકિક રૂપને જોઈને પરમાનંદ અનુભવે છે. વરસાદના સમયે જેમ જળધારાઓ વહેવા લાગે છે, તેમ જિનભક્તિના સમયે પ્રભુનાં ગુણગાનનો પ્રવાહ વહેતો થાય છે. વર્ષા સમયે જેમ તે જળધારાઓ પૃથ્વી ઉપર વહી જઈને સરોવરાદિમાં સ્થિર થઈ જાય છે, તેમ પ્રભુગુણગાનનો પ્રવાહ ધર્મરુચિવાળા આત્માઓના હૈયામાં પ્રવેશી જઈને સ્થિર થઈ જાય છે.

ચાતકપક્ષી વરસતા વરસાદની જળધારાઓનું પાન કરીને પોતાની તૃષ્ણાને શાંત કરે છે, તેમ જિનભક્તિમાં તન્મય બનેલો તત્ત્વપિપાસુ મહામુનિ સર્વ દુઃખોને દૂર કરનારા એવા અનુભવરસનું આસ્વાદન કરીને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ સમયે પ્રગટેલી તત્ત્વ-અનુભવ-રમણતાની પિપાસાને શાંત કરે છે.

વરસાદ સમયે જેમ જૂનાપુરાણા તૃષ્ણાના અંકુરો નાશ પામે છે અને નવા લીલાતૃષ્ણ-અંકુરાઓ પ્રગટે છે, ખેડૂતો તેનું નિવારણ કરીને યોગ્ય રીતે ભૂમિને ખેડીને બીજ વાવે છે, તેમ જિનભક્તિ દ્વારા ભવ્યજીવો અશુભ આચારોનું નિવારણ કરીને શુભ આચારના પાલનરૂપ દેશવિરતિ આદિનાં પરિણામ ઉત્પન્ન કરે છે.

વર્ષાઋતુમાં વૃષ્ટિના પ્રભાવે જેમ વાવેલા ધાન્યનાં કણસલાં વૃદ્ધિ પામતાં જાય છે અને તે પૂર્ણ વૃદ્ધિ પામી જાય છે ત્યારે ખેડૂતો પોતાના ઘરમાં તે ધાન્યને લઈ જઈ ભંડારમાં (કોઠારમાં) ભરી દે છે, તેમ જિનભક્તિરૂપ વૃષ્ટિના પ્રભાવે પાંચ મહાવ્રતોનું નિરતિચારપણે પાલન કરવાથી તેની વિશુદ્ધિ જેમ જેમ વધતી જાય, તેમ તેમ સ્વસાધ્યને - સિદ્ધ સ્વરૂપને સાધવાની શક્તિ વિકસિત બનતી જાય છે અને તેથી અનંતકાયિક દર્શનજ્ઞાન-ચારિત્રાદિ ગુણોની આત્મમંદિરમાં નિષ્પત્તિ થાય છે એટલે કે સર્વ આત્મપ્રદેશો જ્ઞાનાદિ ગુણોથી પૂર્ણ બની જાય છે.

જે પ્રદેશમાં પુષ્કળ મેઘ-વૃષ્ટિ થાય છે તે પ્રદેશ ધાન્ય વગેરેથી સમૃદ્ધ બને છે અને સર્વત્ર સુકાળ પ્રવર્તે છે, તેથી તે દેશની પ્રજા ખૂબ જ આનંદ અને સુખસમૃદ્ધિને પામે છે, તેવી રીતે જિનદર્શનના (સમ્યગ્દર્શનના, જિનશાસનના કે જિનમૂર્તિદર્શનના) અને જિનભક્તિના પ્રભાવે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થતાં આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં અનંતગુણ-પર્યાયની પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે.

જિનભક્તિનું મહાન ફળ મોક્ષપ્રાપ્તિ છે, એ જાણીને અહર્નિશ જિનભક્તિ અને જિનાજ્ઞાપાલનમાં તત્પર બનવું જોઈએ.

(૨૨) શ્રી નેમિનાથ જિન સ્તવન

પ્રશસ્ત ભક્તિરાગનો પ્રભાવ

(પદ્મપ્રભ જિન જઈ અલગા વસ્યા... એ દેશી)

નેમિજિનેશ્વર નિજ કારજ કર્યું, છાંડ્યો સર્વ વિભાવો જી !

આતમશક્તિ સકલ પ્રગટ કરી, આસ્વાદ્યો નિજ ભાવો જી !

નેમિ૦ ॥ ૧ ॥

શ્રી નેમિનાથ ભગવાને નિજ સ્વસિદ્ધતારૂપ કાર્યને પૂર્ણ કર્યું છે, એટલે કે શ્રી નેમિનાથ ભગવાને સર્વવિભાવ દશાનો - વિષય-કષાય અને રાગદ્વેષાદિનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે, તથા આત્માની જ્ઞાનાદિ સર્વશક્તિઓને પૂર્ણપણે પ્રગટાવી અને નિજ શુદ્ધ સ્વભાવનું આસ્વાદન કર્યું છે. આમ તેઓ પોતાના આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવના ભોક્તા બન્યા છે.

રાજુલ નારી રે સારી મતિ ધરી, અવલંબ્યા અરિહંતો જી !

ઉત્તમ સંગે રે ઉત્તમતા વધે, સધે આનંદ અનંતો જી

નેમિ૦ ॥ ૨ ॥

શીલાદિ ગુણથી વિભૂષિત રાજિમતીએ પણ ઉત્તમ બુદ્ધિને ધારણ કરી, પતિ તરીકેના અશુદ્ધ રાગને છોડી દીધો અને શ્રી અરિહંત પ્રભુને પોતાના દેવાધિદેવ તરીકે સ્વીકાર્યા.

ખરેખર ! ઉત્તમ પુરુષોના સહવાસથી ઉત્તમતા વૃદ્ધિ પામે છે અને અનુક્રમે અનંત આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. રાજિમતીએ જેમ આ

સૂક્તિની યથાર્થતા કરી બતાવી તેમ આપણે પણ આ સૂક્તિની યથાર્થતા કરવી જોઈએ.

ધર્મ અધર્મ આકાશ અચેતના, તે વિજાતિ અગ્રાહ્યો જી !

પુદ્ગલ ગ્રહવે રે કર્મ કલંકતા, વાધે બાધક બાહ્યો જી

નેમિ૦ ॥ ૩ ॥

શ્રી રાજિમતીએ જે તત્ત્વની અનુપ્રેક્ષા - વિચારણા કરી હતી તે બતાવે છે :

સમગ્ર લોકમાં રહેલા પંચાસ્તિકાય (ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ અને જીવ)માંથી ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણ દ્રવ્યો અચેતન અને વિજાતીય છે, તેથી તે ત્રણેનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. પુદ્ગલ દ્રવ્ય વિજાતીય હોવા છતાં ગ્રાહ્ય છે, પણ ગ્રહણ કરવાથી જીવ કર્મથી કલંકિત બને છે, બાહ્ય ભાવ વૃદ્ધિ પામે છે અને તેનાથી સ્વગુણોનો અવરોધ (બાધ) થાય છે.

રાગી સંગે રે રાગ દશા વધે, થાયે તિણે સંસારો જી !

નિરાગીથી રે રાગનું જોડવું, લહીએ ભવનો પારો જી

નેમિ૦ ॥ ૪ ॥

સંસારી જીવો રાગદ્વેષયુક્ત છે. તેમની સાથે સંગ-પ્રેમ કરવાથી રાગદશા વધે છે અને તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. પરંતુ નીરાગી એવા શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સાથે રાગ-પ્રીતિ કરવાથી ભવનો પાર પામી શકાય છે.

અપ્રશસ્તતા રે ટાળી પ્રશસ્તતા, કરતાં આસ્રવ નાસે જી !

સંવર વાધે રે સાધે નિર્જરા, આતમભાવ પ્રકાશે જી

નેમિ૦ ॥ ૫ ॥

બાહ્ય પદાર્થ ઉપરનો અપ્રશસ્ત રાગ દૂર કરવાથી અને શ્રી અરિહંત પરમાત્મા ઉપર પ્રશસ્ત રાગ ધારણ કરવાથી આસ્રવનો નાશ થાય છે, એટલે કે નવીન કર્મબંધ અટકી જાય છે તેમ જ પૂર્વકૃત કર્મોની નિર્જરા - ક્ષય થાય છે અને તે સંવર અને નિર્જરાના યોગે આતમશક્તિઓ પ્રગટે છે.

નેમિ પ્રભુ ધ્યાને રે એકત્વતા, નિજ તત્વે એકતાનો જી !
શુક્લ ધ્યાને રે સાધી સુસિદ્ધતા, લહીએ મુક્તિ નિદાનો જી

નેમિ૦ ॥ ૬ ॥

આ પ્રમાણે શુભ-વિચારણા કરવા દ્વારા રાજિમતીજી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના ધ્યાનમાં તન્મય-એકતાન બની તેના દ્વારા નિજતત્વ-આત્મસ્વરૂપમાં એકાગ્રતા પ્રાપ્ત કરી અને સ્વરૂપ તન્મયતા વડે શુક્લ ધ્યાન સિદ્ધ કરીને સ્વસિદ્ધતા પ્રાપ્ત કરી. આ રીતે આપણે પણ પ્રભુના ધ્યાનમાં એકાગ્ર બની મુક્તિના નિદાન-મૂળ કારણને પ્રાપ્ત કરીએ !

અગમ અરૂપી રે અલખ અગોચરુ, પરમાતમ પરમીશો જી !

દેવચંદ્ર જિનવરની સેવના, કરતાં વાધે જગીશો જી

નેમિ૦ ॥ ૭ ॥

અગમ (સામાન્ય લોકોથી જાણી ન શકાય), અરૂપી (વર્ણાદિથી રહિત), અલક્ષ (એકાંતવાદીઓથી ઓળખી ન શકાય), અગોચર (ઈંદ્રિયોથી અગોચર), પરમાત્મા (રાગાદિ દોષ રહિત), પરમેશ્વર (અનંતગુણ-પર્યાયના ઈશ્વર) અને દેવોમાં ચંદ્ર જેવા નિર્મળ એવા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની સેવા (આજ્ઞાપાલન) કરવાથી સાધકતા (અધ્યાત્મ-શક્તિ)ની વૃદ્ધિ થતાં શુદ્ધ સ્વભાવની સંપૂર્ણ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

◆ બાવીસમા સ્તવનનો સાર :

‘સંગ તેવો રંગ’ એ ઉક્તિ મુજબ ઉત્તમ પુરુષોના સમાગમથી ઉત્તમતા વધે છે. પારસના સંગથી લોહું પણ સોનું બની જાય છે.

અનાદિકાળથી પુદ્ગલ (જડ પદાર્થો)ના સંગથી આ આત્મા જડવત્ - જડ જેવો બની ગયો છે, છતાં પણ પરમગુણી શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્મા જેવા ઉત્તમોત્તમ પુરુષોનો જયારે યોગ મળે છે અને તેમના પ્રત્યે જયારે પ્રીતિ અને ભક્તિ જાગે છે ત્યારે તેનો અપ્રશસ્ત રાગ વિલીન થઈ જાય છે, શરીર, સંપત્તિ અને સ્વજનાદિ ઉપર તેને કોઈ પણ પ્રકારના મોહને મમતા રહેતાં નથી.

અરિહંત પરમાત્માદિ ગુણી પુરુષો પ્રત્યે ગુણ-બહુમાન રૂપ રાગ, એ પ્રશસ્ત છે અને તે પ્રશસ્ત રાગ વડે અર્થાત્ ભક્તિ વડે અશુભ-

આસ્રવનો (કર્મબંધના કારણભૂત અશુભ પરિણામનો) નાશ થાય છે, સંવર પરિણતિ (આત્મસ્વભાવમાં એકાગ્રતા) વૃદ્ધિ પામે છે, પૂર્વકૃત કર્મનો ક્ષય થાય છે અને જેમ જેમ સંવર ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે, તેમ તેમ આત્મવિશુદ્ધિનો વિકાસ થતો જાય છે.

શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માની પ્રીતિ અને ભક્તિ એ બંને તેમના ધ્યાનમાં એકાગ્ર બનવાનાં પ્રધાન સાધનો છે. પ્રીતિ અને ભક્તિ અનુષ્ઠાનનું સેવન આપણને શાસ્ત્રનાં ગહન તાત્ત્વિક રહસ્યો સમજવાની શક્તિ આપે છે અને શાસ્ત્રીય તત્ત્વોની વિચારણા - અનુપ્રેક્ષા કરવાથી ધર્મધ્યાન અને શુક્લ ધ્યાન પ્રગટે છે અને સાલંબનરૂપ ધર્મધ્યાન વડે અને નિરાલંબનરૂપ શુક્લ ધ્યાન વડે આત્મસ્વભાવમાં તન્મય બનેલો આત્મા અનુક્રમે પરમાત્મપદને પામે છે. પ્રીતિ અને ભક્તિપૂર્વક શ્રી અરિહંત પરમાત્માની સેવા (આજ્ઞાપાલન) કરવી, એ જ સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર છે.

◇ ◇ ◇

નિશ્ચય અને વ્યવહાર

ભગવાને નિશ્ચય અને વ્યવહાર બે ધર્મો ઉપદેશ્યા છે.
તત્ત્વદષ્ટિ/સ્વરૂપદષ્ટિ તે નિશ્ચય ધર્મ છે અને તે દષ્ટિ પ્રમાણે
ભૂમિકાને યોગ્ય પ્રવૃત્તિ, આચારાદિ વ્યવહાર ધર્મ છે. બંને ધર્મ
રથના બે પેડા જેવા છે. રથ ચાલે ત્યારે બે પેડા સાથે ચાલે છે.

(૨૩) શ્રી પાર્શ્વનાથ જિન સ્તવન

(રાગ : કડખાની દેશી)

સહજગુણ આગરો સ્વામી સુખસાગરો, જ્ઞાનવયરાગરો પ્રભુ સવાયો !
શુદ્ધતા એકતા તીક્ષ્ણતા ભાવથી, મોહરિપુ જીતી જયપડહ વાયો
॥ સહજ૦ ॥ ૧ ॥

પ્રભુ કેવા છે ? તે કહે છે : સહજ-સ્વાભાવિક ગુણોના ધામ છે, અવ્યાબાધ, અવિનાશી, સુખના સિંધુ છે, જ્ઞાનરૂપ (વજ્ર) હીરાની ખાણ છે, સવાયા-સદા સર્વશ્રેષ્ઠ એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાને શુદ્ધતા (સમ્યગ્જ્ઞાનની નિર્મળતા), એકતા (સ્વરૂપ તન્મયતા) અને તીક્ષ્ણતા (વીર્યગુણની તીવ્રતા)ના ભાવ વડે, મોહશત્રુને જીતી જયપડહ - વિજયડંકો બજાવ્યો છે.

હવે શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાની વ્યાખ્યા બતાવે છે :
વસ્તુ નિજ ભાવ અવિભાસ નિઃકલંકતા, પરિણતિ વૃત્તિતા
કરી અભેદે !
ભાવ-તાદાત્મ્યતા શક્તિ-ઉલ્લાસથી, સંતતિયોગને તું ઉચ્છેદે
॥ સહજ૦ ॥ ૨ ॥

વસ્તુના સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન એ નિષ્કલંકતા - શુદ્ધતા છે, આત્મપરિણતિમાં વૃત્તિનો અભેદ એ એકતા છે અને તાદાત્મ્યભાવે રહેલી વીર્યશક્તિનો ઉલ્લાસ એ તીક્ષ્ણતા છે. એ ત્રણ વડે આપે કર્મસંતતિના સંબંધને મૂળથી ઉખેડી-છેદી નાખ્યો છે.

દોષગુણ વસ્તુની લખીય યથાર્થતા, લહી ઉદાસીનતા અપરભાવે !
ધ્વંસી તજજન્યતા ભાવકર્તાપણું, પરમપ્રભુ તું રમ્યો નિજ સ્વભાવે
॥ સહજ૦ ॥ ૩ ॥

વસ્તુના ગુણદોષની યથાર્થતા જાણી પરભાવથી ઉદાસીન થઈ અને તદ્ઉત્પત્તિ સંબંધે થયેલું એટલે કે પુદ્ગલના સંબંધથી થયેલ વિભાવ-કર્તૃત્વનો નાશ કરીને હે પ્રભુ ! આપ પોતાના પરમશુદ્ધ સ્વભાવમાં જ રમણ કરી રહ્યા છો.

શુભ અશુભભાવ અવિભાસ તહકીકતા, શુભઅશુભભાવ તિહાં
પ્રભુ ન કીધો !
શુદ્ધ પરિણામતા વીર્ય કર્તા થઈ, પરમ અક્રિયતા અમૃત પીધું
॥ સહજ૦ ॥ ૪ ॥

શુભ કે અશુભ ભાવની યથાર્થ (નિશ્ચિત) ઓળખાણ કરી શુભ કે અશુભ પદાર્થોમાં હે પ્રભુ ! શુભાશુભભાવ એટલે કે રાગ-દ્વેષ ન કર્યો, પણ શુદ્ધ પારિણામિક ભાવમાં વીર્યગુણને પ્રવર્તાવી પરમ અક્રિયતારૂપ અમૃતરસનું પાન કર્યું છે !

શુદ્ધતા પ્રભુતણી આત્મભાવે રમે, પરમ પરમાત્મતા તાસ થાઓ !
મિશ્રભાવે અછે ત્રિગુણની ભિન્નતા, ત્રિગુણ એકત્વ તુજ ચરણ આએ
॥ સહજ૦ ॥ ૫ ॥

પ્રભુની પૂર્ણ શુદ્ધતાનું જે જીવ આત્મસ્વભાવમાં અભેદ ભાવે ચિંતન કરી, ધ્યાન વડે તેમાં જ રમણ કરે છે (મારો આત્મા પણ સત્તાએ પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપી છે, એમ નિશ્ચય કરી પૂર્ણશુદ્ધતામાં તન્મય બને છે.) તેને તેવી જ 'પરમ પરમાત્મદશા' પ્રાપ્ત થાય છે. ક્ષાયોપશમ ભાવમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્યની ભિન્નતા જણાય છે. પણ ક્ષાયિક યથાખ્યાત ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતાં તે ત્રણે ગુણની એકતા થઈ જાય છે.

ઉપશમ રસભરી સર્વજન શંકરી, મૂર્તિ જિનરાજની આજ ભેટી !
કારણે કાર્ય નિષ્પત્તિ શ્રદ્ધાન છે, તેણે ભવભ્રમણની ભીડ મેટી
॥ સહજ૦ ॥ ૬ ॥

ઉપશમ-સુધારસથી પરિપૂર્ણ અને સર્વ જીવોને સુખાકારી એવી જિનેશ્વર પ્રભુની મૂર્તિને ભેટી એટલે કે આજે તેમનું દર્શન, વંદન, સેવન અપૂર્વ હર્ષોલ્લાસથી કરતાં એવી દૃઢ પ્રતીતિ થઈ છે કે ‘મોક્ષના પુષ્ટ નિમિત્ત કારણરૂપ જિનદર્શન અને જિનસેવાનો યોગ મળ્યો છે, તેથી મોક્ષરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ અવશ્ય થશે.’ આવી દૃઢ પ્રતીતિ થવા સાથે મારો ભવભ્રમણનો ભય પણ પલાયન થઈ ગયો. (કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરી, હર્ષાવેશથી નીકળેલું કવિનું આ અનુભવવચન છે.)

**નયર ખંભાયતે પાર્શ્વ પ્રભુદર્શને, વિકસતે હર્ષ ઉત્સાહ વાધ્યો !
હેતુ એકત્વતા રમણ પરિણામથી, સિદ્ધિ સાધક પણ આજ સાધ્યો**

॥ સહજ૦ ॥ ૭ ॥

ખંભાત નગરમાં બિરાજતા શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં દર્શન-વંદન કરતી વેળાએ રોમરાજી વિકસ્વર થતાં અપૂર્વ હર્ષ અને ઉત્સાહની ઊર્મિઓ ઉત્પન્ન થવા લાગી, અને શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સાથે ધ્યાન વડે તન્મયતા-એકતા સિદ્ધ થતાં આત્મરમણતા પ્રાપ્ત થઈ. તેથી અનુમાન થાય છે કે ‘સિદ્ધિની સાધકતા મારા આત્મામાં પ્રગટી છે.’

**આજ કૃતપુણ્ય ધન્ય દીહ મારો થયો, આજ નરજન્મ મેં સફલ ભાવ્યો !
દેવચંદ્ર સ્વામી ત્રેવીસમો વંદિયો, ભક્તિભર ચિત્ત તુજ ગુણ રમાવ્યો**

॥ સહજ૦ ॥ ૮ ॥

દેવોમાં ચંદ્ર સમાન સમુજ્જવળ એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું અને ભક્તિભરપૂર ચિત્ત પ્રભુના ગુણમાં રમણ કરવા લાગ્યું, તેથી આજે મારો મહાન પુણ્યોદય જાગ્રત થયો છે ! આજનો આ દિવસ ધન્ય બન્યો છે અને ખરેખર ! આજ મારો આ જન્મ પણ સફળ બની ગયો છે !

◆ ત્રેવીસમા સ્તવનનો સાર :

આ સ્તવનમાં જ્ઞાનની શુદ્ધતા, ચારિત્રની એકતા અને વીર્યની તીક્ષ્ણતાનું વિવિધ રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

સમ્યગ્દર્શનનો સમાવેશ જ્ઞાનમાં અને તપનો સમાવેશ વીર્યમાં કરેલો હોવાથી તેનું પૃથગ્ ગ્રહણ નથી કર્યું. જ્ઞાનનો પ્રકાશ મળે છે,

ચારિત્ર પ્રેરક બને છે અને વીર્યની તીક્ષ્ણતા વડે ધ્યાનની ધારાનો અસ્ખલિત પ્રવાહ ચાલે છે, ત્યારે જ સ્વ-સિદ્ધતારૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

શુદ્ધતાદિનું સ્વરૂપ વિવક્ષાભેદથી ત્રણ પ્રકારે બતાવ્યું છે. તેમાં પ્રથમ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.

(૧) સર્વ દ્રવ્યના નિજભાવ - સ્વગુણ પર્યાયનું અને ઉત્પાદ-વ્યયરૂપ પરિણતિનું યથાર્થજ્ઞાન તે શુદ્ધતા છે.

(૨) આત્મપરિણતિ (આત્માનો મૂળ સ્વભાવ) તથા વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ બંનેનું એકત્વરૂપે પરિણમન થવું. અર્થાત્ વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિની એકરૂપતા તે એકતા છે.

(૩) તાદાત્મ્ય સંબંધથી રહેલી ક્ષાયિક આત્મ વીર્ય-શક્તિના ઉલ્લાસથી કર્મપરંપરાના સંયોગનો મૂળથી ઉચ્છેદ કરવો તે તીક્ષ્ણતા છે.

◆ જ્ઞાનગુણની નિર્મળતા :

એકાંતતા, અયથાર્થતા, ન્યૂનાધિકતા આદિ સર્વ દોષો રહિત જે સમ્યગ્જ્ઞાન એટલે કે યથાર્થ બોધ, એ જ મોક્ષમાર્ગને સૂર્યની જેમ પ્રકાશિત કરે છે, આત્મા અને કર્મના ભેદજ્ઞાનને - વિવેકને પ્રગટાવે છે, માટે જ્ઞાનની નિર્મળતા-શુદ્ધતાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે.

◆ ચારિત્રગુણની એકતા :

સંસારી જીવની આત્મપરિણતિ ચારિત્ર્યમોહનીય કર્મથી આવૃત હોવાને લીધે જીવની વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ રાગ-દ્વેષ અને કામ-ભોગાદિમાં પ્રવર્તે છે. તેનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં વૃત્તિને એકાગ્ર બનાવવી તે એકતા છે અને તે જ સમ્યક્ચારિત્ર છે.

◆ વીર્યગુણની તીક્ષ્ણતા :

શરીરમાં રહેલી સર્વ ધાતુઓમાં જેમ વીર્ય પ્રધાન ધાતુ છે તેમ આત્મગુણોમાં પણ વીર્યગુણ એ મહાન શક્તિશાળી ગુણ છે. તેની પ્રબળતા-તીક્ષ્ણતા વડે અનાદિની કર્મપરંપરા પણ પળ વારમાં છેદાઈ જાય છે.

◆ બીજો પ્રકાર :

(૧) શુભાશુભ પદાર્થોના ગુણદોષને યથાર્થ રીતે જાણવા તે શુદ્ધતા છે.

(૨) આત્મા અને આત્મકલ્યાણમાં સહાયભૂત સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મ સિવાયના પદાર્થો તરફ ઉદાસીનભાવ રાખવો, જેમ કે આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં વ્યાપ્ય - વ્યાપક ભાવે રહેલા ગુણ પર્યાયો એ જ મારું સાચું ધન છે, તે સિવાયના અન્ય પર પદાર્થો મારા નથી એવા દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક, પૌદ્ગલિક પદાર્થો તરફ ઉદાસીનતા રાખવી એ એકતા છે.

(૩) રાગદ્વેષાદિ વિભાવ પરિણતિના કર્તાપણાનો ઉચ્છેદ કરવાની પ્રબળ આત્મશક્તિ તે તીક્ષ્ણતા છે. શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માએ જ્ઞાનની યથાર્થતા, ચારિત્રની ઉદાસીનતા અને વીર્યની તીક્ષ્ણતા દ્વારા સર્વ વિભાવ-પરભાવ કર્તૃત્વનો નાશ કરીને આત્મ-સ્વભાવમાં રમણતા કરી છે. તેમની સ્તુતિ કરવાથી આપણામાં પણ એવી યોગ્યતાનું બીજ પડે છે.

◆ ત્રીજો પ્રકાર :

(૧) શુભ અને અશુભ ભાવને જાણી યોગ્ય પૃથક્કરણપૂર્વક તેનો નિર્ણય કરવો તે શુદ્ધતા છે.

(૨) શુભાશુભ વસ્તુને જાણવા છતાં શુભ કે અશુભ ભાવ ન કરવો તે એકતા છે.

(૩) શુદ્ધ પારિણામિક ભાવથી વીર્યગુણને પ્રવર્તાવી, સ્વભાવના કર્તા બની પરમ અક્રિયતારૂપ અમૃતનું પાન કરવું તે તીક્ષ્ણતા છે.

શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ સર્વ વિભાવ કર્તૃત્વ અને સાધક કર્તૃત્વ તજીને અકંપ-અચલ વીર્યગુણ વડે અક્રિય-સર્વ ક્રિયાઓથી રહિત બનેલા છે.

આ રીતે પરમાત્માની શુદ્ધતાનું એકત્વચિંતન - એકત્વભાવન - એકત્વમિલન-રમણ, એ આપણા આત્મામાં રહેલ પરમાત્મતાને પ્રગટાવવાનાં પ્રધાન સાધનો છે. પરમાત્માની શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાનું શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા ચિંતન-મનન કરી સ્વઆત્મામાં રહેલી તેવા જ પ્રકારની શુદ્ધતાને પ્રગટાવવા પરમાત્માના ધ્યાનમાં તીક્ષ્ણતા-અપૂર્વ સ્થિરતાપૂર્વક તન્મય બની પોતાના આત્માનું પણ પરમાત્મસ્વરૂપે ધ્યાન કરવામાં આવે તો પરમાત્મ ઐક્યરૂપ આ અભેદ ધ્યાન વડે ક્ષાયિક

ચારિત્ર પ્રગટે છે અને ત્યારે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર રૂપ ભેદ રત્નત્રયી એ અભેદરૂપે પરિણમે છે.

આ અભેદ રત્નત્રયીનું સ્વરૂપ યોગીગમ્ય છે, છતાં સામાન્ય રીતે અહીં તેનું દિગ્દર્શન કરવામાં આવે છે.

મિથ્યાત્વદશામાં વિપરીતપણે પ્રવર્તન કરતું જીવનું જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન પ્રગટતાં જ્યારે યથાર્થતાની કોટિમાં આવે છે ત્યારે એ જીવ સ્વરૂપમાં રમણ કરનારો બની શકે છે. સ્વરૂપમાં રમણતા થતાં જ્ઞાન સ્થિર બને છે ત્યારે ધ્યાનારૂઢ દશા પ્રાપ્ત થાય છે અને પછી કોઈ પણ પ્રકારના વિકલ્પ વિના આત્મતત્ત્વમાં તન્મય બનતું જ્ઞાન સમ્યગ્દર્શન અને ચારિત્ર સાથે એકત્વ પામે છે એટલે કે જ્ઞાનનું જ શ્રદ્ધાન, જ્ઞાનનું જ રમણ, એમ પર્યાયભેદ ભેદ હોવા છતાં મૂળ ગુણની અપેક્ષાએ એકત્વ સધાય છે.

મૂળ નયની અપેક્ષાએ વિચારતાં આત્મા જ્ઞાન-દર્શન આ બે ગુણથી યુક્ત છે, શેષ નિર્ધાર (શ્રદ્ધા), સ્થિરતા (ચારિત્ર), એ ચેતનાગુણની પ્રવૃત્તિ છે. માટે જ્ઞાનમાં જ સ્થિરતાદિ ગુણોની અભેદતા છે એવો આમ્નાય છે. અથવા બીજી રીતે આમ પણ વિચારી શકાય કે હ્રસ્વસ્થ અવસ્થામાં (જ્ઞાનાદિ) ચેતનાની પ્રવૃત્તિ અસંખ્ય સમયવાળી હોય છે. પરંતુ કેવલજ્ઞાન પ્રગટતાં તે એક સમયવાળી થાય છે ત્યારે અભેદ રત્નત્રયી હોય છે.

શુદ્ધતા, એકતા અને તીક્ષ્ણતાનું સ્વરૂપ અને તેની પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે આત્મામાં પરમાત્મભાવની ભાવના. તે બતાવીને, ગ્રંથકાર મહર્ષિએ પ્રભુભક્તિના પ્રભાવે પોતાના જીવનમાં અનુભવેલા અપૂર્વ ભાવોલ્લાસના એક મધુર પ્રસંગને અહીં રજૂ કર્યો છે, જે ભક્ત સાધકો માટે અત્યંત પ્રેરણાદાયક છે.

પ્રભુનાં દર્શન, વંદન, પૂજન અને આજ્ઞાપાલનથી આત્મામાં અપૂર્વ ભાવોલ્લાસ જાગે છે, હૃદય પુલકિત બને છે, ભાવોલ્લાસ દ્વારા જ્ઞાનની શુદ્ધતા, ચારિત્રની એકતા અને તપ તથા વીર્યની તીક્ષ્ણતા સિદ્ધ થતાં આત્મસમાધિ પ્રગટે છે. એ સમાધિ દશામાં અદ્ભુત આત્મિક આનંદનો અનુભવ થવાથી ભવભ્રમણનો ભય નાબૂદ થઈ જાય છે અને

અલ્પકાળમાં જ સંપૂર્ણ શાશ્વત સુખ-રૂપ સિદ્ધતા પ્રગટ થવાની દૃઢ પ્રતીતિ થાય છે.

આ પ્રમાણે પ્રભુભક્તિનો મહાન અપૂર્વ મહિમા જાણી સર્વ મુમુક્ષુ આત્માઓએ શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની પરમભક્તિમાં સદા તન્મય બનવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

ચાર ભાવનાઓ

મૈત્રી એટલે નિર્વેર બુદ્ધિ, સમભાવ.
પ્રમોદ એટલે ગુણવાનોના ગુણ પ્રત્યે પ્રશંસાભાવ,
કરુણા એટલે દુઃખીજનો પ્રત્યે નિર્દોષ અનુકંપા,
માધ્યસ્થ્ય એટલે અપરાધી પ્રત્યે પણ સહિષ્ણુતા.

(૨૪) શ્રી મહાવીર જિન સ્તવન

આત્મગર્હા ગર્ભિત પ્રાર્થના

(ઢાળ : કડખાની દેશી)

તાર હો તાર પ્રભુ મુજ સેવક ભણી, જગતમાં એટલું સુજસ લીજે !
દાસ અવગુણ ભર્યો જાણી પોતાતણો, દયાનિધિ દીન પર દયા કીજે
॥ તાર૦ ॥ ૧ ॥

સંસારના દુઃખથી ઉદ્ધિગ્ન બનેલો મુમુક્ષુઆત્મા શ્રી મહાવીર પરમાત્મા પાસે પોતાની દીન-દુઃખી અવસ્થાનું વર્ણન કરવાપૂર્વક પ્રાર્થના કર છે.

હે દીનદયાલ ! કરુણાસાગર ! પ્રભુ ! આપ આ દીન-દુઃખી દાસ ઉપર દયા વરસાવી, એને સંસારસાગરથી તારો - પાર ઉતારો. જોકે આ સેવક અનેક અવગુણોથી - દોષોથી ભરેલો છે, રાગ-દ્વેષાદિથી રંગાયેલો છે, છતાં એને પોતાનો સેવક માની, શરણાગત માની એની ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરો અને એને સંસારસાગરથી પાર ઉતારીને જગતમાં મહાન સુયશ - કીર્તિને પ્રાપ્ત કરો, એ જ મારી નમ્ર ભાવભરી પ્રાર્થના છે.

રાગદ્વેષે ભર્યો મોહ વૈરી નડ્યો, લોકની રીતમાં ઘણુંય રાતો !
ક્રોધવશ ધમધમ્યો શુદ્ધ ગુણે નવિ રમ્યો, ભમ્યો ભવમાંહી
હું વિષયમાતો ॥ તાર૦ ॥ ૨ ॥

હે પ્રભુ ! આપનો આ સેવક રાગદ્વેષથી ભરેલો છે, મોહ શત્રુ વડે દબાયેલો છે, લોકહેરી - લોકપ્રવાહમાં રંગાયેલો રહે છે. અર્થાત્

સદા લોકરંજન કરવામાં કુશળ છે, ક્રોધવશ બની ધમધમી રહ્યો છે, શુદ્ધ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર કે ક્ષમાદિ ગુણોમાં તન્મય બનતો નથી, પરંતુ વિષયોમાં જ આસક્ત બનીને ભવભ્રમણ કરી રહ્યો છે.

આદ્યુ આચરણ લોક ઉપચારથી, શાસ્ત્ર અભ્યાસ પણ કાંઈ કીધો !
શુદ્ધ શ્રદ્ધાન વલી આત્મ અવલંબ વિનુ, તેહવો કાર્ય તેણે

કો ન સીધો ॥ તાર૦ ॥ ૩ ॥

ભવભ્રમણ કરતાં કરતાં ક્યારેક માનવભવમાં આવશ્યકાદિ દ્રવ્ય-ક્રિયાઓ લોકોપચારથી કરી હશે, એટલે કે વિષ, ગરલ અને અન્યોન્યાનુષ્ઠાનવાળી ક્રિયાઓ કરી હશે, તેમ જ જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમથી શાસ્ત્રોનો કંઈક અભ્યાસ પણ કર્યો હશે, પરંતુ શુદ્ધ સત્તાગત આત્મધર્મની શુદ્ધ રુચિ (શ્રદ્ધાન) વિના તેમ જ આત્મગુણના આલંબન વિના માત્ર બાહ્ય ક્રિયા વડે કે સ્પર્શ અનુભવજ્ઞાન વિનાના શાસ્ત્રાભ્યાસ વડે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિરૂપ કોઈ કાર્ય સિદ્ધ થયું નથી.

સ્વામી દરિસણ સમો નિમિત્ત લઈ નિર્મલું, જો ઉપાદાન એ
શુચિ ન થાશે !

દોષ કો વસ્તુનો અહવા ઉદમ તણો, સ્વામી સેવા સહી નિકટ
લાસે ॥ તાર૦ ॥ ૪ ॥

વીતરાગ પરમાત્માના દર્શન (શાસન) જેવું નિર્મળ, પુષ્ટ નિમિત્ત પ્રાપ્ત કરીને પણ જો મારી આત્મસત્તા પવિત્ર - શુદ્ધ ન થાય તો વસ્તુનો - આત્માનો જ કોઈ દોષ છે, અથવા જીવદળ તો યોગ્ય છે, પણ મારા પોતાના પુરુષાર્થની જ ઊણપ છે ? પરંતુ હવે તો સ્વામીનાથની સેવા જ ખરેખર મને પ્રભુની નજીક લઈ જશે અને મારી અને તેમની વચ્ચેના અંતરને ભાંગી નાંખશે.

સ્વામીગુણ ઓળખી સ્વામીને જે ભજે, દરિસન શુદ્ધતા તેહ પામે !
જ્ઞાન ચારિત્ર તપ વીર્ય ઉલ્લાસથી, કર્મ જીપી વસે મુક્તિ ધામે
॥ તાર૦ ॥ ૫ ॥

જે આત્મા અરિહંત પરમાત્માના ગુણોને ઓળખી તેમની સેવા કરે છે, તે આત્મા શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન પામે છે અને જ્ઞાન (યથાર્થ અવબોધ),

ચારિત્ર (સ્વરૂપરમણ), તપ (તત્ત્વએકાગ્રતા), વીર્ય (આત્મશક્તિ) ગુણના ઉલ્લાસ વડે અનુક્રમે સર્વ કર્મોને જીતી મોક્ષ - મુક્તિમંદિરમાં જઈ વસે છે.

જગતવત્સલ મહાવીર જિનવર સુણી, ચિત્ત પ્રભુ ચરણને શરણ વાસ્યો !
તારજો બાપજી બિરુદ નિજ રાખવા, દાસની સેવના રખે ન જોશો

॥ તાર૦ ॥ ૬ ॥

‘મહાવીર પરમાત્મા ત્રણે જગતનું હિત કરનારા છે.’ એમ સાંભળીને મારા ચિત્તે આપનાં ચરણોનું શરણ સ્વીકાર્યું છે, તેથી હે જગતાત ! હે રક્ષક ! પ્રભુ ! આપ આપના તારકતાના બિરુદને સાર્થક કરવા માટે પણ મને આ સંસારસાગરથી તારજો ! પરંતુ દાસની સેવા-ભક્તિ તરફ ધ્યાન ન દેતા, અર્થાત્ આ સેવક તો મારી સેવા-ભક્તિ બરાબર કરતો નથી એમ જાણી મારી ઉપેક્ષા ન કરશો, પણ મારી સેવા તરફ જોયા વિના ફક્ત આપના એ તારક બિરુદને રાખવા માટે મને તારજો-પાર ઉતારજો !

વિનતી માનજો શક્તિએ આપજો, ભાવ સ્યાદ્વાદતા શુદ્ધ ભાસે !
સાધી સાધક દશા સિદ્ધતા અનુભવી, દેવચંદ્ર વિમળ પ્રભુતા પ્રકાશે

॥ તાર૦ ॥ ૭ ॥

હે કૃપાળુદેવ ! મારી એક નાનીશી વિનંતીને આપ જરૂર સ્વીકારજો અને મને એવી શક્તિ આપજો કે જેથી હું વસ્તુના સર્વ ધર્મોને જરા પણ શંકાદિ દૂષણ સેવ્યા વિના યથાર્થરૂપે જાણી શકું, તેમ જ સાધક દશાને સાધી સિદ્ધ અવસ્થાને અનુભવી શકું અને દેવોમાં ચંદ્ર સમાન ઉજ્જવળ એવી પ્રભુતાને પ્રગટાવી શકું.

સ્યાદ્વાદના જ્ઞાનથી સાધકતા પ્રગટે છે, અને સાધકતાથી સિદ્ધતા પ્રાપ્ત થાય છે.

◆ યોવીસમા સ્તવનનો સાર :

‘મોક્ષનો પ્રધાન હેતુ જિનભક્તિ છે.’ આ સર્વ સિદ્ધાંતોનું સારભૂત વચન છે, જ્ઞાની પુરુષો મુક્તિ કરતાં પણ પ્રભુભક્તિને હૃદયમાં અધિક

સ્થાન આપે છે. ભક્તિનું મહત્વ અધિક આંકે છે, તેની પાછળ પણ આ જ હેતુ રહેલો છે.

ભક્તિ મુક્તિને ખેંચી લાવે છે, લોહચુંબક જેમ લોહને આકર્ષે છે તેમ.

આ સ્તવનમાં શુદ્ધ ભક્તિ ઉત્પન્ન કરવાના મુખ્ય મુદ્દાઓ બતાવ્યા છે, તેમાં સૌ પ્રથમ ભક્તિ પ્રગટ કરવા માટે સ્વદુષ્ટ ગર્હગર્ભિત પ્રાર્થનાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. સ્વામી-સેવકભાવની ભક્તિ વિના ‘પરાભક્તિ’ પ્રગટ થઈ શકતી નથી. માટે ભક્તિમાં પ્રથમ સેવકે પોતાના દોષો (દુર્ગુણો)નું સ્વામી સન્મુખ નિખાલસ નિષ્કપટ ભાવે નિવેદન કરવું જોઈએ.

અજ્ઞાન અવસ્થામાં થઈ ગયેલી ભૂતકાલીન ભૂલોને યાદ કરી તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ. ગદ્ગદિત હૃદયે અને અશ્રુ ઝરતી આંખે થતી પ્રભુપ્રાર્થના એ અઢળક પાપપુંજોને પણ આત્મપ્રદેશોમાંથી ખસેડી બહાર ઠાલવે છે અને સંતપ્ત હૃદયને શાંત બનાવે છે. વર્તમાનમાં અવિરતિ, મિથ્યાત્વ, પ્રમાદ અને કષાયાદિને વશ થઈ, જે કંઈ પણ મન, વચન અને કાયાથી અશુભ આચરણ થઈ ગયું હોય તે બદલ પણ સખેદ પશ્ચાત્તાપ કરવાપૂર્વક પ્રભુ પાસે ક્ષમાયાચના કરવી જોઈએ.

આ લોક કે પરલોકમાં પૌદ્ગલિક સુખ મેળવવા માટે કે યશ-કીર્તિની કામનાથી આત્મસ્વરૂપના લક્ષ્ય વિના કરાતા ધર્મના આચરણથી કે ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસથી પણ આત્મવિકાસ સાધી શકાતો નથી. માટે એક મોક્ષપ્રાપ્તિના ધ્યેયથી જ સમ્યક્ક્રિયા કે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા જોઈએ.

શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું શાસન જ જીવને શિવ (સિદ્ધ) બનાવવામાં સમર્થ છે. એવી દૃઢ શ્રદ્ધા કેળવવી જોઈએ.

અનુપમ મુક્તિ સુખને આપનાર આ જિન શાસનને પામીને પણ જો મારી આત્મવિશુદ્ધિ ન થતી હોય, તો એમાં મારા પુરુષાર્થની જ ખામી છે અને એ ખામીને દૂર કરવા માટે પ્રભુ-પ્રાર્થના પ્રેરક બની આપણને મહાન બળ પૂરું પાડે છે.

આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપને પ્રગટ કરવાનાં મુખ્ય સાધનો નીચે પ્રમાણે છે :

પ્રભુની ઓળખાણ, પ્રભુની સેવા, સમ્યગ્દર્શન, યથાર્થજ્ઞાન, સ્વરૂપરમણતારૂપ ચારિત્ર, તત્ત્વ એકાગ્રતારૂપ તપ અને વીર્યાલ્લાસ વગેરે. અર્થાત્ અરિહંત પરમાત્માની યથાર્થ ઓળખાણ કરવાપૂર્વક તેમની સેવા કરવાથી સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપ, વીર્યાદિ ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે અને ગુણોની પૂર્ણતા એ જ મોક્ષ છે.

આ રીતે વિચારતાં સમજી શકાય છે કે મુક્તિનું મૂળ જિનભક્તિ (સેવા) છે, અને ભક્તિનું મૂળ પ્રભુપ્રાર્થના છે. તેથી જ ભક્ત-ભાવુક આત્માઓ સદા ભાવભીના હૈયે અને ગદ્ગદ સ્વરે પ્રભુ સન્મુખ પ્રાર્થના કરતાં કહેતા હોય છે કે -

હે પ્રભુ ! કરુણાસિંધુ વિભુ ! મારામાં ભવસાગર તરવાની જરાય તાકાત નથી, મારાં દુષ્ટ આચરણો જોતાં હું ભવનો પાર પામી શકીશ કે કેમ ? એ શંકા છે, છતાં આપનું “તારક” બિરુદ સાંભળી હું આપના ચરણોમાં દોડી આવ્યો છું, એટલે કે, આપના તારકતાના બિરુદને સાર્થક કરવા માટે પણ આ દીનદુઃખી અસહાય સેવકને ભીષણ ભવસાગરથી ઉગારી લેજો અથવા તેને તરવાની શક્તિ પ્રદાન કરજો, જેથી સર્વ સાધનાઓને સિદ્ધ કરી અને સિદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરી, આ સેવક સદા માટે આપના સમાગમને મેળવી શકે. ખરેખર ! સાચા ભક્તાત્માની આ જ અંતિમ અભિલાષા હોય છે.

આ ‘ચોવીસી’ના કર્તા શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી પાઠક મહોદયે પણ ચોવીસી સમાપ્ત કરતાં પ્રભુ પાસે પોતાની અભિલાષા આ રીતે વ્યક્ત કરી છે.

ગ્રંથકર્તા જિનાગમોનાં ઊંડાં - અગાધ રહસ્યોના મહાન જ્ઞાતા હોવા છતાં, નમ્રભાવે પોતાની લઘુતા દર્શાવવાપૂર્વક કહે છે કે “મેં મારા અલ્પજ્ઞાન મુજબ પરમેશ્વરની સ્તવના (ગુણગ્રામ) કરીછે. તેમાં જે કંઈ યથાર્થ હોય તે પ્રમાણભૂત છે અને જે કંઈ અયથાર્થ હોય તે મારી મતિમંદતાને કારણે છે. તે ક્ષતિઓ બદલ મિચ્છામિ દુક્કડં !”

ગીતાર્થ પુરુષો-ગુણી પુરુષો પરગુણગ્રાહી હોય છે અને બીજાના દોષો પ્રત્યે ઉદાસીન ભાવવાળા હોય છે. ભદ્રક ભાવે કરેલી આ રચનામાં

જે કંઈ સખલના-ક્ષતિ થઈ હોય તેને એ મહાપુરુષો ક્ષમ્ય કરે એવી પ્રાર્થના કરું છું.

મંગલ કલશરૂપે રચેલા પચીસમા સ્તવનમાં સ્તુતિકારશ્રીએ ચતુર્વિંશતી જિનની સ્તુતિ અને ૧૪૫૨ ગણધર ભગવંતોનું સ્મરણ કરવાપૂર્વક ચતુર્વિંધ સંઘનો મહિમા વર્ણવ્યો છે, અને અંતે જિનની સેવાથી હિતાહિતનો બોધ પ્રાપ્ત થાય છે ઈત્યાદિ શાસ્ત્રોનાં ટંકશાળી વચનોનો ઉપસંહારરૂપે ઉલ્લેખ કરી પોતાની ગુરુપરંપરાનો નિર્દેશ કર્યો છે.

ધનમાં જ સંતોષ ન માનો

પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું : (અમેરિકન જિજ્ઞાસુ મિત્રોને) રોજ સવાર પડે ક્યાં દોડો છો, કેમ દોડો છો ? ધન કમાવાને ? પછી સુખ મળે છે ? ઠીક છે. ધન જીવન નિભાવવાનું સાધન છે. પણ એમાં સુખ છે તેમ માનીને સંતોષ ન પામશો ! આ તીર્થમાં કેમ આવ્યા છો ? શું કમાણી થશે ? કમાણીમાં ફરક સમજાય છે ? પ્રભુભક્તિ વડે સાચી કમાણી થશે.